



ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

БРОЈ 5

МАЈ 1913

ГОД. XXXIV

СЛУЖБЕНИ ДЕО

Указом Његовог Величанства Краља од 2 маја 1913, потврђен је

ЗАКОН

о регулисању школског рада због рата 1912-1913 године, који гласи:

Члан 1.

Изузетно од чл. 6. закона о Универзитету за оне слушаоце Универзитета, који су почетком школске 1912-1913 године били уписани, или који би се у току те године могли уписати у Универзитет, трајаће редовно учење шест семестара. За садашње ученике осмих разреда средњих школа који би виши течајни испит положили после рока за упис у зимски семестар 1913-1914 године, редовно учење трајаће седам семестара, ако се пријаве за упис у летњи семестар 1913-1914 године. Факултетски ће Савети према томе скраћеном року учења, а према потреби и могућности, израдити нарочити распоред предавања, а евентуалне измене у погледу испитних одредаба поднети Министру Просвете на одобрење.

Члан 2.

Овлашћује се Министар Просвете и Црквених Послова:

а) да за ученике богословија, учитељских и средњих школа, који су се у овој школској години затекли у тим школама, може према оцени прилика појединих школа, ра-

зреда и одељења, доносити прописе и одлуке изузетно од оних одредаба у законима у тим школама, које се овим законом обустављају, у колико се тичу наставног плана и програма, почетка и свршетка школске године, трајања предавања и школског одмора, уписа (као и уписа нових ученика у прве разреде), оцењивања и превођења ученика, испита и правила за испите, као и у свима другим одредбама што су с тим у вези, као и да они ученици који у овој школској години због ратних прилика нису могли редовно походити предавања, могу завршити своје школовање не губећи ту годину. Исто овлашћење даје се и Министру Народне Привреде за школе његова ресора.

б) да може за поједине школе и одељења народних школа нарочитим наредбама доносити одлуке и прописе о свршетку ове и почетку нове школске године, о одржању годишњих испита и превођењу ученика у старије разреде из 1912-1913 школске године, и да може, према потреби, одложити односно суспендовати оцењивање наставничког рада у овој школској години, као и рокове за расписивање и извршивање стечаја на упражњена учитељска места за 1913-1914 годину; да може одређивати и учитељице на рад у свима разредима у мушкој основној и мешовитој школи у овој и новој школској години.

Опште одредбе овог члана Министар Просвете изводиће по саслушању Главног Просветног Савета.

Члан 3.

Учитељима и учитељицама народних школа, који нису још положили практични учитељски испит а пријавили су се до 1 септембра 1912 године, ако су у току овога рата навршили пет година сталне службе, рачунаће се све године за повишицу и пензију, ако практични учитељски испит положе с успехом у року од шест месеци од дана демобилизације.

Члан 4.

Овај закон ступа у живот кад га Краљ потпише.



УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 9 априла 1913 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављени су:

у Врањској Гимназији:

за професора: монах г. Валеријан, досадашњи учитељ исте гимназије;

у Трећој Београдској Гимназији:

за суплента: г. Љубиша Глишић, дипломирани ученик Универзитета;

у Ужичкој Гимназији:

за суплента: г. Михаило Тодоровић, дипломирани ученик Универзитета и привремени предметни учитељ исте гимназије — обојица с платом од 1.500 динара годишње по пристанку.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 27 априла 1913 године, на предлог господина Министра Просвете и Црквених Послова, постављени су:

у Крагујевачкој Женској Учитељској Школи:

за суплента: г. Сима Јеврић, суплент Јагодинске Мушке Учитељске Школе, по службеној потреби:

у Пожаревачкој Гимназији:

за суплента: г. Александар Радојковић, свршени ученик Универзитета — са годишњом платом од 1.500 динара, по његову пристанку.

ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 9 априла 1913 године, на предлог Господина Министра Просвете и Црквених Послова, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се г. Милутин Тагић, професор Нишке Гимназије, на основу § 69. закона о чиновницима грађанског реда и чл. 72. закона о средњим школама стави у стање покоја с пензијом, која му припада према годинама службе.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

УНИВЕРЗИТЕТ

ОДСУСТВА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство:

Г. Богдану Поповићу, редовном професору Универзитета, 10 дана. — ШБр. 4967 од 4-IV-1913.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

СРЕДЊЕ И СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

- Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:
- Ристу Јојића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у Београдској Реалци. — ПБр. 4200 од 21-III-1913.
- Божидара Перовића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у Београдској Реалци. — ПБр. 4200 од 21-III-1913.
- Момчила Милошевића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у Београдској Реалци. — ПБр. 4200 од 21-III-1913.
- Боришу Чађевића, апсолвираног техничара, за хонорарног наставника у Београдској Реалци. — ПБр. 4200 од 21-III-1913.
- Персиду Вићентијевићеву, за учитељицу женског рада у ваљевској гимназији, са платом 1500 дин. годишње. ПБр. 4655 од 29-III-1913.
- Лепосаву Ђурићеву, за учитељицу женског рада у пожаревачкој гимназији, са платом 1200 дин. годишње. — ПБр. 4655 од 29-III-1913.
- Видосаву Коцићеву, за учитељицу женског рада у врањској гимназији, са платом 1200 дин. годишње. — ПБр. 4655 од 29-III-1913.
- Ленку Гавровићеву, за учитељицу женског рада у чачанској гимназији, са платом од 1200 дин. годишње. — ПБр. 4655 од 29-III-1913.
- Милицу Дебелевићеву, за учитељицу женског рада у Г. Милановачкој гимназији, са платом 1000 дин. годишње. — ПБр. 4655 од 29-III-1913.
- Катарину Богдановићеву, пређашњу наставницу, за разредну учитељицу В. Ж. Школе у Београду. — ПБр. 4591 од 29-III-1913.
- Николу Ђерића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у зајечарској гимназији. — ПБр. 4736 од 31-III-1913.
- Светислава Стајића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у I крагујевачкој гимназији. — ПБр. 4736 од 31-III-1913.
- Бранка Ђорђевића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у нишкој гимназији. — ПБр. 4735 од 31-III-1913.
- Владимира Петронијевића, ђакона, за хонорарног вероучитеља у ужичкој гимназији. — ПБр. 4163 од 31-III-1913.
- др. А. Стојковића, окружног физикуса, за привременог школског лекара у нишкој гимназији. — ПБр. 4593 од 27-III-1913.
- Љубицу Минићеву, за хонорарну наставницу француског језика у В. Ж. Школи у Шапцу. — ПБр. 4888 од 1-IV-1913.
- Николу Стевановића, за хонорарног учитеља музике и певања у шабачкој гимназији. — ПБр. 4889 од 1-IV-1913.
- Ђорђа Петровића, свештеника, за привременог вероучитеља у зајечарској гимназији. — ПБр. 4065 од 31-III-1913.
- Вучету Стојановића, свештеника, за хонорарног вероучитеља у параћинској гимназији. — ПБр. 4068 од 31-III-1913.
- Лазара Лацчевића, свештеника, за хонорарног вероучитеља у ужичкој гимназији. — ПБр. 5047 од 7-IV-1913.
- Драг. Димитријевића, свештеника, за хонорарног вероучитеља у III београдској гимназији. — ПБр. 5364 од 8-IV-1913.
- Саву Антоновића, директора у пензији, за хонорарног наставника у III београдској гимназији. — ПБр. 5364 од 8-IV-1913.
- Велимира Живојновића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у III београдској гимназији. — ПБр. 5364 од 8-IV-1913.
- Милицу Радојичићеву, за хонорарну учитељицу женског рада у В. Ж. Школи у Шапцу. — ПБр. 5490 од 10-IV-1913.

Властимира Милутиновића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у IV београдској гимназији. — ПБр. 5363 од 10-IV-1913.

Димитрија С. Милојевића, професора у пензији, за хонорарног наставника латинског у II београдској гимназији. — ПБр. 5491 од 15-IV-1913.

Марију Теофановићеву, за хонорарну учитељицу женског рада у зајечарској гимназији (1200 дин. годишње). — ПБр. 5485 од 10-IV-1913.

Стану Милићевићеву, за учитељицу у ваљевској гимназији (1200 дин. годишње). — ПБр. 5485 од 10-IV-1913,

Зорку Анђелковићеву, за учитељицу у пожаревачкој гимназији (1200 дин. годишње). — ПБр. 5485 од 10-IV-1913.

Милеву Петковићку, за разредну учитељицу у чачанској гимназији (1500 дин. годишње). — ПБр. 5485 од 10-IV-1913.

Адама Павловића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у III београдској гимназији. — ПБр. 6485 од 18-IV-1913.

Радована Мојсиловића, апсолвираног техничара, за хонорарног наставника III београдске гимназије. — ПБр. 5585 од 18-IV-1913.

Миленка Симовића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у IV београдској гимназији. — ПБр. 5612 од 18-IV-1913.

Лазара Мишковића, учитеља основне школе на Делиграду, за хонорарног наставника у алексиначкој учитељској школи. — ПБр. 5773 од 21-IV-1913.

Јована Јоцића, апсолвираног техничара, за привременог предметног учитеља учитељске школе у Алексинцу. — ПБр. 5774 од 18-IV-1913.

Миодрага Х. Поповића, апсолвираног техничара, за привременог предметног учитеља у крушевачкој гимназији. — ПБр. 5774 од 18-IV-1913.

Миливоја Анђелковића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у III београдској гимназији. — ПБр. 5774 од 18-IV-1913.

Милутина Татића, професора у пензији, за хонорарног наставника нишке гимназије. — ПБр. 5622 од 24-IV-1913.

Радована Мојсиловића, апсолвираног техничара, за хонорарног наставника у I београдској гимназији. — ПБр. 5782 од 25-IV-1913.

Милана Милутиновића, свештеника, за хонорарног вероучитеља у II београдској гимназији. — ПБр. 6045 од 26-IV-1913.

Милену Грбићку, за хонорарну наставницу немачког језика у лесковачкој реалци. — ПБр. 6007 од 30-IV-1913.

др. Теофила Мирковића, за школског лекара В. Ж. Школе у Шапцу. — ПБр. 6094 од 30-IV-1913.

Андру Милићевића, за хонорарног наставника гимнастике у IV београдској гимназији. — ПБр. 6135 од 1-V-1913.

Борђа Хади-Серафимовића, апсолвираног филозофа, за привременог предм. учитеља зајечарске гимназије. — ПБр. 4734 од 1-V-1913.

Александра Костића, студента технике, за хонорарног наставника пиротске гимназије. — ПБр. 6130 од 1-V-1913.

Борђа Јовановића, свештеника, за хонорарног наставника црквеног певања учитељске школе у Алексинцу. — ПБр. 6225 од 1-V-1913.

Миливоја Прендића, управ. поште, за хонорарног наставника пољске привреде учитељске школе у Алексинцу. — ПБр. 6225 од 1-V-1913.

Јована Травња, учитеља, за хонорарног наставника музике и певања учитељске школе у Алексинцу. — ПБр. 6225 од 1-V-1913.

Петра Борђевића, учитеља, за хонорарног наставника ручног рада учитељске школе у Алексинцу. — ПБр. 6225 од 1-V-1913.

Даницу Савковићеву за хонорарну учитељицу женског рада у лесковачкој реалци. — ПБр. 6336 од 1-V-1913.

Борку Ђировићеву, за хонорарну учитељицу женског рада у В. Ж. Школи у Крагујевцу с тим, да ради у Ђупријској приватној гимназији до даље наредбе. — ПБр. 6140 од 1-V-1913.

Борка Тодоровића, директора у пензији, за хонорарног професора у III београдској гимназији. — ПБр. 6309 од 1-V-1913.

Милана Павловића, пређашњег учитеља музике, за хонорарног наставника музике у јагодинској гимназији с тим, да ради у Ђупријској приватној гимназији, до даље наредбе. — ПБр. 5586 од 1-V-1913.

др. Мих. Јовановића, за хонорарног наставника немачког језика у В. Ж. Школи у Шапцу. — ПБр. 6893 од 6-V-1913.

Емила Кетига, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у крушевачкој гимназији. — ПБр. 4733 од 1-V-1913.

Симку Николићеву, испитану учитељицу рада, за хонорарну учитељицу женског рада у В. Ж. Школи у Крагујевцу. — ПБр. 6611 од 5-V-1913.

Животу Милојковића, апсолвираног филозофа, за привременог предметног учитеља у I београдској гимназији. — ПБр. 6606 од 6-V-1913.

Светозара Стојковића, ђакона, за хонорарног вероучитеља у I београдској гимназији. — ПБр. 6220 од 6-V-1913.

ПРИВАТНЕ СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је избор:

Марка Радмана, лекарског помоћника, за привременог школског лекара алексиначке приватне гимназије. — ПБр. 5484 од 17-IV-1913.

Јована Јоцића, за хонорарног наставника математике у алексиначкој приватној гимназији. — ПБр. 6446 од 7-V-1913.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је, да се разреши од дужности:

Сава Вучевић, хонорарни наставник алексиначке приватне гимназије. — ПБр. 5497 од 17-IV-1913.

Миљивоје Филиповић, хонорарни наставник алексиначке приватне гимназије. — ПБр. 6646 од 7-V-1913.

СРЕДЊЕ И СТРУЧНЕ ШКОЛЕ

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Господин Министар просвете и црквених послова одредио је периодску повишицу плате:

пету, проти Стевану Димитријевићу, професору I београдске гимназије. — ПБр. 4849 од 30-III-1913.

другу, Николи Ђ. Николићу, професору пожаревачке гимназије. — ПБр. 2889 од 1-IV-1913.

третју, Лепосави Н. Смодлаки, разредној учитељици женске гимназије у Београду. — ПБр. 1137 од 3-IV-1913.

РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова разрешно је од дужности :

др. Немању Вукићевића, привременог предметног учитеља пожаревачке гимназије. — ПБр. 5092 од 4-IV-1913.

Делимира Лазаревића, привременог предметног учитеља ваљевске гимназије. — ПБр. 5092 од 4-IV-1913.

Душана К. Поповића, привременог предметног учитеља ваљевске гимназије. — ПБр. 5092 од 4-IV-1913.

Милана Драгосављевића, учитеља ужичке гимназије. — ПБр. 6788 од 9-V-1913.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова уважно је оставку:

Николи Поповићу, привременом учитељу јагодинске учитељске школе. — ПБр. 5617 од 28-IV-1913.

Миливоју Анђелковићу, привременом предметном учитељу III београдске гимназије. — ПБр. 6307 од 3-V-1913.

ОДСУСТВА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство:

Драги Бојовићевој, наставници В. Ж. Школе у Шапцу, да буде болничарка у Битољу. — ПБр. 4484 од 1-IV-1913.

Јелени Докићевој, наставници женске гимназије у Београду, од 11 до 17 априла. — ПБр. 4857 од 4-IV-1913.

Лепосави Релићки, наставници В. Ж. Школе у Шапцу, од 1 до 12 априла. — ПБр. 4735 од 4-IV-1913.

Јелени Лазаревићевој, наставници женске гимназије у Београду, од 8 до 11 априла. — ПБр. 5110 од 6-IV-1913.

Боривоју Милојковићу, директору лозничке гимназије, за време ускршњег одмора. — ПБр. 5041 од 6-IV-1913.

Аћиму Анђелковићу, управитељу В. Ж. Школе у Крагујевцу, 5 дана. ПБр. 5107 од 9-IV-1913.

Драгутину Грданичком, учитељу I крагујевачке гимназије, од 9 до 18 априла. — ПБр. 5327 од 10-IV-1913.

Даници Срећковићки, наставници женске гимназије у Београду, до краја школске године. — ПБр. 5249 од 10-IV-1913.

др. Добрили Рунићевој, наставници женске гимназије у Београду, за време ускршњег одмора. — ПБр. 5320 од 10-IV-1913.

Владимиру Павићу, наставнику смедеревске гимназије, за време ускршњег одмора. — ПБр. 4618 од 12-IV-1913.

Стевану Маџури, вишем учитељу ужичке гимназије, три дана. — ПБр. 5406 од 13-IV-1913.

Сретену М. Аџићу, управитељу јагодинске учитељске школе, четири дана. — ПБр. 5455 од 17-IV-1913.

Светиславу Матићу, директору лесковачке реалке, три дана. — ПБр. 5506 од 17-IV-1913.

Радојки Топаловићевој, наставници ужичке гимназије, до 1 маја о. г. — ПБр. 5403 од 17-IV-1913.

Николи Врсаловићу, професору II београдске гимназије, до краја маја ове год. — ПБр. 5449 од 17-IV-1913.

Јосифу Маринковићу, вишем учитељу II београдске гимназије, за време ускршњег одмора. — ПБр. 5606 од 18-IV-1913.

Катарини Ж. Јоксиминовићки, наставници лесковачке реалке, 15 дана. — ПБр. 5673 од 24-IV-1913.

Сави Максићу, професору III београдске гимназије, до почетка нове школске године. — ПБр. 5619 од 24-IV-1913.

Милицы Новичићки, наставници В. Ж. Школе у Београду, до краја ове школске године. — ПБр. 5873 од 25-IV-1913.

Катарини Јоксиминовићки, наставници лесковачке реалке, до 20 маја ове год. — ПБр. 5988 од 27-IV-1913.

Николи Ђерићу, наставнику зајечарске гимназије, месец дана. — ПБр. 5957 од 27-IV-1913.

Миљивоју Симићу, директору II београдске гимназије, до краја школске године. — ПБр. 6160 од 30-IV-1913.

Милошу Магазиновићу, сунгенту нишке гимназије, 8 дана. — ПБр. 6184 од 30-IV-1913.

Владимиру Војновићу, директору лозничке гимназије, 8 дана. — ПБр. 6184 од 30-IV-1913.

Кости Сарићу, професору ваљевске гимназије, два месеца. — ПБр. 6496 од 8-V-1913.

Милицы Прерадовић, наставници В. Ж. Школе у Београду, три недеље. — ПБр. 6638 од 8-V-1913.

Михаилу Живковићу, директору ужичке гимназије, 7 дана. — ПБр. 6723 од 9-V-1913.

НАРОДНЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова поставио је:

у београдском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Борку: Илију Никчевића, гимназиста. — ПБр. 6306 од 1-V-1913.

у врањском округу:

за учитељског заступника у Д. Коњуцу: Петра Стриковића. — ПБр. 4408 од 29-IV-1913.

у пиротском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Пшају: Мирка С. Лучића, ђака VII разреда гимназије. — ПБр. 5938 од 26-IV-1913.

у подринском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Јевремовцу: Мирка Томовића, ђака учитељске школе. — ПБр. 6062 од 27-IV-1913.

у пожаревачком округу:

за учитељског заступника у Рашанцу: Животу Станојловића, ђака учитељске школе. — ПБр. 542 од 5-II-1913.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

у смедеревском округу:

за учитељског заступника у Дубони: Александра Станковића, ђака учитељске школе. — ПБр. 3814 од 1-IV-1913.

у чачанском округу:

за вршиоца учитељске дужности у Јежевици: Борислава Стефановића, ђака учитељске школе. — ПБр. 5626 од 19-IV-1913.

за учитељског заступника у Јездини: Страхињу Ђорђевића, ђака VII разреда гимназије. — ПБр. 5748 од 24-IV-1913.

ПЕРИОДСКЕ ПОВИШИЦЕ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одредио је периодску повишицу плате:

- пету*, Кости Павловићу, учитељу у Горњој Тошлици, округа ваљевског. — ПБр. 3882 од 28-III-1913.
- трећу*, Косари Ђирићки, учитељици у Видровцу, округа крајинског. — ПБр. 3778 од 28-III-1913.
- другу*, Боривоју Павловићу, учитељу у Милутовцу, округа крушевачког. — ПБр. 2841 од 30-III-1913.
- другу*, Тодору Петковићу, учитељу у Ратковићу, округа моравског. — ПБр. 4168 од 28-III-1913.
- другу*, Благоју Нешићу, учитељу у Доњем Батуну, округа моравског. — ПБр. 3214 од 30-III-1913.
- трећу*, Љубици Митровићки, учитељици у Богатићу, округа подринског. — ПБр. 3780 од 30-III-1913.
- другу*, Дамњану Митровићу, учитељу у Богатићу, округа подринског. — ПБр. 3779 од 30-III-1913.
- четврту*, Светозару Пантелићу, учитељу у Љешници, округа подринског. — ПБр. 4370 од 30-III-1913.
- трећу*, Милицу Обрадовићевој, учитељици у Ориду, округа подринског. — ПБр. 3006 од 30-III-1913.
- четврту*, Драгољубу Шибалићу, учитељу у Бољковцима, округа рудничког. — ПБр. 4233 од 30-III-1913.
- трећу*, Даницу Ђурићевој, учитељици у Азањи, округа смедеревског. — ПБр. 3474 од 30-III-1913.
- трећу*, Анки Васиљевићки, учитељици у Ст. Ацбеговцу, округа смедеревског. — ПБр. 2985 од 5-III-1913.
- трећу*, Јелени Маринковићки, учитељици у Г. Белој Реци, округа тимочког. — ПБр. 3053 од 30-III-1913.
- другу*, Миљивоју Јевтићу, учитељу у Слатини, округа тимочког. — ПБр. 4128 од 30-III-1913.

РАЗРЕШЕЊА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова разрешио је од дужности: Александра Калабића, вршиоца учитељске дужности у Белици, округа моравског. — ПБр. 4051 од 20-III-1913.

Максима Савељића, вршиоца учитељске дужности у Липовцу, округа крагујевачког. — ПБр. 3957 од 18-III-1913.

Милојка Стевовића, вршиоца учитељске дужности у Црном Балу, окр. крушевачког. — ПБр. 4019 од 18-III-1913.

Борисава Стефановића, учитељског заступника у Тренчи, округа рудничког. — ПБр. 3968 од 18-III-1913.

Александра Милановића, вршиоца учитељске дужности у Равној Дубрави, округа врањског. — ПБр. 5003 од 9-IV-1913.

Бождара Поповића, вршиоца учитељске дужности у Јевремовцу округа подринског. — ПБр. 6149 од 27-IV-1913.

Милана Васића, вршиоца учитељске дужности у Лесковицама, округа валеовског. — ПБр. 4443 од 27-III-1913.

Чедомира Поповића, вршиоца учитељске дужности у Јабучју, округа валеовског. — ПБр. 5366 од 26-IV-1913.

Милоша Вукадиновића, вршиоца учитељске дужности у М. Крчмарима, округа крагујевачког. — ПБр. 5204 од 8-IV-1913.

Стевана Ђуркуса, вршиоца учитељске дужности у Ковиљачи, округа подринског. — ПБр. 5443 од 20-IV-1913.

Драгутина Павића, вршиоца учитељске дужности у Ковиљачи, округа подринског. — ПБр. 5443 од 20-IV-1913.

Луку Смиљанића, вршиоца учитељске дужности у Кремнима, округа ужичког. — ПБр. 5542 од 22-IV-1913.

Марка Аврамовића, вршиоца учитељске дужности у Прилици, округа чачанског. — ПБр. 5632 од 22-IV-1913.

Јована Бабића, вршиоца учитељске дужности у Влаччи, округа крагујевачког. — ПБр. 5652 од 24-IV-1913.

ОСТАВКЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова уважно је оставку:

Михајлу Миловановићу, учитељу из Макрешана, округа крушевачког, — ПБр. 5248 од 9-IV-1913.

Босилки Динићевој, привременој учитељици из Кривела, округа тимочког. — ПБр. 5637 од 24-IV-1913.

ОДСУСТВА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одсуство:

Даница Петковићки, учитељици из Добрања (пожаревачки), месец дана. — ПБр. 4444 од 27-III-1913.

Љубица Косановићки, учитељици из Миријева (београдски), десет дана. — ПБр. 4463 од 27-III-1913.

Персиди Удовичићки, учитељици из Каоне (крушевачки), десет дана. — ПБр. 4511 од 29-III-1913.

Катарини Спасићки, учитељици из Уровице (крајински), 15 дана. — ПБр. 4535 од 29-III-1913.

Теодори Ристићки, учитељици из Секурича (моравски), до краја школске године. — ПБр. 4301 од 23-III-1913.

Милки Пешићки, учитељици из Смрдана (широтски), до краја школске године. — ПБр. 4421 од 27-III-1913.

Славки Стојановићевој, учитељици из В. Орашја (смедеревски), до краја школске године. — ПБр. 22537 од 27-III-1913.

Софији Тодоровићки, учитељици из Миријева (пожаревачки), док јој деца не прележе заразу. — ПБр. 4313 од 37-III-1913.

- Даница Нешковићевој, учитељици из Вел. Крсне (смедеревски), до краја Ускрса. — ПБр. 4537 од 29-III-1913.
- Спасоју Конићу, учитељу из Ришња (београдски), два месеца. — ПБр. 4471 од 27-III-1913.
- Петру Димовићу, учитељу из Вел. Иванче (београдски), месец дана. — ПБр. 4276 од 26-III-1913.
- Ђирилу Јанковићу, учитељу из Малог Орашја (смедеревски), 10 дана. — ПБр. 4297 од 6-III-1913.
- Војиславу Радовановићу, учитељу из Добрача (ужички), 2 месеца. — ПБр. 4569 од 30-III-1913.
- Олги Ризнићки, учитељици из Жежевице (чачански), месец дана. — ПБр. 4464 од 27-III-1913.
- Даринки Поп-Лазички, учитељици из Трстенице (ваљевски), до краја школске године. — ПБр. 4639 од 30-III-1913.
- Даница Мицићки, учитељици из Моштанице (врањски), месец дана. — ПБр. 3090 од 6-III-1913.
- Љубици Стојчевићки, учитељици из Лозишта (моравски), два месеца. — ПБр. 3328 од 8-III-1913.
- Босиљки Ајдачићки, учитељици из Жежевице (чачански), два месеца. — ПБр. 4643 од 30-III-1913.
- Ружици Ружићки, учитељици из Неменукућа (београдски), 18 дана. — ПБр. 4036 од 19-III-1913.
- Десанки Гојковићки, учитељици из Бањана (ваљевски), до краја школске године. — ПБр. 5268 од 7-IV-1913.
- Божидару Доњићу, учитељу из Жагубице (пожаревачки), два месеца. — ПБр. 1440 од 9-IV-1913.
- Живојину Исаиловићу, учитељу из Грабовице (ваљевски), осам дана. — ПБр. 4807 од 2-IV-1913.
- Вићентију Ђировићу, учитељу из Брајковца (београдски), до краја школске године. — ПБр. 2392 од 4-IV-1913.
- Јовану Милутиновићу, учитељу из Царине (подрински), 20 дана. — ПБр. 5244 од 9-IV-1913.
- Леносави Максимовићки, учитељици из Мајдана (руднички), месец дана. — ПБр. 4906 од 3-IV-1913.
- Иванки Косићки, учитељици из Сива (крајински), за време ускршњег одмора. — ПБр. 4937 од 3-IV-1912.
- Даринки Поповићевој, учитељици из Даросаве (београдски), месец дана. — ПБр. 4903 од 4-IV-1914.
- Будимки Петковићки, учитељици из Годачице (крагујевачки), шест недеља. — ПБр. 4011 од 5-IV-1913.
- Стојанки Лазаревићки, учитељици из Сувојнице (врањски), 40 дана. — ПБр. 6131 од 8-IV-1913.
- Даринки Војковићки, учитељици из Обреновца (ваљевски), 20 дана. — ПБр. 4104 од 8-IV-1913.
- Ангелини Радисављевићки, учитељици из Подгорца (тимочки), шест недеља. — ПБр. 4205 од 8-IV-1913.
- Борки Арнаутовићки, учитељици из Банова Поља (подрински), месец дана. ПБр. 5246 од 9-IV-1913.
- Даринки Мијалковићки, учитељици из Дубоке (моравски), до оздрављења. ПБр. 4928 од 4-IV-1913.

- Даници Јоцићки, учитељици из Буковче (крајински), 15 дана. — ПБр. 5565 од 20-IV-1913.
- Дивни Илићки, учитељици из Бора (тимочки), до краја школске године. — ПБр. 5556 од 20-IV-1913.
- Видосави Сарићки, учитељици из Обреновца (ваљевски), од 22 априла од 1 јуна о. г. ПБр. 5561 од 20-IV-1913.
- Душану Цакићу, учитељу из Д. Требешиња (врашки), 40 дана. — ПБр. 5356 од 20-IV-1913.
- Косари Костићки, учитељици из Текериша (подрински), 8 дана. — ПБр. 5595 од 22-IV-1913.
- Магдалени Павловићевој, учитељици из Азање (смедеревски), 8 дана. — ПБр. 5602 од 22-IV-1913.
- Катарини Јовановићки, учитељици из Ливадице (пожаревачки), 5 дана. — ПБр. 5710 од 23-IV-1913.
- Радмили Томићевој, учитељици из Придворце (смедеревски), месец дана. ПБр. 5730 од 23-IV-1913.
- Лепосави Матићевој, учитељици из Вел. Крсне (смедеревски), 6 дана. — ПБр. 5733 од 24-IV-1913.
- Олги Ризнићки, учитељици из Жевице (чачански), месец дана. — ПБр. 5655 од 24-IV-1913.
- Зорки Ракићевој, учитељици из Бруснице (руднички), од 22 априла до 7 маја о. г. — ПБр. 5728 од 24-IV-1913.
- Полексији Нешићки, учитељици из Белољина (топлички), од 22 априла до 1 маја о. г. ПБр. 5726 од 24-IV-1913.
- Наталији Крстићки, учитељици из Лугавчине (смедеревски), 5 дана. — ПБр. 5717 од 24-IV-1913.
- Радмили Катичевој, учитељици из Радјева (ваљевски), 20 дана. — ПБр. 5872 од 26-IV-1913.
- Љубици Арсовићки, учитељици из Јасикове (пожаревачки), 5 дана. — ПБр. 5947 од 26-IV-1913.
- Босиљки Милићки, учитељици из Свилајинца (моравски), 40 дана. — ПБр. 5856 од 26-IV-1913.
- Ковиљки Стојковићевој, учитељици из Венчана (београдски), од 21 априла до 5 маја. — ПБр. 5940 од 26-IV-1913.
- Милица Јовановићевој, учитељици из Брезне (руднички), два месеца. — ПБр. 5969 од 26-IV-1913.
- Славки Радојковићевој, учитељици из Прова (подрински), 4 дана. — ПБр. 5908 од 26-IV-1913.
- Катарини Јовановићки, учитељици из Ливадице (пожаревачки), док јој дете не оздрави од шарлаха. — ПБр. 5966 од 28-IV-1913.
- Драги Бранковић, учитељици из Острвице (нишки), до оздрављења. — ПБр. 5794 од 29-IV-1913.
- Божидару Доњићу, учитељу из Жагубице (пожаревачки), два месеца. — ПБр. 5915 од 26-IV-1913.
- Анђелку Кујунџићу, учитељу из Слатине (моравски), 10 дана. — ПБр. 6209 од 1-V-1913.
- Глигорију Стевановићу, учитељу из Лопиже (срез сјенички), месец дана. — ПБр. 6164 од 1-V-1913.
- Светиславу Максимовићу, учитељу из Добраче (крагујевачки), до оздрављења. — ПБр. 5987 од 31V-1913.

- Катарини Спасићки, учитељици из Уровице (крајински), 20 дана. — ПБр. 6432 од 3-V-1913.
- Роксанди Никитовићки, учитељици из Брђана (руднички), месец дана. — ПБр. 6165 од 1-V-1913.
- Катарини Вучковићки, учитељици из Глободера (крушевачки), месец дана. — ПБр. 6260 од 3-V-1913.
- Софији Коруновићки, учитељици из Крушара (моравски), месец дана. — ПБр. 6297 од 3-V-1913.
- Косари Петровићки, учитељици из Лознице (подрински), шест недеља. — ПБр. 6328 од 3-V-1913.
- Петру Чавдаревићу, учитељу из Бискупља (пожаревачки), 10 дана. — ПБр. 6367 од 4-V-1913.
- Василији Ђукановићки, учитељици из Београда, шест недеља. — ПБр. 6819 од 9-V-1913.

РАСПУСТИ

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је распуст основних школа:

- у Великој Крњи (смедеревски), 20 дана због заразе дифтерије. — ПБр. 4528 од 29-III-1913.
- у Љутовници (руднички), до 20 априла о. г. због заразе мрасе. — ПБр. 4875 од 2-IV-1913.
- у Осладићу (ваљевски), месец дана, због заразе шарлаха. — ПБр. 4806 од 2-IV-1912.
- у Радановцима и Дубници (ужички), петнаест дана, због заразе великих богиња. — ПБр. 4877 од 2-IV-1912.
- у Пајазитову (крагујевачки), до после Ускрса, због заразе шарлаха. — ПБр. 4804 од 2-IV-1913.
- у Александровцу (пожаревачки), до после Ускрса, због заразе дифтерије. — ПБр. 4810 од 2-IV-1913.
- у Јеловику (крагујевачки), до престанка заразе шарлаха и малих богиња. — ПБр. 5007 од 5-IV-1913.
- у Миријеву (пожаревачки), 15 дана, због заразе великих богиња. — ПБр. 4760 од 4-IV-1913.
- у Бањи (крагујевачки), 10 дана, због заразе великих богиња. — ПБр. 5008 од 6-IV-1913.
- у Стамници (пожаревачки), до 14 априла о. г., због заразе дифтерије. — ПБр. 5146 од 8-IV-1913.
- у Враћевинци (руднички), до 20 априла о. г., због заразе шарлаха и малих богиња. — ПБр. 5210 од 8-IV-1913.
- у Дубљу (моравски), 7 дана, због пољских радова. — ПБр. 5254 од 9-IV-1913.
- у Босути (руднички), до 20 априла о. г., због заразе малих богиња. — ПБр. 5304 од 17-IV-1913.
- у Црљенцу (пожаревачки), до 22 априла о. г., због заразе шарлаха. — ПБр. 5305 од 17-IV-1913.
- у Врњцима (крушевачки), 25 дана, због заразе малих богиња. — ПБр. 5532 од 20-IV-1913.
- у Јабланици (крушевачки), до 25 маја о. г., због заразе великих богиња. — ПБр. 5531 од 20-IV-1913.

- у Ушћу (ваљевски), месец дана, због заразе великих богиња. — ПБр. 5905 од 26-IV-1913.
- у Трњанима (крајински), до 1 маја о. г. због заразе богиња. — ПБр. 5707 од 23-IV-1913.
- у Каони (пожаревачки), месец дана, због заразе богиња. — ПБр. 5698 од 23-IV-1913.
- у Јасикови (пожаревачки), месец дана, због заразе богиња. — ПБр. 5699 од 23-IV-1913.
- у Црљенцу (пожаревачки), од 23 априла до 1 јуна о. г., због заразе шарлаха. — ПБр. 5691 од 26-IV-1913.
- у Лопатњу (ваљевски), од 1 априла до 15 маја о. г., због заразе великих богиња. — ПБр. 5906 од 26-IV-1913.
- у Лиси (чачански), до престанка заразе шарлаха. — ПБр. 6031 од 29-IV-1913.
- у Александровцу (пожаревачки), од 22 априла до 10 маја о. г., због заразе дифтерије. — ПБр. 6025 од 29-IV-1913.
- у Копривници (крајински), до 1 маја о. г., због заразе мрасе. — ПБр. 6034 од 29-IV-1913.
- у Гучеву (пожаревачки), до 1 јуна о. г., због заразе аранских богиња. — ПБр. 6024 од 2-V-1913.
- у Бањанима (ваљевски), шест недеља, због заразе великих богиња. — 6327 од 6-V-1913.
- у Убу (ваљевски), шест недеља, због заразе малих богиња, пегавог и трбушног тифуса. — ПБр. 6326 од 6-V-1913.
- у Г. Бањанима (руднички), 20 дана, због заразе шарлаха. — ПБр. 6532 од 7-V-1913.
- у Бошњанима (моравски), месец дана, због заразе шарлаха. — ПБр. 6519 од 7-V-1913.

ПРОДУЖНЕ ШКОЛЕ И КУРСОВИ ЗА НЕПИСМЕНЕ

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је да се отвори:

- у Баљевцу (чачански), школа за неписмене младиће. — ПБр. 5202 од 8-IV-1913.

НОВЕ ШКОЛЕ И ОДЕЉЕЊА

Господин Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је да се отвори:

- нова школа у Вранешима, округа ужичког. — ПБр. 4415 од 28-III-1913.

ПОСТАВЉЕЊА УПРАВИТЕЉА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова, поставио је за управитеља основне школе:

- у Царини (подрински), Милутина Михаиловића, учитеља из Царине. — ПБр. 5127 од 8-IV-1913.
- у Трепчи (руднички), Анку Ђорђевићеву, учитељицу из Трепче. — ПБр. 6157 од 20-IV-1913.
- у Седларима (моравски), Лазара Вучковића, учитеља из Седлара. — ПБр. 4707 од 1-IV-1913.

www.unilib.rs Благу (топлички), Тихомира Ивљанина, учитеља из Блаца. — ПБр. 5692 од 22-IV-1913.
у Коњуху (крушевачки), Ружицу Петровићеву, учитељицу из Коњуха.
— ПБр. 5630 од 22-IV-1913.

РАЗРЕШЕЊА УПРАВИТЕЉА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова разрешио је од управитељске дужности:
Милорада Савића, управитеља основне школе у Царини (подрински).
— ПБр. 5127 од 8-IV-1913.
Ивана Трајковића, управитеља основне школе у Трпчи (руднички).
— ПБр. 6157 од 20-IV-1913.
Милорада Катанића, управитеља основне школе у Седларима (моравски). — 4607 од 1-IV-1913.

ПРОМЕНА ПРЕЗИМЕНА

Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је промену презимена:
Надежди Крављанчевој, учитељици у Мајдеву (крушевачки), у: „Ца-нићка“. — ПБр. 3999 од 1-V-1913.
Зорки Вребаловићевој, учитељици у Манојлици (нишки), у: „Буришићка“.
— ПБр. 5122 од 1-V-1913.

ОДЛИКОВАЊА ПОХВАЛНИЦОМ

За савесно испуњавање дужности према школи, Г. Министар Просвете и Црквених Послова, одликовао је похвалницом:

Стевана Ђорђевића, председника, Ристу Жикића, благајника и Милоша С. Илића, деловођу општине Рогљевске, у округу крајинском. — ПБр. 4574 од 2-IV-1913.

ОДЛУКЕ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

— Према указаној потреби, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да г. Миодраг Ристић, професор I београдске гимназије, поред часова које има у реалци, прими часове француског језика и у IV гимназији, а г. Гаврило Јовановић, професор I београдске гимназије, да прими часове српског језика и у II гимназији. — ПБр. 4221 од 20-III-1913 године.

— Пошто је г. Јован Буглер, учитељ гимнастике у крушевачкој гимназији, својевољно напустио дужност, Г. Министар Просвете и Црквених Послова, на основи § 16. закона о чиновницима грађанског реда, одлучио је, да се место г. Буглера огласи упражњеним. — ПБр. 2005 од 26-III-1913 године.

— На основи чл. 40. закона о народним школама, Г. Министар Просвете и Црквених Послова наградио је за рад у продужним школама округа пожаревачког, за 1912 годину, ове учитеље:

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Николу Стојановића, у Великом Поповцу, са 120 динара, Животу Михајловића, у Кнежици, са 60 динара и Теофила Вујића, у Бистрици са 120 динара. — ПБр. 4611 од 28-III-1913 године.

— Према указаној потреби а на основи чл. 54. закона о народним школама, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да г. Божин Живковић, учитељ из Пирота, врши дужност пословође пиротског окружног школског одбора, док се дефинитивно не врати са војне дужности стални пословођа г. Коста Јовановић. — ПБр. 4679 од 23-III-1913 године.

— Према указаној потреби, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да г. г. Владимир Лазић и Квинтилијан Томов, наставници II крагујевачке гимназије, приме часове и у I крагујевачкој гимназији, до даље наредбе. — ПБр. 4754 од 1-IV-1913 године.

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова, према указаној потреби, одлучио је, да се г-ђа Катарина Ж. Јоксимовићка, разредна учитељица В. Ж. Школе у Крагујевцу, до сада на раду у приватној лесковачкој гимназији, упути на рад у лесковачку реалку. — ПБр. 5208 од 6-IV-1913 године.

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је одлуку одбора приватне гимназије у Алексинцу, да г. Љубомир Матић привремено заступа директора поменуте гимназије. — ПБр. 5493 од 17-IV-1913. године.

— Према указаној потреби, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се г-ца Зорка Јеремићева, до сада на раду у приватној женској гимназији у Лесковцу, упути на своју редовну дужност, у Вишу Женску Школу у Крагујевцу. — ПБр. 5775 од 20-IV-1913 године.

— Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да основна школа на Теразијама у Београду служи као вежбаоница за Скопљанску Учитељску Школу, док ова буде радила у Београду. — ПБр. 5865 од 22-IV-1913 године.

— Према указаној потреби, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да г-ца Љубица Атанацковићева, помоћница В. Ж. Школе у Београду, поред својих часова прими и 6 хонорарних часова Хемике у VII а) и б) у Женској Гимназији у Београду. — ПБр. 6046 од 26-IV-1913 године.

— Према указаној потреби, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да се г-ца Драга Аранђеловићева, учитељица женског рада у В. Ж. Школи у Крагујевцу упути, до даље наредбе, на рад у прокупачку приватну гимназију. — ПБр. 6611 од 5-V-1913 године.

— На представку одбора приватне женске гимназије у Нишу, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одобрио је, да г. Милутин Ђорђевић, професор, до краја ове школске године заступа директора поменуте гимназије, који је још на војној дужности. — ПБр. 6047 од 29-IV-1913. године.

— Према указаној потреби, Г. Министар Просвете и Црквених Послова одлучио је, да г. Јован Зорко, учитељ музике у Богословији Св. Саве, прими часове певања и музике у Трећој Београдској Гимназији. — ПБр. 6117 од 30-IV-1913 године.

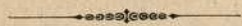


РАСПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

У вези расписа ПБр. 23.514 од 28 децембра 1910 године одлучујем, да се часови веронауке плаћају од ове године као и остали научни предмети, т. ј. по три динара од одржаног часа свима квалификованим наставницима овога предмета. За свештенике без квалификација професорских остаје и даље по наведеном распису, т. ј. њима ће се и даље плаћати по два и по динара од одржаног часа.

ПБр. 5062.
5 априла 1913 год.
у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Љ. Јовановић с. р.



У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

НАСТАВА И КУЛТУРА

„П А Р Н А С“

Порекло. — Схватање уметности. — Најважнији представници. — Библиографија.

Нимало се не претерује кад се „Парнасу“ придаје велики и особит значај у развоју францускога песништва. Из њега су поникла многобројна дела од вредности, и његови следбеници су били махом добри песници, неки чак и велики песници, а сви скупа, са мало изузетака, готово једини песници оног времена. С друге стране „Парнас“ је служио као неки прелаз од романтизма ка новим правцима савременога песништва. И заиста, кратко време од 1850—1870 године парнасовскога цветања има посве карактер једнога пролазнога доба у историји францускога лирског песништва.

Први трагови и неке од најбитнијих одлика парнасовске уметности морају се тражити још у романтизму; а исто тако и њени главни представници припадају донекле романтичкој школи, било непосредно, било посредно. Тако, и пре свега, сам *tettrarchat* учитеља: Леконт де Лил, Теофил Готје, Теодор де Банвил и Шарл Бодлер, има своје порекло у романтизму; Леконт де Лил и Теофил Готје су ученици Игови, а она друга двојица Готјеови.

Као и сви романтичари, Леконт де Лил је имао нарочиту љубав за историју и за егзотизам; а уз то „замах и снага његовога поетског стила, полет и дах, шаренило слика, способност за широке конценције, моћ да изазове у машти цело једно античко доба, да оживи мите и симболе примитивнога друштва, — приближују га више но икојега другог савременог песника Виктору Игу, који му је био први духовни отац и који је после увек остао његов учитељ“¹. Теофил Готје, који је имао тако истакнуту улогу у књижевној борби од 1830 године, припадао је нарочито живописношћу и дескриптивном страном својег та-

¹ *Georges Pelissier, Le Mouvement littéraire au XIX siècle.*

тента романтизму. У овоме погледу он је имао за ученика и наследника Теодора Банвила, који је претеривао у својој тежњи за сјајним и живописним облицима, и који је напослетку стао сматрати целокупан рад романтичара као тежњу за стварањем слика. Али Готје био је наследио од првих романтичара још и извесан укус за оним што је сложено и необично, укус за егзотичним у простору и егзотичним у времену, и нарочиту склоност за морбидним и тајанственим стварима. И баш том страном свога талента, он је стекао у Бодлеру једнога од најодушевљенијих ученика. Бодлер је још рафинирао ове особине свог учитеља, поклањајући увек много пажње и усавршавају облика својих стихова. Он је збирку стихова „Цвеће зла“ овако посветио Готјеу: „Непогрешивоме песнику, савршеноме мађионичару књижевности француске, моме врло драгом и врло поштованом учитељу и пријатељу Теофилу Готјеу“.

Ови учитељи, изузев Готјеа, ипак нису били чисти романтичари; они су то били само делимично. Постепено су се нови састојци увукли у њихово схватање уметности. Њихов менталитет је био друкчији него менталитет прве романтичарске генерације. Утицај наука и реалистичке тежње су се осећале већ свуда, у књижевности као и у уметности. Под таквим двоструким утицајем старих традиција и модерних тежњи створила се извесна безлична и објективна лирика, којој није био циљ да пева узбуђења срца и душе, него да верно представи спољашње стране живота. И дотадања сентиментална поезија би замењена поезијом чула. Савремене песнике је много више занимало оно што је било на домаку њихових чула него ли сам унутрашњи, душевни живот. А да се то што је чулима опажено што боље изрази, ваљало је створити један нов, богат и живописан језик, — савршену и звучну метрику, — гилку и беспрекорну форму. Наравно да се услед тога морало бити савеснијим у послу, финцијим у укусу. Све што је постало банално и простачко, није се више допадало. Дакле и она четири претече Парнаса владаху већ једном самосвојном поетиком, чије су најважније одлике биле: *опис, артистичка савесност и савршеност облика*.

Сам Виктор Иго, издалека присуствујући овоме преображају романтизма, уносио је, од 1850, у своје дело „нарочиту љубав за слике, склоност ка тачним цртама и јасном рељефношћу, пластичност језика и ритма, — услед чега му је не једаред пребачено да нагиње песничком материјализму“¹.

На страну ова четири-пет усамљена случаја, песništvo француско је изгледало око средине XIX века врло бедно. Ламартин и Мисе беху оставили за собом читаву поворку последовача и невештих подражавалаца који мишљаху да се сва поезија састоји у позирању са нај-

¹ G. Pelissier, Le Mouvement littéraire au XIX siècle.

интимнијим осећањима и у гласном оплакивању своје замишљене несреће. И ти људи, којих је тма било тада, беху чак и врло рђави стихотворци. Облик њихових стихова био је испод осредњег. То су били последњи заостаји од преживелог романтизма. Њих је било, као што смо казали, у изобиљу: то беху „плачевне будале“ и „разуздана церекала“, како су их онда уопште звали. Њихова сентиментална и сувише лична поезија није се свиђала новоме нараштају: она му најзад поста досадна и несносна. Надмева речитост и лирска разузданост, како је то тачно приметио Луј Ксавје де Рикар, биле су величанствене код Виктора Ига, али оне су постале заиста несносне код ученика који су врли у засенку од њега.

Сасвим је природно било, да се, при таквим околностима, морала јавити реакција. Она је спочетка била скромна и ограничена, затим се постепено ширила све док једног дана није избила као гласно негодовање, објавивши и свој књижеван манифест, који је био у ствари манифест Парнасоваца. Побунили су се били махом млади људи, — нараштај који се развијао почев од 1830 године. Они су се сакупљали у разне групе и проводили вечери рецитирајући стихове, тумачећи их и расправљајући разна питања из области књижевности и уметности. Било је повише места где су се састајали, али међу свима била су од особите важности четири салона, у којима се управо и извршило груписање парнасоваца. Пре свега салон Деконта де Лила. Ту се састајало једанпут недељно. Већина походника беху млади људи, почетници у песничству, још неиздати, којима је било потребно покровитељство песника од тако неоспорног гласа, а који су му се, сем тога, дивили и волели га као највећег савременог уметника. Међу осталима, ту су се могли видети и Т. де Банвил и издавач Лемер. — Два друга средишта, много чешће посеђивана, била су једно код родитеља Л. Ксав. де Рикара, а друго код Катиле Мандеса. Нарочито је салон родитеља Рикарових био увек широм отворен овим младим људима. Мандес је био дошао једном са неколицином својих пријатеља на посело код Рикара, а овај му је опет са својим пријатељима вратио посету, и тако се извршило образовање групе, из које је имао да никне Парнас. Ово се спријатељивање Л. Кс. де Рикара с Катилом Мандесом учврстило године 1863. — Ускоро, па се јави и пасаж Шоазел, у којем се налазио чувени дућан издавача Лемера. Алфонз Лемер био је тада млад књиџар, који је волео књижевност и песнике. Код њега, у приземноме спрату № 23 пасажа Шоазел, држане су сваког дана, од 4—6 часова увече, седнице парнасовске. Јер се већ нео Парнас, или готово цео, налазио ту сакупљен¹. „Све легенде и све анегдоте које су о Парнасу биле објављиване, говоре о овим вечерима, које су можда

¹ L. X. de Ricard, Les Petits mémoires d'un Parnassien.

најлепша и најдрагоценија успомена што нам је уопште иза Парнаса остала¹. Песници који су се код Лемера скупљали били су оснивачи и редовни чланови парнасовског *Сенакла*.

Притицање све нових песника код Лемера постало је још живље, кад је покренута *Уметност*, недељни лист, под уредништвом Ксавја де Рикара. Јер су готово и администрација и уредништво листа били пренети код Лемера. Песници и њихови пријатељи су ту долазили често, и у великом броју. Већина их је сарађивала на *Уметности*, која за неко време излажаше, сваке суботе, на осам страна. Било је ту стихова од Леконта де Лила, Сили Придома, Катил Мандеса, Пола Верлена, и других. Али сем песничтва, политика и друштвене науке заузимају у њој прилично места. Што се тиче самих стихова, они и ако беху у погледу инспирације и песничке обраде врло разноврсни, ипак су показивали очевидну дискретност у осећањима и савесно израђен уметнички облик. „Доктрина“ Парнаса, ако уопште овде може бити речи о каквој доктрини, била је ускоро затим формулисана.

Неколицина ових песника били су већ и сарадници часописа „*la Revue fantaisiste*“, што га је око 1850 основао Катил Мандес, тада дечко од својих седамнаест година. Његов часопис се обратио свему што је уметност могла пружити новог и екстремног, те је постао у неку руку средиштем груписања једнога новог песничког нараштаја. Тако су се ту могла наћи имена Т. Готја, Теод. де Банвила, Шарла Бодлера, Вакериа, Сили Придома, Арсена Хусеа, Вилјера де Лил Адам, и т. д. Катил Мандес не хотећи да чини уступке укусу широке публике, ни да се задовољи каквим-таквим успехом, потпуно је пропао са својим предузећем. За кратко време, па је часопис престао доведавши свог оснивача у грдне материјалне неприлике. Мандес онда постаде сарадник и пријатељ Рикаров. Али како ни *Уметност* није имала бог-зна каква успеха, то он предложи Рикару да претвори свој лист у врсту повремене публикације, која би доносила искључиво стихове. Кс. де Рикар пристане на предлог, Лемер га одобри као уместан, — и покретање једне повремене публикације би решено. Мандес предложи и наслов: *Савремени Парнас, збирка нових стихова*. Песници усвојише наслов, иако се томе противио Леконт де Лил, који га је сматрао бесмисленим. Прва је свеска (на великој 8^о) изишла 2 марта, 1866, а последња — осамнаеста — крајем јуна исте године. Сем овога, била су још два Парнаса, који су наставили и допуњавали први: књига друга је требала изићи 1869, но је услед рата била одгођена за 1871; трећа је објављена тек 1876.

Првих парнасоваца било је на броју тридесет седам. Понајпознатији су од њих остали ови: Теофил Готје, Теодор де Банвил, *Хосе-*

¹ L. X. de Ricard, Anatole France et le Parnasse contemporain.

Марија де Хередија, Леконт де Лил, Луј Менар, Франсоа Копе, Огист Вакеи, Катил Мандес, Шарл Бодлер, Леон Дјер, Сили Придом, Луј Ксавије де Рикар, Пол Верлен, Арсен Хусе, Леон Валад, Стефан Маларме, Анри Казали, Емил Дешан, Емануел дез-Есар, Албер Мера и Огист Вилје де Лил Адам. Већина их је већ била изишла на јавност са по којом књигом из свога дела. Само су Хосе-Марија де Хередија, Франсоа Копе, Пол Верлен и Стефан Маларме били у то време још неиздати.

Као што се из овог прегледа види, Парнас није садржавао целокупну савремену поезију. Било је неколико врло познатих песника којих нема у овом броју, а неки се ту опет налазе, којима међу Парнасовцима није никако требало да буде места. Имена четворице учитеља срешћемо већ у првоме Парнасу, који и почиње стиховима Т. Готеја. Оснивачи *Савременог Парнаса*, К. Мандес и Л. Кс. де Рикар, сматрали су за умесно да Готја ставе на уводном месту у својој публикацији, не само зато што су га уважавали и дивили му се, него и зато што је то имало да значи важан један манифест, праву једну декларацију принципа. Само што се сви ови принципи могу свести на један једини, који иде за стварањем чистог облика и шимером савршене лепоте. Изван тога, ничега заједничког није било међу њима, осим једнодушне мржње према разулареним песницима и неповерења према брзом и олаком успеху. Стога и јесте велика заблуда сматрати Парнас књижевном „школом“, како је често до сада био сматран. „Никада Парнас није ишао на то да створи школу; он је у ствари био само пријатељски скуп неколико младих духова, који су били здружени међусобним интелектуалним уважавањем. Није никада било, ја то подвлачим, ни у нашем плану, ни у ствари, парнасовске школе... Сем тога парнасовци су се држали потпуно независно од оних, који се обично сматрају као њихови учитељи, т. ј. Т. Готје, Т. Банвил, Леконт де Лил и Шара Бодлер... Парнасовски покрет почиње стварно тек својом властитом иницијативом, и четворица великих песника би се нашли у правој чуду, да им је ко био рекао да су и они парнасовци; они су у Парнасу гледали само један племенити, слободно инспирисан покрет, који су они штитили, али којим нису руководили“¹. Да наведемо још једну аутентичну изјаву Л. Кс. де Рикара. „Парнасовске школе, у традиционалном значењу те речи, — никад није било. На чак и у питањима облика и уметничког изражаја, чак и ту су наша мишљења била врло подељена“². Ето шта у томе погледу кажу обојица покретача Парнаса, који су у исто време и једини историчари његови.

¹ C. Mendès, Rapport à M. le ministre de l'Instruction publique.

² L. X. de Ricard, Les Petits Mémoires d'un Parnassien.

Сви ови млади људи су суревљиво чували своју личну оригиналност. Они су се разликовали један од другог својим инспирацијама, својим схватањима, па чак и начином обраде, те је на тај начин њихово дело крајње неједнако и разноврсно. Треба само ставити једно крај другог имена Де Лила и Копса, Хередије и Верлена, Банвила и Придома, Рикара и Бодлера, и других још који стоје у пуној међусобној супротности, па ће се лако појмити како је имало да буде разноврсно дело ових песника. Уопште, парнасовци се нису много бринули за идеје, и теорије су их се слабо тичале: они су радили. Многи је од њих првим потезом нашао себе и до краја остао свој. „Парнас није био споразум духова ка заједничкоме идеалу, он је био више један истински сусрет уметника, са истом формулом уметности“¹.

Парнас није имао много успеха. Није био примљен онако како је он то у пуној мери заслуживао. Штампана, којој су се оба оснивача најпре обратили ради огласа, показала се хладном и неверљивом. Критика се држала гордо; била је снисходљива и неверљива према овоме предузећу младих песника. Најгоре је било то што је и сама публика остала до краја сасвим равнодушном према делу парнасоваца. А било је код неколико писаца од утицаја чак и скривене мржње насрам овога груписања песника. Сент-Бев, на пример, био је гневан и незадовољан; он се ограничио на то, да их посматра с висине, као што издалека кроз прозор посматрамо људе како пролазе. „Његова злобност, вешта усталоме и толико лукава да се показивала као благонаклона, умало што није укочила овај племенит песнички покрет. Ми смо очекивали од њега да испуни дужност, традицијама усвојену; а он то није урадио“². Било је, напослетку, и отворених непријатељстава. И парнасовци су имали да издрже једну „борбу“. Њихови оглашени непријатељи били су они разуздани песници, што вероваху да настављају Ламартина и Мисеа, а противу чије извештачене и блесаве сентименталности Парнас беше као један природан протест.

Парнасовци су се држали увек далеко од народа; они су се намерно одвајали од масе, која им се чинила ниска и сувише буржоаска. И из њихових се редова чуло једном: *Odi profanum vulgus et arceo*, које се може сматрати као још један остатак романтичарске традиције: њихове мржње против свега што је буржоаско. Али био је други, дубљи узрок тој подвојености. Уметност Парнаса била је и сувише рафинирана, да би у њој могла уживати широка публика, која у уметности тражи само своје личне идеје и своја лична осећања, док суштину уметности, оно што је битно у њој: уметнички изражај и поетски облик, она неће и не може никад да разуме. Додуше, Катил Мандес се труди

¹ L. X. de Ricard, Anatole France et le Parnasse Contemporain.

² C. Mendès, Rapport à M. le ministre de l'Instruction publique.

да докаже, како се млади Парнас приближио маси више него његови непосредни претходници, и наводи као доказ томе чињеницу, да су јавно читање стихова пред народом пронашли и завели управо млади парнасовци. То је истина. Али то треба разумети пре као покушај парнасоваца, да на тај начин мало прошире узан круг својих читалаца, и да боље упознају свет са својом поезијом и поезијом својих учитеља.

Што се тиче утицаја који је Парнас вршио на књижевност француску, ни он није био сувише велики. Ипак Парнас је будућим песницима наметнуо једну технику, од које је немогуће било више ослободити се, и коју ће поштовати још за дуго сви почетници, којима је идеал да постигну сву лепоту поетскога облика. Јер је, по њему, прва дужност сваког уметника да тражи облик, стил и изражај који ће најбоље представити његово осећање, његову мисао, његову визију. Утицај пак Парнаса на књижевности других народа није био готово никакав. Ово стога, што Парнас беше један специфично, битно француски песнички покрет, сасвим у духу француске расе. Још Фридрих Ниче је признао Французима, као суштаствено њихову одлику, *дар за формом и артистичко осећање*, који су омогућили код њих једну *одабрану књижевност*, какву ћете другде залуду тражити. Тако народи чији је менталитет нагињао ка мистицизму, ка моралноме и метафизичком размишљању и ка сањарењима сваке врсте, нису могли да усвоје овакво схватање уметности, *уметности ради уметности*.

Овако усамљен, не схваћен како треба ни у својој земљи, ни на страни, Парнас је — као каква тропска биљка у стакленој башти, — био краткога века. Он је цветао последњих година другога царства, па се затим, после рата од 1870, постепено растурио, докле га није сасма нестало. Престало се најпре са повременим публикавањем. Пошто су била изишла сва три *Парнаса*, следовала је и завршила их је једна *Антологија*. Њу је издао у четири свеске сам Лемер. Сарадници беху посве нови. Само двојица или тројица, чија су се имена налазила заједно са именима првих сарадника „*Савременог Парнаса, збирке нових стихова*“. Где су се дакле дели ти први парнасовци? Растурање се извршило и сувише нагло. Ток и развој једне књижевне школе не бивају на тај начин. Али Парнас није био „школа“, то смо казали, него само случајан сусрет најразличитијих талената, који су се одушевљавали заједничком љубављу за *Леио*, који су обожавали њу, божанствену, неприступачну *Леиогу*, са свом својом младачком усрдношћу. И тражећи је разним путевима, они су се разишли у разне правце, тако да је могуће међу њима разликовати неколико врло одвојених група. Ту су најпре чисти парнасовци, личности репрезентативне, као: Леконт де Лил, Хосе-Марија де Хередија, Катил Мандес, Л. Ксавје де Рикар и, доцније, Анатол Франс. Затим су то декаденти, симболисте, потомство Теофила Готја и Бодлера, као Пол Верлен и Стефан Маларме.

Долазе затим, сваки одвојено и сам за себе: Сили Придом, као песник-филозоф; Франсоа Копе, као песник фамилиарнога живота и песник убогих; даље, Алберт Глатињи, Вилјер де Лил Адам, Леон Дјер, и други. Колико талената, толико разлика! Лабава повезаност и постепено разилажење чланова *Сенакла*, наговештавали су већ и потоње потпуно расуло међу духовима.

II

Таква је била историја и судбина Парнаса. Његова естетика, боље још, његова теорија уметности је још занимљивија.

Сва, или готово сва, естетика Парнаса је обухваћена романтизмом: само се она тамо јавља у својем зачетку, неодређено и у другом облику. Већи део његових одлика, више или мање измењених, води порекло од романтичара. Тако, на пример, наклоност парнасоваца за прохујале векове и ишчезле цивилизације, и за историска истраживања, одговара тачно романтичарској љубави ка историји, која је тако карактеристична за велики покрет од 1830 године. Ретко да се који од важнијих парнасоваца није бавио историјом. Деконт де Лил је био савесан и ревносан историчар некадашњих раса и религија; саживев се са свим тим животом негдашњих људи, он га је ванредно живо и верно васпоставио. Хередијини *Трофеји*, са сјајним и живописним евокацијама прошлости, су као нека врста *Легенде Векова* у ситним медаљонима. А Ксавје де Рикар у *Смрти Роландовој* успешно оживљава старинску легенду о Карлу Великом:

„Славно је било живети у хваљеној Француској,

„јер је Бог беше изабрао а свет признао“...

Луј Менар, хелениста Парнаса, имао је пуно смисла за античку старину; док су *Брама*, *Очишћеност Сиве*, *Страст Сиве*, и друге још песме Анри Базалиа, као и *Догусова тајна*, од Катила Мандеса, опомињале много на хиндуске поеме Л. де Лила. Чак је и средњевековни германизам Рихарда Вагнера био нашао страсних присталица међу парнасовцима.

У блиској вези са историским истраживањима стоји појава егзотичности у књижевности, т. ј. љубави према свему што нам је далеко по времену и простору, љубави према ишчезломе и према тропскоме. Егзотизам, који су романтичари тако јако волели, игра и у уметности Парнаса велику улогу. Егзотизам предела, егзотизам култа и цивилизација, сав егзотизам простора и времена, волели су ови песници силно и дискретније него романтичари. Песма Т. Готја „*Chinoiserie*“ карактеристична је у овом погледу:

„Она коју сад волим живи у Книи;

„Она станује са својим старим родитељима

„У кули од финог порцелана,

„Крај Жуте реке, где лете корморани“.



WWW.UNIBELGRADE.SR

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Хиндуски снови Л. де Лида морали су тражити природан декор у тропским и песковитим пејзажима азијскога Истока. Хередија нас проводи кроза свет, засеђујући нам на сваком кораку очи сјајно и живописно егзотичним сликама. У *Хесиерусу* Катила Мандеса има опис једнога снежног предела, где је егзотичност тражена, вештачка и врло оригинална:

„Далеко одавде, но ипак на земљи,
„Пружа се један суморан и сјајан предео,
„Небо ледено, земља замрзла, море пенекретно.

— — — — —
„Све се губи и слива у једноликости
„Јакe беле боје, непроменљиве, бескрајне.
„Једва приметан облик у овоме пространом јединству
„Од хладнога неба, бледе пустаре и леда, —
„Диге се на прибрежној коси старински један дом“.

Исто тако намеран, рафиниран, изврсан, али изопачен и нездрав, егзотизам чини највећи део дражи Бодлеровога *Цвећа Зла*. Анри Казази, Албер Мера, Леон Дјер, Анатола Франс и још неколико других показују у својим делима исте особине и сличан укук.

Има Парнас још једну заједничку црту са романтичком теоријом уметности. *Светски бол*, који је мучио целу једну духовну породицу романтичара, у књижевним делима као и у стварном животу; бол који је мучио Сен-Преа, Ренеа, Збогара, Ернаниа, и њихове сроднике из осталих књижевности европских, огледа се и у неодређеном песимизму Бодлера и Верлена, и у неизлечивој тузи Л. де Лида, и у склањању од стварног живота у живот снова код Леона Дјера, Вил. де Лил Адама, Анриа Казазиа, и — најзад — можда у благој и резигнираној меланхолији Сили Придома, Конса и Мандеса. И сва Поезија Парнаса одаје извесно болно осећање једне мутне, дубоке и убеђене жалости.

„И као што вода, локвама, пада све увек у кал,
„Тако се, у кукавној доколици, од вајкада на то судбом осуђена,
„И наша млтава воља вечито колеба
„Између *досаде живота* и страха од смрти“¹.

Често су пребађивани поезији Парнаса њена неузбудљивост, њена безличност, њен реализам; али неправедно. Парнасовци себе нису сматрали неузбудљивима, јер су били загрејани пламом Уметности и одушевљењем за Лепо и Истинито. У свеопштем нестајању бића и ствари, једино уметност не подлеже смрти; њена божанствена лепота остаје нетакнута, вечна. Теофил Готје велича овако њену бесмртност:

„Све пролази. Моћна уметност
„Једна има вечност...

¹ C. Mendès, Exhortation.

....„И сами богови умиру,
 „Али суверени стихови
 „Остају
 „Јачи него туч“. (Уметност).

Сам Л. де Лил одаје своје узбуђење, певајући:

„Богови леже у праху. Земља је нема.
 „Никаква гласа неће бити више на твоје напуштеном небу.
 „Спавај! Али жива у срцу песникову, певај му
 „Мелодичну химну Свете Лепоте.

„Она једина не умире, вечита и непроменљива.
 „Смрт може расути дрхтаве васионе,
 „Но Лепота пламти, и све оживљава у њој,
 „И светови се непрестано котрљају под њеним
 белим ногама“. (Хипатија).

Али погрешно би било мислити да је она била једина, која је могла узбудити ове песнике. Сваки је од њих имао и своје личне емоције које је исказивао више или мање дискретно. Парнасовци су уопште волели да изражавају своја осећања у слици и да их скрију под какав симбол. Једино су блесак од Уметности сви скупа обожавали, и своје узбуђење за Лепим нису покушавали да прикрију.

Што се тиче њихове „безличности“, и ту се претеривало. Ако под речју „личан“ разумемо један предикат који значи: казати или урадити нешто на својствен начин, независно од оног што су други о томе рекли, онда су и песници Парнаса били заиста лични. Романтичари су били развили индивидуализам осећања. Ја за њих је значило певати слободно и искрено своја властита осећања, религиозна или љубавна. „Најочајније су песме најлепше“, певао је Мисе, а тако су мислили и сви остали следбеници Игови и Ламартинови. Но парнасовци тако нису мислили. „Учинило се, наиме, некима од њих да је лиризам романтичара, који беше узбуђен и хучан, био исто тако и вулгаран, и да би прави књижевник требао да има емоције тихе и благе, како би се одликовао од светине, која се на сав глас дере у својој тузи, као и у својој срећи“¹. У своме делу *Романтичка Уметност*, Бодлер вели, да само осећање, тим што је популарно и фамилијарно, искључиво привлачи масу. Док уметник има да задева и крије у симболима то осећање. Због тога су ови песници и волели толико Алфреда де Виниа, ласкајући себи да они једини разумеју како треба његову песму *Курјакова смрт*:

„Подједнако је подло јадиковати, молити се и плакати“.

¹ René Canat: Une forme du Mal du siècle; Du sentiment de la solitude morale chez les Romantiques et les Parnassiens.

www.unil.me Леконт де Лил је пружио овај пример:

- „Ћути! Небо је немо, земља те презире.
 „Нашто толико суза, кад ти оне помоћи не могу?
 „Буди као рањен вук, који ћути умирући,
 „И који још гризе нож својом раскрвављеном чељусти“.

(Хладан ноћни ветар).

Тако су парнасовци одбацили „осећање“ из лирике, а место њега унели један чисто естетички и отменији индивидуализам, аристократски индивидуализам, ако се хоће. Онај који изражава своја властита осећања, на сваки начин да је личан; али онај који их чува за себе, без сумње да је још личнији. У чему се дакле испољава личност парнасоваца? — Испољавала се у индивидуализму *сензација* (не осећања него *осећаја*). Спољашњи свет се прелива у сјају боја и црта. Треба их само умети видети. Готјеова реч: „ја сам човек за кога постоји спољашњи свет“ значи, да за све људе спољашњи свет не постоји, т. ј. да сви не могу видети богаство у лепотама тога спољашњег света. Тако, једно дескриптивно и реалистичко дело може бити „личније“ него каква најинтимнија елегија, пошто оно не представља толико саму васиону, колико *начин на који је ту васиону схватио и протумачио дух уметника*. Није се ишло више за осећањем, него за осећајем, за сензацијом: осећајем црте и боја, а доцније и за осећајем звука, мириса и — чак — нипања. Како су видни утисци куд и камо најважнији, природно је да су црте, рељефи и боје играле претежну улогу у поезији. Тражене су ретке и префињене сензације, инспиришући се пластичном маштом, и остајало се непрестано врло субјективним. Један од начина да се остане личним, било је дакле и исказивање утисака што их је живот чинио не више на душу, него на чула песникова. И у једном и у другом случају имамо посла са истим принципом, принципом артистичкога индивидуализма. Само што је индивидуализам романтичара имао успеха код масе, док је индивидуализам парнасоваца претрпео пораз, па чак био и потпуно негиран, под оптужбом да је парнасовска лирика сасвим „безлична“.

Парнасовци нису волели груб реализам, онакав какав се он налази у стварном животу. Они нису хтели просто да копирају природу. *Лепота* је за њих била стварност *преобразжена уметношћу*. Ствари се појављују на хартији лепе, и више него лепе, — рекао је Бодлер, који је уопште уметност претпостављао природи. Али и други су тако чинили, пошто уметност улепшава природу. Дакле, Парнас донекле јесте био под овлашним утицајем реализма, али он није био сам реализам, и не треба га мешати са њиме. Реалистичка школа се јавила као реакција романтизму, док је Парнас у ствари био само продужење и последња етапа у романтичкој еволуцији.

Но није било довољно моћи добро видети ствари; ваљало је, да би се оно што је опажено изразило како треба, радити на усавршавању артистичког облика. Тај су облик већ романтичари били прилично усавршили. Парнас је пак још даље отишао са његовим усавршавањем. И у томе се он нарочито одликовао; у томе лежи његова највећа заслуга за развој францускога песништва. Његови следбеници се дадоше на посао око истраживања експресивнога, живописног и звучног израза, и око стварања једнога мелодичног језика, са богатим и каденцираним ритмом стихова.

„Још, и увек музике!

„Нека твој стих буде као на крилима,

„Нека се осети да он од једне душе лети

„Другим небесима и другој љубави“¹.

Оно чиме треба да се понајпре одликује једна песма, то су добро успели стихови. А да се до тако успешних и савршених облика дође, ваљало је дакле створити један особит поетски језик, који ће имати у исти мах и физичка и сликарска својства у себи, те производити и тонске и пластичне ефекте. Стога су почели истраживати ретке епитете, fine и звучне речи. Стадоше умножавати алитерације, значајне преломе и специјалне ритме. Држало се, уколико је напор већи и посао мучнији, утолико је дело лепше и од веће вредности. У напору тек и избија сва снага модернога песништва.

„Да, дело се јавља лепше

„У облику који је за израду

„Тежи,

„У стиху, у мрамору, ониксу и емаљу.

— — — — —
— — — — —
„Вајару, одбаци

„Глину коју гвечи

„Палад,

„Док дух ко-зна куд блуди.

„Ухвати се у коштац с карарским мермером,

„Са тврдим каменом с Пароса,

„Који је још и врло редак,

„И који чува јасну контуру.

— — — — —
— — — — —
„Вајај, сеци и режи;

„Нека се твој немирни сан

„Окамени

„У отпорној маси“².

¹ Paul Verlaine, Art Poétique.

² Th. Gautier, l'Art.

Ово је као један мали књижевни манифест, једна „Одбрана и Илустрација“ Парнаса, који је сву своју бригу обраћао на савесност посла и техничку савршеност стихова. Нарочита се пак пажња поклањала слику, који је сад постао богат, сјајан и звучан. Међу свима се Теодор де Банвил највише забављао „божанственом игром сликова“; он се сигра ритмима, и радо жртвује целу једну мисао, цео стих, само да би нас могао изненадити лепотом и неочекиваномшћу слика. Тако се старање романтичара да усаврше лепоту стиха завршило код парнасоваца тежњом за *виртуозношћу* облика.

И живописне појединости, које су романтичари пронашли и усрдно их истраживали, остају предметом љубави и истраживања међу парнасовцима. Њихова дескриптивна и богата у тропским пејзажима поезија природно их је гонила колориту и живописним ефектима. Да се изрази какав било моменат у живој или мртвој природи, морао се међу свима карактеристичним детаљима, за битност тога момента, бирати управо онај који је најзначајнији, најживописнији. И тај значајан, тај живописан детаљ се јавља у пуној обилности, у свима бојама и свима преливима, у сонетима Хередије, као и у песмама осталих му другова. Цео спектар боја и прелива, цела шарена природа васкрсава живо и рељефно у делу парнасоваца.

* * *

Естетички аристократизам Парнаса није се створио нагло, ни сам од себе. Он се развијао лагано, дугом еволуцијом, водећи порекло од три чисто романтичка осећања: од светског бола (*le mal du siècle*), од потребе за осамом и избегавањем светине и од презирања „буржоазije“. Разноврсни облици у којима су се јављала ова три осећања под утицајем страсне љубави за *лепим* код Парнасових следбеника, допринели су да се мало по мало образује и створи једно ново, особито стање душевно: почело се наике веровати да је уметник више нешто од других људи, којима је за навек ускраћено да разумеју највишу Лепоту изражену уметностима. Живот једнога истинског уметника се никако не може помирити са грађанским моралом и са појмовима обичних људи. Естетичко узбуђење, истраживање и задовољство у Лепоме, оправдавају све код једног уметника: у томе лежи сав његов морал, сва религија, цео живот. За мало, па се морално осећање, у смислу како га ми разумемо, сасвим изгубило, а нездрава осећања и „надљудско“ расположење захватише цео најмлађи нараштај Парнаса. На тај се начин романтичарски иморализам, под изговором да је вишем човеку све допуштено, претворио код Парнасоваца у неку врсту намернога аморализма, да би се само још и тиме могли одликовати од обичних грађана. Непомирљивост према свему што је буржоаско и осредње, осећа се врло јасно у целој овој поезији.

„Још даље! више! јер видим непрестано
 „Грађане са златним наочарима
 „И критичаре, и госпођице,
 „И махните реалисте.
 „Још више! даље! ваздуха! плаветнила!
 „И крила! крила! крила!“¹

Како су уметници људи којима је много стало до њихове индивидуалности, они се наравно морају, да би је очували неокрњену, држати нешто на страни од осталог света, и не смеју чинити никаквих концесија укорењеним предрасудама. Због тога и уметност треба да остане независна од живота, слободна од службе животним циљевима, будући увек сама себи циљ. Дакле, она не сме, само да не би изгубила своју самониклост, служити некаквом друштвеном идеалу, пошто она постоји само себе ради. „Права уметност никада није неморална; она чак садржи у себи извесан морал *sui generis*, који је куд и камо виши од просечног морала“². То ће рећи, да уметност обухвата све; и да је она сама себи довољна.

Појам чисте уметности, *уметности ради уметности*, био је такође израз аристократског осећања код парнасоваца. Али ова теорија уметности ради уметности није била дуга века. Несрећан рат од 1870—71 године и отуда прешна потреба да се све умне и моралне снаге народа заложу за спас отаџбине, зададоше смртан удар оваквоме схватању уметности. Многи књижевници који су дотле били врло далеко од јавног живота, сад се са свом жестином одадоше на политику, те и њихова дела, написана после кобне 1870 године, показују све више и више тенденциозан правац.

* * *

Романтичари су већ, у материјалном погледу, били прилично урадили за француски језик, давши му више покретљивости, више боје и више звучности; обогативши га новим речима; учинивши га конкретним и обилатим; уневши у њега живот, који је толико недостајао бескрвноме и апстрактном језику XVII и XVIII века. Парнасовци су усрдно прихватили дело својих претходника и наставили га у истоме правцу. Тако су они успели да створе један гибак, живописан и музикалан језик, језик богат и емоционалан. И само је благодарећи таквоме једном језику њихова описна и сугестивна поезија могла да постигне сав свој високо уметнички значај.

Учитељ Бодлеров, Теофил Готје, био је један од најбољих познавалаца француског језика. Његов стил, сав у преливима, у многоме

¹ *Th. de Banville*: Le Saut du tremplin.

² *Albert Cassagne*: La théorie de l'art pour l'art chez les derniers romantiques et les premiers réalistes.

има за своју лепоту да захвали и ванредно богатоме речнику, којим је Готје располагао. За нове духовне тежње и, нарочито, за нове сензације, које дотле нико још није покушао да изрази, пронашао је Готје нове речи. Али се није на томе зауставио. Имајући и ретко осећање за лепоту речи, он је стварао и уносио у језик само лепе речи. Речи, вели он, имају у себи, и независно од смисла што га садрже, једну нарочиту лепоту и вредност; као драго камење, које још није израђено нити у огрице, гривне и прстење намештено. Има речи које су као дијаманат, сафир, смарагд или рубин, других — што кад их протремо светлуцају као фосфор; и није лак посао изнаћи све ове речи. (Предговор *Цвећу Зла*).

Као Готје, и Бодлер и Хередија су располагали обиљем и разноврсношћу речника. Они се обраћају свим наукама и свим занатима, на у њих позајмљују потребне термине, којима после дају нов смисао и нову вредност, богатећи тако језик и чинећи га способним за изражај ма каквог осећаја. Бодлер је, на пример, успео да магијском моћи свог стила изазове чак и сензације мириса. Баввил је пак тражио речи ретке, које тако рећи играју пред очима; његов језик блиста и скакуће у исти мах. Па и сви остали парнасовци су имали осећање тачности и усавршљивости језика. Синтактичке и стилске погрешке биле су неопростиме песницима Сенакла.

* * *

Да сведемо.

Оно што је Парнас порицао у романтизму, то су били плачевна сентименталност и нехат према уметничкој форми, који су постали нештошљиви код разобручених и недаровитих ученика Ламартинових и Мисеових. Иначе, узет у целини, Парнас производи непосредно из романтизма, представљајући његову позну и прецветалу цваст. То је био још увек романтизам, само са више бриге за облик, за версификацију која се прелива и која је беспрекорна. Парнас је осудио личне изливе, па ипак остао у основи врло личан. Он није био исто што и реализам, пошто је *преображавао* стварност у смислу Лепога. Сенакл није имао ничега заједничког са књижевном „школом“, изузев одржавање и развој неколико романтичких принципа. Док је романтизам био негативан, представљајући у главном реакцију дотадашњој класичној књижевности, Парнас је више позитиван, показујући нове практичне тежње за стварањем и слаб интерес за празним теорисањем. То је био један скуп песника, одушевљених пре свега за пластичку лепоту и ритам песме. Но скуп се овај убрзо растурио, и најразноврснији таленти, од којих је он тренутно био састављен, пођоше за мигом својих оригиналних идеала и упутише се правцима често супротним. „Неизбежно расуло — како је то рекао Верлен — које је

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

разгонило парнасовце готово на све стране, раздвојило је стварно, у простору и у времену, оне који су раздвојени већ били у мисли и у духу¹.

Најважније естетичко начело Парнаса било је начело *уметности ради уметности*.

III

Најчистији представници овог правца у књижевности били су: Л. де Лил, К. Мандес, Кс. де Рикар, Хередија и, доцније, Анатол Франс. Готје и Банвил су били можда ближе романтизму него Парнасу. А Бодлер, Верлен и Стефан Маларме, трудећи се да дају израза и најтананијим и најнездравијим осећајима једнога модерног човека, с пренадраженим живцима од нервозе и употребе наркотичних средстава, упутили су били тадање млађе песнике новим и сасвим другим правцем. Они су додуше били никли из Парнаса, но њихова даља еволуција је показивала извесно одвајање, које се завршило пуним декадентством и крајњим симболизмом, и које је било од пресудног утицаја на најмлађе коло песника и даљи развој француске књижевности.

Од осталих парнасоваца помињемо само најважније.

Сили Придом је, пре свега, филозоф и сањало, чија нас дубока, племенита мисао и резигнирана меланхолија задобијају брзо и неизоставно. Алберт Глатињи, који је био под непосредним утицајем Банвила и Бодлера, беше један од најчуднијих књижевних појава нашег времена, песник чергарства, и сам чергар:

„Ви, чији су снови моји снови,

„Којој сте се лепшој земљи,

„Шибани кишом и бедом,

„Упутили, ви драги чергари?“ (Чергари)

По једној од Глатињијевих песама, названој *Неузбудљив* а посвећеној Теофилу Готјеу, парнасовци су и добили име „неузбудљиви“. Франсоа Копе је био превасходно песник убогих и нишких, певајући париско предграђе са суморним, сивим пејзажима, који се надовезују на крај вароши; благодарећи оваквом предмету, он је постао најпопуларнији међу парнасовцима. Леон Дјер, најревноснији походаца Де Лиловог салона, провео је цео живот у неуморноме маштању идеалне лепоте. Вилје де Лил Адам беше, по речима Мандесовим, најдивније обдарени песник своје генерације, провевши као и Дјер живот „у снову, за сан и ради сна“.

О осталима би се могле учинити исто тако занимљиве примедбе, али они нису толико карактеристични за групу. Петорица о којима ћемо нарочито говорити, били су и остају као репрезентативне личности у томе погледу.

¹ L.-X. de Ricard: Anatole France et le Parnasse Contegnorain. просветни гласник, I књ., 5 св., 1913.

Леконт де Лил (1818—1894)

Био је духовни отац и покровитељ младих песника, који стадоше лагано да се сакупљају око њега. Ови будући парнасовци су редовно једанпут недељно имали састанак у Де Лиловом салону, где су се међу њима могли видети још Т. де Банвил и издавач Лемер, — Лемер, почетник — издавач почетника — песника. Како је Виктор Иго био у то време (око 1863) одсутан, то је Леконт де Лил важио као неоспорни маестро савременога песништва. Кад је, десет година раније, угледала света прва његова збирка *Песме античке* (1852), критика је у њему поздравила другога Андреа Шениа, који је оживео паганичку душу и сам живео том душом. Године 1863, *Песме варварске* му за свагда обезбедише слављу.

Л. де Лил је у исти мах ерудита и филозоф. Васкрсавајући епохе, што их је описивао, он је једно за другим бивао проповедник и тумач свију религија и свих цивилизација. Ипак је његовome песимистичком темпераменту онајближе стајао будизам. Више него „неузбудљив“, он је био очајник. Свеопшти крах религија и култура открио му је таштину људских напора. Лек је био једино у резигнацији, у мирењу са судбином. И Де Лил тражи највишу срећу у покоју, у апсолутном покоју, у *нирвани*.

Естетика Де Лилова је као и његова филозофија. Она почива на љубави за висока и мирна осећања и за скуптуралне облике. У свима његовим песмама преоблађује рељеф. Понекад избије и осећање, којега увек има, но које је уздржано, и онда је то болно осећање, један призив смрти, сажалјиво милосрђе према свима који на земљи живе. И Де Лил је дао израза светскоме болу, али не као сентименталан елегичар, него као неумољиви нихилиста чији нас миран очај мучно тишти.

Двоје се на први поглед да опазити у делу Л. де Лила. То су најпре описи, који имају сву драж најлепших грчких киноа. Мирноћа и узвишеност их редовно одликују. Они су сви снажно објективни, величанствени и са енергијом рељефа. На пример *Подне*. Затим, како су му сами пејзажи изгледали недовољни, он је у њих уносио и описе животиња (*Кондорев сан*, *Слонови*, *Пси, који урлају*, итд.). Има у песмама Леконта де Лила волова, паса који урлају, слонова, тигрова, јагуара, има један кондор, један црн пантер, итд. Песник наслуђује тајанствену душу, која се крије под грубим телима ових животиња. И он зна да та душа осећа да је свесна. Пси, који крај обале завијају, прожмани су готово људским дрхтајем:

„Какав је то непознати јад крај обале црних валова

„Расплакао душу у вашим прљавим телима?“

(*Пси, који урлају*).

Исто тако у песми *Слонови*, он назире једну тамну свест иза ових масивних и ружних облика „испунаних као стари храст, што га време

нагриза и поткопава“. Он погађа визије, које излазе пред њихове очи, погађа и снове и неодређену носталгију, која их гони и води ка „извесноме циљу“:

„Они, идући, сањају о напуштеној земљи

„О смоковим шумама, које заклањаху њихову расу;

„Они ће опет видети реку што истиче из великих брда.

„У којој плива њичући огроман нилски ков“...

У *Кондоровом сну*, кондор зева и хрче од задовољства. Јагуар, сањајући, замишља да је већ забр раскрвављене канџе „у месо преплашених и ричућих бикова.“ Сани покој и извесна мирноћа у ставу животиња допадаху се више свега овоме песнику. Због тога он и воли заспале слонове, или волове који „прате својим уморним и дивним очима унутрашњи сан, што га никад неће довршити“.

Тако је овај меланхоличан историчар ишчезлих народа волео и нижу браћу људеку, несавршена створења која не могу да говоре, но која имају као и ми снове, тежње, узбуђења — снажна и жива.

Песничком облику је Л. де Лил поклањао нарочиту пажњу. Он је велики вештак у стиховима. Успео је да нађе тачне и изражајне појединости, које доприносе врло много лепоти уметничкога дела. Али његови стихови показују извесну крутоост: они имају сјај мермера, но и тврдоћу његову; преливи им недостају.

Еатил Мандес (1842—1908)

Оснивач Шарнаса, он резимује у својој бескрајно разноврсној и пуној прелива делу, све тежње и све идеје његове. Мандесов гибок таленат се расипао на све стране, свуда мењајући се и свуда стојећи изнад осредњег, те је с правом добио надимак песник — Протеј. Он је један од најчуднијих и најплоднијих менталитета XIX века. Ипак свуда, у стиховима као и у прози, он остаје првенствено песник. Цело његово дело је дело песника. Чак и његова обимна књига о стању савременог француског песништва *Извештај Госп. Министру Просвете*, која је имала сачувати нарочито инструктиван и непристрасан карактер, прожета је с краја на крај песничким дахом, те је као таква кроз лична и пристрасна.

Далеко би нас одвело, ако бисмо покушали да саставимо потпун списак и сувише пуног, разноврсног и обилатог дела Мандесовог. Међутим би такав један списак једини могао да нам да колико толико тачну идеју о његовој ванредно продуктивном таленту.

Стил је овога огромног дела свуда савршен, песнички, сав у преливима, као и само дело. Песме имају непрекоран облик. Стихови су у њима довољно пробрани и израђени, да се могу допасти и људима најтањег укуса: а приступачни су довољно, да се могу свидети и широкој публици.

У време кад је Парнас био у цветању, Мандес је већ био објавио неколико својих дела, довољно запажених од критике. То међу осталима беху: *Филомела, књига лирска* (1864), која се била много допала Т. де Банвилу; *Хесиерусе*, тајанствена и метафизичка поема у тону Сведенберговом, са једним пртежем Густава Дореа (1869) и *Рагна оделета* (1871), у којој су нашли одјека последњи кобни догађаји од 1870. Отприлике у то време је Мандес у *Лотусовој тајни* претрпео, по своме личном признању, утицај Л. де Лила, који му је први у својим хиндуским песмама открио лепоту Веда.

Луј-Ксавије де Рикар (рођ. 1843)

И он је био, с Мандесом, оснивач Парнаса и његов други, веродостојнији историчар. Његово дело, мање обимно од Мандесовога, било је такође и мало разноврсно и мање поетично. Он је био једна природа за себе. Син генерала маркиза Де Рикар, он се бавио нарочито историјом, новинарством и политиком, и био је један међу двојцом или тројцом Парнасоваца, који су одлучно ступили на попрште активнога живота. Две књиге стихова: *Јутарње песме* (1862) и *Небо, улица и огњиште* (1865) истакоше га одмах у први ред међу савременим песницима. Године 1871 изда он нову књигу *Крик Француске*, која нам још једном даје прилике да видимо, како је рат од 1870 живо и дубоко дејствовао на песнике, прозван тако неправедно „неузбудљивима“.

Мисли и осећања што их је Л. Кс. де Рикар изражавао у својим песмама били су широко хуманитарни, мушки и племенити. Облик стихова је био савесно израђен, ритам свечан а фраза пуна хармоније. Тиме се он приближује Л. де Лилу, па чак и Ламартину.

Као остали, и Рикар је патео од „светског бола“:

„Вео досаде ми помућује поглед:

„Јер ја у тишини трпим суморну муку

„Што живим у ово разочарано и престарело доба.“ (Ведрина)

Његов племенит и мушки карактер му није допустио да на сав глас оплакује своју тугу. Он је то био оставио разобрученим подражаваоцима Мисевим и Ламартиновим, а сам је претпостављао аристократски понос Де Вињиев. И као Л. де Лил, као Сили Придом, он је савлађивао свој бол и чувао га за себе:

„Ако ти кажем, неосетљива и ведре Природо:

„Добра мајко! учини ме снажнијим и бољим!“

„Ја видим како се у твојим плавим очима, вечна сирено,

„Смеша неодређено вечити бол.

„Стога ћу, без љубави и без узалудне мржње,

„Подносити живот онако како доликује јакима;



WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

„Бићу миран и поносит као непомично дрво,
 „Које, под променљивим небом, расте и живи без напрезања“.
 (Ведрина)

Велика национална епопеја давно прохујалих времена Карла Великог мамила је песника својом старином и својом поетичношћу, и он у *Смрти Роландовој* даје срећну имитацију јуначке народне песме:

„Карло, велики цар, се враћаше из Шпаније:
 „и, усправно ка небу, на високој планини,
 „његов лени нећак Роланд победе заставу“.

„Црна је борова шума у плаветним планинама:
 „и брда су врло висока, а узани кланци,
 „и дубоке долине помрчином испуњене“.

„Карло силази с коња: он трчи по зеленој трави:
 „срце хоће да пукне: он грли Роланда:
 „јунак, мрачна ока, био је изгубио боју,
 „и Карло паде онесвешћен, толико га је то болело!“

Хосе-Марија де Хередија (1842—1905)

Хередија је потомак оних конквистадора шпанских, који су у XVI веку одлазили у масама у Нови Свет, да тамо освајају нове земље и области. Школовао се у Француској у језуитској класичкој гимназији. Затим се вратио у свој завичај Кубу, где се уписао на Хавански универзитет. Али се ускоро после тога врати и по други пут у Француску, да изучи палеграфију и историју средњег века. И све је ово: и тропско поднебље сјајних боја у његовоме завичају, и шпанско порекло, и класично образовање, и ученост његова у палеграфији и историји средњег века, све је то оставило трага у његовим сонетима. Његова збирка, једна једина, сонета изишла је године 1893.

Леконт де Лил је Хередију нарочито волео. На парнасовским вечерима, које је врло усрдно похађао, „Хередија се показивао весело, срећан, препун живота: он се хучно од осталих одвајао и покретом, и гласом и смехом. Сав пливајући у радости, чинило се да је он једини од свију нас, тај срећни човек, помирио уметност са животом у тако присноме складу, да тај склад никада ни најмањом дисонанцом није био поремећен“¹.

Три основна начела парнасовске уметности: дескриптивна страна поезије, савесност у послу и савршенство технике, јесу у исто време и главне особине Хередијина талента. Он је са својим делом представљао синтезу свега Парнаса. Све што је било најчистије и најбит-

¹ L. X. de Ricard: Petits Mémoires d'un Parnassien.

није парнасовско код разних представника групе: све је то Хередија имао асимиловано у себи. Уметност ради уметности му је била идеал и једини циљ.

Он је дескриптиван, учен, „беспрекоран“ песник, прави виртуоз у стиху, и то у најлепшем смислу тих речи. За оквир својих песама био је изабрао фини и тежак облик сонета. Сваки сонет је код њега једна слика, или у слици представљен покрет или приказ, одајући сталну тежњу песникову за описивањем. И, као последица тога, стил је Хередијин светао, обојен и живописан; он је, сем тога, још и збијен и прецизан. Ни један једини уступак стиха или слика ради; ни једна једина излишна реч!

Хередија је још умео да осети и пронађе значајне појединости, и не само значајне, него и јаке и патетичне, као на пример: „страшна кожа немејског чудовишта, која се делуја на трупу Херкуловом“; „циновски страшна сенка Херкулова под светлом и пуном месечином“; „Једнооки вођа на афричком слону“ како се помаља „на руменом гробљу Сабинских брда, над којим светли као крв црвено сунце“; она госпођа која се „окренув се упола, у свој од свиле хаљини, смеши Црнчету које јој придржава скут“; „два златна панка који трепере“ на Самурајевом шлему; „прелив од злата, седефа и смарагда по угаситој, непокретној и плавој води“; очи озарене златним тачкицама, кроз које страстан Император види „читаво једно огромно море, којим бегаху галије“.

Стихови су Хередијини до краја коректни. Њихов је слик богат, пуан и редак; он тиме само више доприноси сјају зрачних и звучних Хередијиних стихова. Хередија је знао нарочито да збије, да сажме идеју и слику у узан и отпоран облик, који им је тиме снагу удвајао.

Он је прве своје обрасце нашао у Виктору Игу и Л. де Лилу. Његови се *Трофеји* могу сматрати као једна *Легенда Векова* у ситним медаљонима. Он је ту, у облик сонета, уносио драме и епонеје, па и читаве цивилизације. „Било му је довољно три пута по четрнаест стихова, па да, под тријумфалним небом, оживи грандиозна авантура „Клеопатре како стоји у вечерњем сјају“ и страшнога Императора, који види најзад у њеним зрачним очима „читаво једно огромно море којим бегаху галије!“¹.

Анатол Франс (рођ. 1844).

Дошао је доцкан, но то му ништа није сметало да буде један од најизврснијих парнасоваца. Године 1866, у току излажења првог Парнаса, почео је Франс да долази у „храм“, на приземноме спрату пасажа Шоазел, где су држане седнице Сенакла. Но он се у први мах

¹ C. Mendès, Rapport à M. le Ministre de l'Instruction publique.

држао нешто на страни, и није сарађивао на *Савременоме Парнасу*, збирци нових стихова, — како је било пуно име прве публикације. Ипак је Франс био и остао у својим песмама прави парнасовац, парнасовац од расе. Две године доцније, 1868, он је објавио своју занимљиву студију о Алфреду де Вињиу, у којој се налази најлепше изражена формула парнасовске теорије уметности: „Савремено песништво, пише тамо Франс, ма колико да је гинко и истинито, постаје ипак претерано и жестоко: јер његова снага избија тек у напору, а не — како су то Грци хтели — у ведрини, па чак и у спокојству. *Ту мирну лепоту старих Јелена је познао и волео Алфред де Вињи*. И само простачки духови, који виде страст једино кроз гримасе и грчења што их она код слаботиња изазива, ти духови које је песник презирао толико да ни рачуна о њима није водио, они само могу да сматрају његову мирноћу као неосетљивост“.

И Франсове, *Позлаћене песме*, *Коринтске свадбе*, *Левконоја*, и т. д. испеване су у духу ове теорије. Он је био такође песник прохујалих времена и ишчезлих религија, и ту је своју парнасовску особину сачувао и после као прозни писац. Стихови су му увек најсавесније и вешто састављени, те се у том погледу може сматрати као један од најбољих парнасоваца.

Као сарадник се јавио тек у другој Парнасу, 1871, песмама *Магдаленин удео* и *Игра мртвих*.

Нарочито његове *Позлаћене песме* изобилују мајсторски израђеним строфама, од којих не једна опомиње на Л. де Лила.

„У млакој шуми обасутој руменом светлошћу,

„Велики, чворновати храст, отац расе,

„Нагиње ка брежуљку своју наборану кору,

„И, усамљени предак, греје се према сунцу“.

(*Напуштени храст*).

Таква је и песма *Јелени*; таква *Мајмунова смрт*:

„Дали снева како је, међу својом шумском браћом,

„Док врело сунце силажаше са тихог неба,

„Сит кактусовог сока и опружен по грању,

„Спавао срећан међу свежим кокосима?“

„Овај неми наследник блесаве једне расе,

„Једним јединим сиом је испунио свој усхићени дух:

„Он види лепа сунца својих младих година

„И напаја очи њиховом јасном светлошћу“.

Па ипак се Франс у многоме разликовао од Л. де Лила. Пре свега, он је у целој прошлости изабрао само један омиљени моменат, који је певао, то је био моменат, кад се губио и ишчезавао стари антички свет,

на место њега долазио нов и млад, победоносан хришћански свет. Затим, он је волео живот, те није био, као Де Лил, проповедник одрицања и патње. И најзад, он је још врло рано показивао нарочиту склоност за прозу, чиме се одвајао не само од Лила, него и од свију других парнасоваца, који су махом били остали верни стиховима.

Друкчије је било и његово схватање класичне старине. Док ју је Л. де Лил посматрао чисто као уметник, дотле је Анатола Франс тако рећи живео у њој. Он је волео античку глорификацију животног задовољства, које је младо хришћанство сасвим одрицало, и било му је жао ишчежавања тога света.

„У потамнеломе свету се изгубио твој осмех;

„Са тобом пропадоше и љупкост и лепота:

„Нико са пуне стене не прихвати твоју лиру,

„И земља се сруши у мрачноме ужасу.

„И ја сам те славио, о кћери каритска,

„*Лепу и пуну љубави у твојим последњим тренуцима,*

„Да би они који ушчитају ове моје речи

„У толико више волели живот и били благи

према љубавницима“. (Левконоја).

IV

Библиографија:

1. Théophile Gautier: Rapport sur les progrès de la poésie française, depuis 1830. Paris, 1868.
2. Scherer: Études de littérature contemporaine; 1884.
3. Catulle Mendès: La légende du Parnasse contemporaine; 1869.
4. Louis—Xavier de Ricard: Petits mémoires d'un Parnassien.
5. Paul Bourget: l'Esthétique du Parnasse; — Science et Poésie (Études et Portraits, 1889).
6. Adolphe Racot, un article sur les Parnassiens dans le „Chasseur Bibliographe“.
7. Anatole France: La Vie littéraire, 1891.
8. Ferdinand Brunetière: Évolution de la poésie lyrique (t. II).
9. Ferd. Brunetière: Essais de littérature contemporaine (2 vol.).
10. Georges Pellissier: Le mouvement littéraire au XIX siècle. Paris, 1898.
11. L.-Xavier de Ricard: Anatole France et le Parnasse contemporain („la Revue“, 1-er février, 1902).
12. L. Petit de Julleville: Histoire de la langue et de la littérature française, des Origines à 1900. Tome VII (Th. Gautier, par H. Chantavoine) et tome VIII (Dix neuvième siècle. Période contemporaine), chapitres: II (les Poètes, par Henri Chantavoine); VII (la Critique, par Émile Faguet); XIII (la Langue française, par Ferdinand Brunot).
13. Catulle Mendès: Rapport à M. le ministre de l'Instruction publique et des beaux — arts sur le mouvement poétique français de 1867 à 1900. Paris, MDCCCIII. (Pages 111—150).
14. René Canat: Une forme du mal du siècle. Du sentiment de la solitude morale chez les Romantiques et les Parnassiens. Thèse présentée à la faculté des lettres de Paris. — Paris, 1904.

15. Albert Cassagne: La théorie de l'art pour l'art en France chez les derniers romantiques et les premiers réalistes. Thèse de Paris. — Paris, 1906.

* * *

16. Th. Gautier: Notice sur Charles Baudelaire. (Préface des *Fleurs du mal**, 1857).

17. Charles Baudelaire: Etude sur Théophile Gautier, 1859.

18. Asselineau: Baudelaire, sa vie et son oeuvre, 1869.

19. Paul Bourget: Essais de Psychologie contemporaine, 1883.

20. Maurice Spronck: Les Artistes littéraires, 1889.

21. René Doumic: Études sur la littérature française (t. II, Coppée).

22. Gaston Paris: Étude sur Sully Prudhomme (*„Penseurs et Poètes“*).

23. Sainte — Beuve: Causeries du Lundi (t. IX — Baudelaire; t. XIV — Banville).

24. Jules Lemaitre: Les Contemporains (t. I — Banville, Sully Prudhomme, Coppée; t. II — L. de Lisle, Heredia, Anatole France; t. IV — Baudelaire).

25. Г. Богдан Поповић: Хосе-Марија де Хередија (*„Српски Књижевни Гласник“*; 1911. св. за јан.).

26. J. Vianay: Les sources de L. de Lisle. Montpellier, 1907.

* * *

I. Le Parnasse contemporain, recueil de vers nouveaux: 1866, 1871, 1876.

II. G. Walch: Anthologie des Poètes français contemporains, 1866—1906; I, II. Paris—Leyde, 1906.

III. Th. Gautier: Les Émaux et Camées, 1852.

IV. Banville: Les Cariatides, 1842; les Stalactites, 1846; les Odelettes, 1856; Odes funambulesques, 1857; Nouvelles odes funambulesques, 1869.

V. Leconte de Lisle: Poèmes antiques, 1852; Poèmes barbares; 1862 Poèmes tragiques, 1886; *„Kaïn“*, 1876.

VI. Baudelaire: Les Fleurs du mal, 1857.

VII. L. — X. de Ricard: Les Chants de l'aube, 1862; Ciel, Rue et Foyer, 1865;

VIII. Catulle Mendès: Philoméla, 1864; Hespérus, 1869; Contes épiques, 1870. Odelette guerrière, 1871; Soirs moroses, 1876; Sntermède, 1876; Sonnets, 1876; Sérénades, 1876; Les Braises du cendrier, 1900; Poésies nouvelles, 1893; La Grive des vignes, 1895.

IX. Anatole France: Les Poèmes dorés, 1873; Les Noces corinthiennes, 1876; Leucoноѳ, 1876; Denys, Tyran de Suracuse, 1867; Les Légions de Varus 1867.

X. José-Maria de Heredia: Les Trophées, 1893.

Груп Верић

ПРИРОДНИ МОРАЛ¹

по Леви-Брилу

I

Постоји тежња да се стара подела морала на теоријски и практични замени схватањем које боље одговара научном духу: с једне

¹ Седма глава из дела *La Morale et la Science des Moeurs*, 1910, четврто издање.

Стране да ставимо науку или групу наука чији је предмет стварно стање друштва, с друге стране рационалну уметност засновану на тој науци. Ова замена тек почиње да се изводи, а врши се доста споро. У изгледу је, и то још за дуго, да напредак у томе не само што неће савладати отпорне силе, него ће још већма да их заоштри. Шта више, ми знамо да ће главне сметње, за подуже време, бити управо оне које су тако рећи у нама. Укорењене навике осећања и мишљења, хиљаде неприметних веза што нас држе за прошлост о којој мислимо да је одавно мртва, чине да нове тековине и даље силом гурамо у стари оквир. Има ту готово органских услова који господаре еволуцијом идеја и метода: никакав умни напор није у стању да нас избави од њих.

Но пошто ми ипак имамо јасну идеју о еволуцији у том смислу, значи да је она већ ту, или у најмању руку, да није више одвећ далеко. Да олакшамо прелаз томе, да га учинимо мање опорим и тегобним, слободно је, а такође и корисно, замислити унапред какве ће бити непосредне последице одређене тим новим гледиштем на ствар, пошто оно буде једном стално и опште примљено. Овај поглед унапред може нам уштедети много несавршено довођење у склад новог са старим, извесне компромисе који се не могу одржати, а и сукобе који обележавају сваку ту етапу.

На првом месту, не може више бити говора о томе да филозофи „оснивају“ морал. Ова неумерена претензија, која у неколико заслужује поштовање, јер потиче из жеље да се морално делање учини рационалним, увек се показала илузорном. Није потребно да се „оснива“ морал, као ни „природа“ у физичком смислу. Обоје постоје стварно, и својом егзистенцијом намећу се свакој индивидуалној свести, не допуштајући да се сумња у њихову објективност.

Што се тиче физичке природе, ово је и сувише јасно. Може ли се онда сумњати кад је у питању социјална природа? Свака нормална индивидуа, ма у ком друштву живела, — у нашем на пример, — потчињена је друштвеној реалности, која је постојала пре ње и која ће је надживети. Она јој не зна тачно ни порекло ни склон. Обавезе, забране, нарави, закони, па и сами обичаји и навике уљудности, захтевају да им се појединац саобрази без поговора, ако није рад повредити освештене прописе било спољашње било унутрашње, мање више одређене или растегљиве, али чије се прекорачење неминовно свети казном и застрашавањем. Филозофима је слободно да измишљају метафизику нарави и обичаја, као што проналазе и метафизику природе. Али као што нема данас ниједног међу њима да меша своје спекулације са науком у правом смислу, која се стрпљиво и са хвале вредном смерношћу ограничава на проучавање датих појава и њихових закона; тако и метаморал, да би се одржао, мора у будуће да се разликује од науке, боље рећи од групе наука са циљем да позитивном методом проуча-

вају друштвену реалност. Ову стварност, као и физичку, није потребно прво „начинити“ ни „оснивати“. Њу, као и ону другу, треба просто посматрати, анализати и свести на законе.

То изједначење „социјалне природе“ са „физичком природом“ повлачи и друге последице. У први мах оне могу да изненаде, али ако се наведени принцип усваја, онда их је тешко одбацити. На пример, у физичким и природним наукама, дуготрајна употреба експерименталне методе навикла је научнике на мисао да се ништа не може докучити *a priori*. Пронађено је ново тело, и питамо се које су његове физичке, хемијске и остале особине? Ту сад можемо да правимо хипотезе: оне су нам чак и потребне као полазна тачка за огледе. Али нико и не сумња да све то доцније треба проверити, и да последња реч увек припада искуству и огледима: колико пута се десило да факта оборе и највероватније хипотезе!

Постоји ли у нама то исто уверење, које већ има јасност аксиома, да ми ни о друштву баш ништа не знамо пре но што га научно проучимо? — Извесно не. — Па чиме да објаснимо то друкчије држање спрам реалности чије научно познавање исто тако не може бити урођено у другом случају као ни у првом? — Објективних разлога за ово никако и нема. Главни узрок што стављамо ту разлику мора се тражити у нама. Наука о друштву далеко је од напретка учињеног у проучавању физичког света. А по једном сталном закону о развиту нашег сазнања, празнине у извесној области науке, услед тога што јој недостаје позитивно знање, осећају се у толико мање што је тај недостатак већи. Да говоримо без парадокса, потребно је да наука има за собом довољно велику прошлост, неоспорне резултате и тако рећи општу признатост, па да схвати свој предмет као реалност која нам је безмало сасвим непозната, и коју треба подврћи стрпљивом и дугом методичном истраживању. Све дотле, незнање само себе није свесно. На место праве науке које још нема, ступају предзнаствене представе, конструкције и системи где су машта и разум подједнако задовољени. Све се „објашњава“ без неотклоњивих тешкоћа, помоћу општих и апстрактних принципа. Овако је задуго било у проучавању физичког света. Ми се приближујемо тренутку кад ће то престати да важи и у подручју друштвених наука.

Ипак, ово признање, или боље рећи ово констатовање наше необавештености, што је у почетку неизбежно код научника, није још једногласно усвојено. Устежемо се да признамо како нам је стварност која је основ моралу сасвим непозната пре научног истраживања. Ово устежање, као што знамо, долази отуд што нам уобичајене идеје о теорији и пракси моралној нису довољно јасне, што су филозофи још помагали ту збрку, и настојали да се одржи све до данас. Они су, у најбољој намери, ставили себи двострук задатак: да створе науку о мо-

ралу и да проповедају практичан морал; они су веровали да оснивају своје прописе на тој науци. Али ту су подлегли општој илузији, која настаје услед двоструког смисла речи „знање“. Извесно, нико не пориче да свако нормално и одрасло лице „разуме“ шта треба да чини а шта не, да „зна“ шта му наређује морал а шта брани. Ово је природна и неизбежна последица васпитања које прима у разним облицима, и притиска друштвенога коме је стално изложено. Али то „знање“ наше моралне свести, које нема ничег заједничког са знањем које потиче од рефлексије, имаће још мање заједничких особина са науком. Казати да сваки члан у нашем друштву „зна“ шта му ваља чинити у моралном смислу, исто је што и претпоставити да сваки Француз „познаје“ закон; или, да се послужимо једним Дарвиновим поређењем, као што ловачки пас „зна“ да треба застати чим осети лов.

Инстинкт, дресирање, васпитање, саобразност друштву, ма како назвали „знање“ о коме је реч, оно се односи једино на праксу, и већ не може бити већма удаљено од онога што се иначе зове науком, или теоријским знањем. Социолог који доказује откуд потиче закон, под којим погодбама га је законодавац стварао, каква су веровања, идеје и осећања утицали на њега, на које раније примере се ослањао, било угледањем или из страхоноштовања, речју, онај који показује историјско порекло закона и његово место у целокупном систему правног знања, једино тај научно познаје закон: обичан Француз не. То исто и за морал. Претпоставља се да свако зна шта му се тим наређује. Нико се не може одбранити незнањем кад учини дело које остали људи и његова рођена савест осуђују. Но ако се наредбе и забране узму као научна грађа, онда излази да ни њих не познајемо боље него законе пре но што их стрпљиво проучимо. Ма и не били свесни тога незнања, оно је ипак ту. И баш зато што га довољно не осећамо, тешко нам је и да га увидимо. Прво треба да наука мало по мало докаже да ми често сматрамо тај и тај поступак за обавезан или кажњив само зато што смо под утицајем извесних веровања којима се изгубио траг у сећању, а која ипак остају у снази под видом неодољивих традиција и јаким колективних осећања. Тада бива јасно да прописи моралне свести, који су јасни као такви, нису ни најмање тако прости ако се узму као друштвена факта.

И овом приликом биће поучно упоредити религију и морал. Аустралијанци одлично познају обреде, церемоније и практично вршење своје компликоване религије: било би смешно тврдити да је они и научно познају. Али та наука коју они не могу ни да схвате, јесте својина социолога који је стварају. Тако и Кинези знају до најмањих ситуација шта захтева од њих култ предака у свакој прилици живота; међутим ни они немају научног знања о томе, као што га има један европски научник. То што важи за религиозну свест важи и за мо-

ралину. Друго је практично знати моралне прописе, а друго научно их разумети. Али, каже се, то што морална свест спонтано прописује, филозофи само легитимишу изводећи га из рационалног принципа императива; и то они управо зову „оснивати“ морал. — Истина да је тако; али у толико само у колико се то може рећи и за оснивање природне религије, то јест као покушај да се рационално изведу и оправдају веровања чије порекло већ не може бити мање рационално. Данас, наука о религијама хоће да објасни откуд потиче идеја „Бога“ и „душе“, какво је порекло религиозне и спиритуалистичке филозофије. Наскоро, наука о наравствености показале исто тако порекло онога што филозофи зову „практичним умом“. У оба случаја, она тобожња „легитимација“ остаје чисто дијалектична. Ипак, она је за нас од великог интереса, јер тај напор да се рационално „оснује“ морал показује да се о њему размишља, да ће се наскоро подврћи систематском сређивању, и постати, чим околности буду повољне, предмет незаинтересованих научних студија.

II

Међу последицама које потичу од овог новог схватања, једна изгледа изузетно незгодна, поглавито с разлога осећајне природе; то је неизбежна потреба да тај исти морал (то јест исти скуп обавеза, прописа и забрана) посматрамо са две сасвим различне тачке гледишта, према томе да ли узимамо његову унутрашњу или спољашњу страну, да ли смо у власти његових императива, или у њима видимо само друштвена факта, градиво за науку. Са прве тачке гледишта, узвишеност моралних прописа несумњива је. У њима је оличен идеал доброте, светости, правде и љубави, за који и сувише знамо да га не можемо достићи. Стога већина људи и замишља моралне законе као наредбе самог Бога, или верују да не могу живети саобразно томе без нарочите милости његове. Речју, представа моралног идеала буди у нама тако велико страхопоштовање и обожавање да је сва критика унапред искључена. Посматран споља, са научне тачке гледишта, скуп моралних прописа не јавља нам се више у истом виду. Ми не закључујемо о њима *a priori* да су најбољи што могу бити, ни освештани, ни божанског порекла. Ми их узимамо само као солидарне са осталим друштвеним појавама које истовремено постоје. Морална осећања, практично вршење морала у датом друштву, стоје нужним начином у вези, за научника, са религиозним убеђењем, економским и политичким стањем, умним тековинама, са географским, климатским условима, као и са прошлошћу тога друштва; и пошто су се до данас развијали редом који видимо, суђено им је да се и у будуће развијају. Ово опште разматрање, као непосредна последица научног схватања, стално се проверава употребом компаративне методе. На тај начин проучава се како наш морал тако и сваки други.

Морал овако схваћен неће више изгледати као идеална представа савршеног делења и моралне узвишености. Признаћемо само да је, у даном моменту, управо онолико добар или рђав колико му је то, с обзиром на прилике, заиста и могућно. Ми ћемо ту открити примену *принципа о условима опстанка*, који сразмерно напредку позитивних наука све јаче потискује метафизичко учење о целисходности. Као што свака врста способна за живот постоји догле док се може опирати непријатељским силама, ма како иначе нама изгледала не-савршена, дегенерисана и слабо прилагођена своје циљу; тако и друштво, способно за опстанак, живи све док се не претопи у које друго или не подлегне јачем; и оно живи заједно са својим моралом, који зависи од услова егзистенције, и оно је што ти услови захтевају да буде. Које су то погодбе и какве су им последице у даном тренутку, то је оно што се не може погодити *a priori*, имајући у виду само принципе економије, најмањег отпора, целисходности и тако даље, него их ваља тражити у проучавању факата.

Из тога следи да идеја о „природном моралу“ мора уступити пред схватањем да су сви морали који постоје природни. Они су то сви с истим правом, без обзира које место заузимају у нашим класификацијама. Морал аустралијских племена природан је као кинески, а овај исто као морал у Европи и Америци: сваки је оно што једино може бити у датим погодбама. Но ми смо навикли да реч „природни морал“ разумемо у другом смислу. За нас то значи да је свака људска свест, самим тим што је људска, озарена неком нарочитом светлошћу, која јој открива разлику између добра и зла. Ми допуштамо да та светлост може помрачити на сто разних начина, да се готово и угаси, као у дивљака, изопачених типова и дегенерисаних, али верујемо да треба само отклонити то што засењује, па да се светлост опет јави. Речју, ми верујемо да је човек од природе моралан, као што је од природе разуман. Та вера је основ филозофских доктрина које испитују „практичан ум“, а сама почива на идејама које су недовољно јасне. Извесно, човек је од природе моралан, ако се тим тврди да свуда живи у друштву, и да је оно творац „нарави“, обичаја, обавеза и неприкосновених предмета, који се безусловно намећу појединцу. Овим би се просто констатовао један факт који се може оверити увек и на сваком месту. Али то није исто што и тврђење да је човек од природе моралан зато што се његова савест сматра као нека врста мање више јасног откровења у моралној области, и да он има то преимућство зато што је рођен као разумно и морално одговорно биће,

Ова идеја о „природном моралу“, сродна идеји о „природном праву“, биће вероватно оно што се најупоријше опире схватању да су морали, исто као друге установе, као језици на пример, постали, утврдили се и одржали на основу социолошких закона који су чисто „при-

редног“ порекла (узимајући ту реч у физичком смислу) и да их морамо проучавати као такве. Да бисмо продрли до најдубљих разлога овог отпора, можемо сравнити тобожњи „природни морал“ са „природном религијом“, јер има блиске сродности међу њима. Колико је великих и племенитих људи, почев од XVIII века, налазило задовољства у томе да разликује религију од религија! На супрот историјским религијама, на супрот различности, необичности и страхотама њихових догми, обреда и митова, стављала се природна религија, зачета спонтано у души, разумна и благотворна, исто тако проста као што су друге биле сложене, логична као што су оне биле апсурдне, мирољубива као што су остале биле крволочне, толерантна као што су друге биле суревњиве, једна, док су оне биле подељене. Волтер је истински веровао у ту природну религију. По њему, она је имала то пренуђство што је била старија од осталих. Све друге религије биле су само изопачене слике оне праве, осуђене да ишчезну чим човечанство постане зрело и буде слушало једино глас разума.

Ово схватање очарало је многе духове, и ми лако погађамо зашто. Оно им је допуштало да се без гриже савести опеце од позитивних религија у које су престали да верују, а да ипак очувају веома живо верско осећање, коме је „природна религија“ пружала довољно хране. Она је објашњавала различност позитивних религија нарочитим историјским околностима, а јединство природне религије извесним склоностима својственим једино човеку.

А што се данас нико не усуђује да заступа то примамљиво објашњење? Зато што оно у ствари није ништа ни објашњавало, јер тобожња „природна религија“ није ни издалека била оно што су замишљале њене присталице. Далеко од тога да представља суштину свега што је заједничко свакој религији понаособ, она је била само један веома специјалан производ философске мисли, у једном малом делу друштва, у доба кад се уопште слабо веровало. У ствари, то је био европски монотеизам ранијих векова, сведен на блед и апстрактан облик рационалистичког деизма. Сваки корак напред у позитивној науци о религијама примитивних друштава показао је све очевидније несклад између факата и хипотезе о универзалности природне религије. Нема сумње да тај напредак у проучавању не побија тврђења да у сваком људском друштву, како у прошлости тако и данас, има појава што се могу назвати „религиозним“. Али међу тим сталним појавама извесно се не налази, као што су филозофи XVIII века замишљали, вера у једног „мудрог творца света“, ни идеја „Провиђења“, и „Бога који награђује и кажњава“. Ако је могућно издвојити елементе сталне и заједничке свима религијама, то ће се учинити не идеолошком анализом *a priori*, него пажљивим проучавањем онога што

су те религије у суштини и биле у животу свих могућих друштава о којима имамо довољно тачних података.

На исти начин може се посматрати и „природни морал“, који је тако сродан „природној религији“ да их деизам XVIII века није готово ни разликовао. Они који су ревносно заступали идеју „природне религије“ зачете у срцу и уму човекову, нису то чинили стога што су научним путем констатовали да су универзална веровања од којих је, по њима, састављена та религија, него што нису могли да схвате људску природу лишenu тих веровања. Ми данас не видимо у томе ништа друго до израз њихових властитих верских потреба. Тако и они који остају верни идеји „природног морала“, не чине ово стога што су одиста констатовали да људи свуда праве разлику између правде и неправде, што се држе и осталих принципа тога морала, него просто зато што не могу замислити људску природу лишenu особина које треба да буду њена битна одлика. Но ми ни у томе не налазимо друго до израз велике ревности њихове моралне вере. Научно узев, исто тако нема смисла стављати један морал на супрот множини морала, као што је бесмислено истицати религију на супрот религијама. Ово може бити занимљиво само као покушај и потреба да одвојимо главно од споредног у појавама те врсте; али такав поступак нити нас довољно поучава, нити је у стању отклонити потребу да у стрпљивом проучавању факата, и само ту, тражимо сталне и заједничке елементе наравима и обичајима разних друштава, како за садашњост тако и за прошлост.

У основу, као што идеја природне религије, и ако схваћена у XVIII веку као супротна вери откровења, није друго до та иста религија само у другој форми, посветовњачено откровење, ако је допуштен овај израз; тако природни морал у философској форми остаје ипак само религиозна концепција. „Природа“ која отвара очи човеку да разликује добро и зло, и која га чини моралним бићем, опет је на неки начин посветовњачено „Провиђење“. Ово оптимистичко гледиште налазимо код Јума као и код француских филозофа XVIII века; оно се даде помирити како са њиховим емпиризмом тако и са рационализмом Лајбницовим. Јер оно има свој корен у инстинкту у који ниједан од ових филозофа није никад сумњао. Овим мислимо на „морални антропоцентризам“, који је дубљи и већма се опире искористивању него физички, ма да су у главном сродни. То је спонтана потреба да се чињенице и закони моралног света усредсреде око људске свести као центра, и да се њоме објашњују; а човек тако послушно и са насладом иде за тим инстинктом да и не сумња колико он њиме господари, па чак ни то да уопште и постоји.

Зна се колико је напора утрошено да се човек убеди како није центар физичког света. Коперниково, Кеплерово и Галилејево схватање

имало је да савлада тежак отпор пре коначне победе: старинске и пуноважне теорије, верске догме, укорењене навике мишљења и осећања, — све се то удружило против заједничког непријатеља. На-послетку ново учење је превладало; али та велика интелектуална ре-волуција, извршена пре три века отприлике, није до данас могла да проузрокује оне дубоке и крупне промене које се и у науци о моралу с правом од ње очекивале. Нема сумње, модерно схватање омогућило је ванредан полет небеске механике, и тим допринело мање више на-претку осталих физичких наука. Извесно је и то да је оно имало свога удела у појави трансформистичких теорија, које су опет на свој начин задале јак удар антропоцентризму. Међутим он ипак и данас још постоји. Религије и морали чак и најнапреднијих народа сматрају га оправданим, а судећи по свему они још увек господаре духовима.

Како то да Њутнова астрономија која је заменила Птолемејеву, и Дарвиново учење о врстама које је потиснуло Кивијеву теорију, нису имали довољно снаге да разоре догме и у другом ком систему идеја? Зато што та научна открића обарају само физички, боље рећи просторни антропоцентризам. Било да се човек сматра као средиште света или да је бачен на једно зрно прашине у бесконачном простору, нас та огромна разлика у схватању не буни дуго, и то из два разлога. Пре свега, само је наша машта поколебана и погођена тим што у другом случају има пред собом бесконачност коју никад не може обухватити. Што се тиче разума, за њега је сав простор само у од-носима, а на ове се он брзо навикне помажући се бескрајно малим количинама разног степена. Ниједна количина сама по себи није ни мала ни велика, него само у поређењу са неком јединицом произвољно одређеном. Сад ако се призна учење да смо ми као изгубљени у једном закутку васионе, и ако смо у пуном смислу свесни тога, ми ћемо онда мерити удаљеност нашу од сунца и његову даљину од осталих небро-јених сунаца; последица тога је да ако нас факт сам по себи пони-жава, свест о томе да га можемо разумети и проучити уздиже нас. Шта нам је стало какво место материјално заузимамо у свету, ако се он вечито усредсређује око нашег ума? Слично размишљање квари и оне резултате који би се могли извући из трансформистичких теорија.

Ето на који начин се одржао тај антропоцентризам, и како је сада ставио не земљу него људски разум у центар света, што значи да се преобразио и постао духовни антропоцентризам. Отуд све већа важност идеје о неком моралном поретку, коме наша свест, изузетно обдарена слободом и разумом, треба да буде принцип и услов оп-станка. Она се све јаче истиче као средиште с којим се доводи у везу и помоћу кога се објашњава богата разноликост природних појава и понаособ моралних чињеница. У основу, то је дакле увек исти положај, вечито исто антропоцентричко, финалистичко и религиозно схватање

(ови изрази значе у главном исто), које објашњава стварност на тај начин што је замишља удешену с обзиром на човека. Под принудним дејством позитивне науке, осетила се прека потреба да се одбаци ово лажно тумачење природе; али у пркос тога човек је остао морални центар васионе.

Дакле борба против антропоцентризма није још ни издајека приведена крају; нај јаче његове позиције нису још ни окрзнуте. Он је изгубио само један спољашњи бедем. Тврђава је још у његовим рукама, а њу освојити биће већ много теже. Међутим и око ње се већ намешта опсада, а то од стране социјалних наука, које су предузеле да проуче друштво на исти начин као што се испитује природа, и које, место да узму за полазну тачку моралну свест као неку врсту природног откровења, аналишу морале који постоје, исто као што природне науке аналишу тела. Али овај задатак је много сложенији, много тежи него Коперников и Галилејев, а отпор на који ће наићи научници биће још куд и камо жешћи и тврдоглавији него тамо.

Одрећи се моралног антропоцентризма, значиће коначно раскрстити с финалистичким и верским постулатима, то јест изједначити науку о моралним или социјалним стварима са осталим природним наукама. Скуп моралних појава у даном друштву неће више имати изузетан положај међу осталим појавама (правним, политичким, економским, интелектуалним и другим) које се у истој средини истовремено јављају. Морал ће се схватити као зависан од њих, а оне опет зависне од њега. Он ће бити „природан“ у истом смислу у ком су то и друге појаве. Са религиозне тачке гледишта, свест може и даље остати „свеопшти законодавац у области циљева“, „члан небесног царства“, „становник у краљевству божјем“. Али наука, стављајући се на супротно гледиште, не само што ће се опирати свођењу свих друштвених појава на свест као на њихов центар, него ће још гледати да сваку моралну свест објасни целокупном друштвеном реалношћу, према којој се и сама та свест односи као део.

III

Последице употребе ове научне методе мењају не само карактер моралних испитивања, него им још премештају и осовину и тежиште. Оно што је служило за основ објашњењу, а то је морална свест, постаје на против предмет научног истраживања. Место да се умује о човеку као природно моралном бићу, ваља сад показати како се образовао скуп обавеза, прописа и забрана, који сачињава морал извесног друштва, и у каквој вези стоји са осталим друштвеним појавама. У будуће, ми немамо више права тврдити да спољашње разлике морала који постоје или су већ постојали, крију основ или корен заједнички свима моралним системима. Ну ако баш хоћемо да правимо ту хипотезу. — а то нам је слободно, под условом да је после оверимо фак-

тима, — остаје нам да тражимо елементе који се стално јављају у свима људским моралима. Ми не можемо унапред одредити који су ти елементи, нити се можемо ослонити на ту априорну одредбу као на критериј по коме бисмо означили тај и тај морал као тип који одступа, као мање више озбиљно изопачење изворног морала. То би значило вратити се идеји „природног морала“, којој смо морали оспорити сав научни карактер, пошто смо упознали у њој очевидан израз метафизичког и религиозног антропоцентризма.

Правилно схваћена, ова хипотеза налази се већ примењена у осталим друштвеним наукама. Упоредна наука религија, уметности, права, установа уопште и језика, тежи да покаже како друштва која су се развијала, и то, изгледа, независно једна од других, имају у свом развоју често веома очевидних сличности. Ове аналогije каткад су одређене до најмањих поједности, и тако правилне у једнообразном ређању фаза, да је немогућно сматрати их чистим случајем. Дакле изгледа сасвим природно тврдити да се установе у разним друштвима развијају по истим психолошким и социолошким законима. Ето у чему се управо састоји споменута хипотеза.

Место да априорно стварамо некаквог примитивног човека, па да затим на основу тога трагамо за његовим чулним, умним и моралним својствима и делањем, биће на против потребно да све то узмемо само као напрт, често несумњиво користан, али рађен овлаш и отприлике. Он се одређује само анализом и поређењем разних процеса друштвеног развића стварно учињеног; јер анализа и поређење омогућавају издвајање онога што је заједничко у случајним појавама. Упоредно проучавање религија на пример, особито религија нецивилованих народа, убеђује нас да сва психолошка проницавост, сва утачаност дијалектичке методе, упућене саме на себе, никад не би могле да погоде и нацртају право душевно стање које се неоспорно огледа у тим религијама. Људи који су веровали и још верују у те митове, који су створили те обреде и вршили их, имали су свој особени начин да представе предмете, да среде идеје о њима, да деле бића на класе, да замишљају и закључују; они су преживели и преживљују колективне емоције тако дубоко различне од наших да ћемо се грдно намучити ако покушамо да их успоставимо, па макар употребили највећи напор духа за који смо уопште способни. Има ту извесне логике, симболичности, цео један душевни живот који ми не можемо читати као отворену књигу једино тим што ћемо га довести у везу са нашим данашњим животом. Треба да га одгонетамо са напором, трудећи се да што је могућно више одстранимо своје сопствене навике. Тачније речено, проблем у целини ставља се пред нас на овај начин: усвојивши хипотезу да се процес развића свих друштава врши свуда по истим законима, тражићемо

какво је морало да буде прелазно стање религија, установа, уметности и морала вишег ступња пре но што су доспели до данашње висине.

Специјално за морал, ми исто тако не можемо узети као мерило садашње стање наше свести, да помоћу тога разумемо и објаснимо каква је морала да буде свест примитивних друштава. Ми чак не можемо ни претпоставити да је тада уопште и постојало нешто слично нашој индивидуалној моралној свести, каја има способност иницијативе и независности, и у стању је да се опире опште признатим наредбама, или да им се прилагоди тек пошто се размишљањем на то одлучи. На супрот овоме, научник ће покушати да утврди шта се члановима примитивног друштва наређује или брани, како се испољавају те обавезе и забране, какве су им санкције под видом испаштања, казне или гриже савести, и нарочито са каквим су верским догмама и представама солидарне. Он се неће упуштати да у ту далеку прошлост преноси јасно разликовање, очевидно скорашњег порекла, између онога што је религиозно, правно или чисто морално. Најпосле, он ће покушати да одреди, у колико то буде могућно, какве су промене морали да претрпе обичај и *табу*¹ дивљака да би поступно узели облик *закона*, у текстовима који су истовремено и религиозни и правни, као на пример Мојсијевих пет књига, и на који начин је извршен тај исти низ промена док се дошло до категоричког императива у филозофији, што је само апстрактан израз данашње моралне свести, која се сматра рационалном.

Мора се признати да смо ми још неизмерно далеко од решења овог проблема, шта више, да немамо чак ни све потребне податке за то. У овој области друштвених појава, више можда но и у којој другој, ми не знамо готово ништа, и једва почињемо да увиђамо то своје незнање. Наша морална свест, ако је објективно посматрамо, за нас је тајна, боље рећи море тајанствености у које данас још не можемо да продремо. Она нам представља као забране и обавезе извесне поступке чији су разлози, пореклом од веровања ишчезлих у давнини, за нас исто тако савршено несхватљиви као зрнца у крви мамутовој чији се костур данас проналази. Ми знамо да ту има елемената који потичу из разних доба, на пример германских, хришћанских, класичних, пре-класичних, преисторијских, а вероватно и пречовечанских. Ми такође знамо да сукцесивне насlage ових приноса нису можда ни у колико правилније него распоређеност геолошких слојева у пределу који је често изложен потресима. А ипак, пошто је наша морална свест императивна, и пошто осећамо да смо под владом њених наређења, она не само што нам не изгледа мрачна (јер нам заповеда сасвим јасно),

¹ Забрана да се не дира у неку личност, предмет, јело, и т. д. или да се не улази у неко место.

него је још сматрамо за универзалну и вечиту моралну свест, која постоји сама по себи и апсолутно.

Морално испитивање имало је дуго времена као задатак да покаже како је ова спонтана и наивна претезија сасвим оправдана; оно се позивало на изузетну „природу“ људске душе, која је кћи божја, божанска сама собом. Научно морално истраживање, скромније него оно прво, ограничиће се да још за подужи низ година решава проблеме много специјалније и историјски јасно одређене. Откуд потиче та и та обавеза или забрана коју налазимо у више различних друштава? Какав је био смисао личне одговорности, било кривичне било грађанске, кад се она јавила? Кроз какве је облике прошла својина земље, покретног добра, робова? Како су се ређали у времену облици брака, породице? — Али, можда ће неко рећи, па то није истраживање о моралу: то је социологија. — Истина је, али какво научно испитивање морала може још да постоји у будуће, сем упоредног проучавања морала који постоје или су постојали?

Најзад, самим тим што је испитивање морала постало научно, оно мора да буде колективно. Пређе, рад у том смислу стварао је моралне системе, а сваки је зависио од личне генијалности и организаторске способности дотичног филозофа, пошто је овај проналазио и принципе, и целину, и саме ситне појединости. Морално испитивање, у својој научној форми, намеће нам се под видом читаве једне чете пионера чији су удружени напори употребљени да се раскрчи још необделано земљиште. Зна се да је сваки овако добивен производ осуђен да се допуњава, прерађује, а можда и преиначи тако да га је немогућно препознати у новом облику. Но ово је заједнички удес свих научних радова, особито у почетку. Данашње научно испитивање морала задовољиће се тиме ако само ваљано прокрчи пут онима који ће отићи много даље.

IV

Букле је тврдио, ослањајући се на велики број факата, да напредак друштва зависи у главном од научних открића, а никако од проналаска моралних истина, будући да се ове преносе с генерације на генерацију, па и с цивилизације на цивилизацију, остајући увек исте у свом обрасцу, ако не баш и у примени. По њему, чак и у оно најдавніје време, на почетку људске историје, ми ћемо наћи друштва која већ имају основне принципе морала, док међутим немају појма о научном познавању природе. Ово схватање није ново. Стари филозофи, особито Стојичари, сматрали су то већ за опште познату ствар. Оно је у опреци са овим што смо ми покушали да утврдимо, јер у основу није ништа друго до мало промењен израз вере у природно право и у природну религију. Ми бисмо дакле могли сматрати да смо га довољно побили овим што претходи. Но како и то схватање има пре-

тензија да се темељи на посматрању, неће бити изlišно да га подвргнемо нарочитој критици, и да испитамо вредност и домаћај факата на која се позива.

Ове чињенице су, уопште, узете из цивилизација које нам, уопређене са онима што су ближе нама, изгледају као да припадају давним временима, те су релативно примитивне: из Мисира, Асирије, Вавилона (три до четири хиљаде година пре Христа). Одиста се може наћи извесан број текстова који сведоче да је још у то време већ постојала морална свест веома приступачна појму правде и поштовању туђег права, а такође и дужностима међусобног помагања и заштите слабих. Али ма колико изгледале давнашње, те цивилизације су ипак већ јако сложене, веома развијене, очевидно диференциране у социјалном смислу, и припадају вишем типу организације. Нама је сасвим немогућно одредити колико времена је морало протећи док се од стања какво данас видимо у афричким, америчким и аустралијским племенима дошло до тога ступња; али нећемо се преварити ако претпоставимо да је то било веома дуго. Према томе, наведена факта ишла би за тим да докажу како свуда где људска друштва достигну висок ступањ цивилизације, морални односи међу људима засведочавају то. Но ми бисмо били изненађени да није тако; а ово исто може се констатовати и с обзиром на њихове економске, уметничке и религиозне односе. То је непосредна последица солидарности која влада међу свима основним појавама друштвеним. Нема сумње, ова солидарност није увек подједнако јасна, и непредвиђени узроци могу помагати или спречавати развиће овог или оног низа феномена; али уопште узев, ако се имају на уму поремећаји који могу потицати из разних узрока, закон се потврђује.

Из тога следи, на основу овог истог закона, да би било крајње невероватно кад би у друштву веома ниске и дивљачке цивилизације, морална свест била већ јако диференцирана и свесна саме себе. Како би могао само један једини низ појава у друштву да се развија из двојено, и да достигне висок ступањ сложености и диференцирања, а да остали битни састојци друштвени остају на много нижем ступњу? Зар тамо где нема ни праве поделе рада, ни довољно развијена духа да апстрактно мисли и уопштава, може бити говора о појмовима тако деликатним као што су правда и неправда, лична одговорност, јасно осећање разлике између појединца и друштва, и остало?

Претпоставити ово, значило би примити као тачну хипотезу некаквог откривења; а то је опет она иста хипотеза коју смо већ нашли у основима „природног морала“. Али смо тада видели и то да ова хипотеза не може никако да се потврди фактима. Извесно, где год су људи удружени, ту има међусобних односа које можемо назвати моралним, то јест има дела допуштених и забрањених, осећања укора,

дивљења, неодобравања и поштовања. Али је далеко од тога до свести која размишља и која је у пуном смислу свесна „моралних истина“, понаособ оних што имају тако замашну улогу у цивилизованим друштвима. У примитивним племенима, таква индивидуална морална свест, која је свесна себе и оних истина, била би заиста право чудо. Колико је нама познато, такво чудо не постоји уопште нигде.

Сем тога, чак и у друштвима вишег типа, не треба да се дамо завести спољашњом сличношћу формула, која често крије интимну разлику „моралних истина“ изражених у њима. На пример, каже се да су битне одредбе права биле познате античкој цивилизацији исто као год и нама. — Може бити; али веровитно да та сличност не иде даље од општих црта изражених у апстрактној формули. Да би била стварна, потребно је да смисао израза буде безмало исти у свима различним цивилизацијама. Међутим зна се да смо ми у ствари далеко од тога. Примера за ово има у изобиљу, и то не само у прошлости него и у наше време. Начин како Европљани поступају са урођеницима у колонијама чак и онда кад ови већ имају извесан ступањ цивилизације, показује да „моралне истине“ чудновато одступају од свог идеала чим се пренесу у другу земљу. — У кастинском друштву, правда је у томе да се са сваким поступа с обзиром на касту којој припада, с брамином као што приличи брамину, а с паријом као с паријом; код великог броја полувилеизованих народа, правично је да се женска деца сматрају као велики терет, а жена као теглећа стока; у феодалном друштву, проста класа осуђена је само да плаћа порез и да кулчи без мере. Чак и у најразвијенијим друштвима, извесне примене те формуле која изражава правду могу да изазову протест малог броја свесних чланова, док остали не осећају потребу да се буне. Индустријалац коме се чини да не зарађује више довољно новаца, може сутра да затвори своју фабрику, сматрајући да не чини криво никоме, пошто је исплатно своје раднике, који су сад избачени на улицу. Средином XIX века, у време наглог развијања фабричне индустрије у Енглеској, кад се са децом и женама страховито поступало осуђујући их на шеснаест и осамнаест часова дневног рада, изгледа да сопственици фабрика нису имали ни појма колику неправду чине овим поступком. Нису ли они тачно плаћали уговорену зараду?

Дакле ове формуле, узете апстрактно, немају својства које им се приписује, да у свако време и на сваком месту буду израз вечне правде. Посматране саме по себи, оне су празне. Оне добивају свој морални смисао и моралну вредност од своје садржине. Међутим та садржина не може им се дати *a priori* неком врстом природне интуиције, нити непосредном оценом заједничке користи. Она се узима из друштвене реалности сваке поједине епохе, и ова прописује свакој индивидуалној свести како треба да се понаша у даном случају. Тек на тај начин

формуле постају израз морала овог или оног друштва, у извесном тренутку, али никако образац „моралне истине“ по себи. Оне се подједнако обраћају Мисирцу из доба првих династија, Асирцу из времена Саргонова, Грку савременику Тукидидову, барону и прелату XI века, и кажу: „Треба бити правичан, треба дати сваком своје“. Али у овом случају, као и у толико других који би се могли навести, заједничка је само формула која наређује саобразност одређеним законима делања, с опасношћу да се не повреде друштвене санкције, чији се отисак налази у свакој индивидуалној свести.

Стварно напредовање друштвене правичности не може се дакле приписати утицају некаквог схватања те правде које би од искони постојало у свести. Без сумње, кад се извесан напредак постигне и добије израза у наравима и законима, извесан број људи га је већ поодавно тражио и захтевао. Али откуда то да га ови људи осећају као потребу? Тај нови закључак нису могли да извуку из обрасца правде који им је и раније био познат; јер што да се дође до тога баш у даном тренутку, а не пре? Закључивање је дакле само привидно. Стварна чињеница која се ту апстрактно испољава, то је понајчешће дубока промена изведена у којој другој области друштвених појава, готово увек у економској. Тако ropство, пошто се прво сматрало као нормално, установа изврсна и неопходна за одржање друштвеног поретка, поступно је уклоњено благодарем економском преображају европског друштва, а самим тим искључено из права помоћу свести, и осуђено у име морала. Тако и положај пролетаријата, пошто су га економисти дуго времена сматрали нормалним, неизбежним, у извесном смислу као дело Провиђења, гледа се сасвим другим оком данас кад пролетаријат, свестан своје снаге, захтева и добија човечније услове егзистенције. Заједничка морална свест почиње мислити да су пролетерска потраживања оправдана. Извесно, пошто је економски преображај већ започет, то ће сад појам боље правде коју треба остварити још помоћи и убрзати покрет. Али сама ова идеја не би поникла, нити би се развила и задобила потребну снагу да привуче милионе поборника, да није укупно стање друштва омогућило њено избијање на површину. У колико је историјски материјализам тешко бранити кад хоће да потчини сву еволуцију друштва његову економском животу, у толико је ипак истина да се ниједна врста друштвених појава, па ни морална и правничка, не могу развити независно од свих осталих.

Правду и морал треба схватити као „постајање“. Ништа нам *a priori* не даје права да тврдимо како је то постајање у исти мах и напредак, и то напредак непрекидан. Признати ово, значило би вратити се идеји природног морала, само у другом облику. Место да га претпоставимо како се непосредно открива у свести сваког човека

чим се роди, ми бисмо узели да се то откриће врши sukcesивно, у самом историјском развоју цивилизованих друштава. Али хипотеза, стављена овим у ток времена, остала би ипак у основу иста, што значи финалистичка, религиозна и антропоцентрична. Са гледишта научног, проучавање факата не доказује да се развој друштва, ма и вишег типа, врши на тај начин што се оно, било у целини или у појединостима, увек мења у смислу „бољег“. Напротив, показало се да маса унутрашњих и спољашњих узрока може спречити или померити развијање једног или више низова појава, а тим и свих осталих. Ако посматрамо sukcesивна стања кроз која је прошао један део старог света (Шпанија, Италија, Галија), од I до XII века, тешко ћемо тврдити да се ту непрекидно ишло у правцу ка бољем. На које било гледиште да се ставимо (економско, интелектуално, морално, политичко или друго), неоспорно је да су промене, узете у целини, значиле пре корак у назад него у напред. Арапска, индијска и кинеска цивилизација показале би исте примере.

На тај начин, променљив садржај „моралних истина“, чак и код најцивилизованијих народа, далеко је од тога да се у току времена стално пречишћава. Он се развија упоредо са општим развојем друштва. Он губи старе елементе и добива нове. Често изгуби оне које би, како се нама чини, боље било да је задржао, а задржи оно што би требало одбацити; најзад усвоји нове чији принос доноси више штете него користи. Ове случајности могло би отклонити само неко свемоћно Провиђење које би управљало друштвеним развојем: са принципом о условима егзистенције оне су потпуно у сагласности. Отуд излази да морална свест у даном времену, образована сарадњом целокупног друштвеног стања, никад не може да испуни онај општи образац правде таквим садржајем који ће у свему бити достојан поштовања какво му она приписује. Било да што наређује или брани, било да се према нечему понаша равнодушно, она нужним начином помаже да се одрже мање више јасни трагови онога што се обично зове друштвеним празноверицама и незнањем. Друштвене празноверице, — у етимолошком смислу речи, — кад год се ради о разликовању класа, обавеза и забрана утврђених још у давно време, под утицајем идеја и веровања које свест више не признаје, мада они још постоје. Незнање, кад услед недовољне обавештености о фактима, наше осећање правде остаје равнодушно спрема оправданих захтева који се тек рађају и још немају снаге да изнуде себи поштовање.

Узалуд је и мислити да бисмо могли, као под неком чаробном силом, наједанпут отрести се ових предрасуда и празноверица. Што се тиче незнања, немогућност је очевидна. На који начин да се обавестимо о променама појма правде које ће изазвати преображаји што леже у далекој будућности, и једва се могу назрети у наше доба, а

овамо често не умето да учимо ни оно што се дешава пред нама, и што је више но упола изведено? Овим се још једном доказује како је неоснована идеја правде по себи, апсолутна и непроменљива; јер у сваком новом периоду социјалног живота, правда узима облик који претходне епохе нису могле да предвиде, и који се не би могао ни остварити да је развитак друштва кренуо другим правцем. На пример, могло би се лепо замислити да капиталистички начин производње не постоји у западној Европи; у том случају, добар део овога што друштвена правда захтева сада, такође не би имао места. Исто тако данас, ма шта говорили економисти либералне и социјалистичке партије, ми савршено не знамо какав ће да буде систем друштва који ће следовати нашем, а према томе не можемо погодити ни какве ће промене имати да претрпи садржај „моралних истина“. Дакле ми бисмо врло мало могли учинити да се отресемо незнања. Једино што можемо (а ово је не мала добит), то је да што потпуније и што објективније проучимо стварно морално стање у садашњости. Ми можемо да одредимо смисао, јачину и карактер, штетан или користан по друштво, разних тежња које се отимају о превласт у моралу, и права којих већ нестаје или се тек рађају. Овим ћемо учинити да прелазна стања буду мање напорна за дух, а сношљивија и за сама факта, и допринети да развијање нашег друштва, — ако је одвише нескромно говорити о развитуку човечанства, — узме облик напретка, и то мирног, поступног напретка.

Што се тиче празноверица (у смислу који смо већ дали тој речи), и њих бисмо могли само лагано да искорењујемо, особито оне најстарије које су пренашањем с потомства на потомство задобиле снагу равну инстинкту. У осталом, не треба се варати у значењу самог израза „празноверица“. Ми под овим не разумемо оно што и филозофи XVIII века, који су, у име неког апстрактног идеала, немилосрдно осуђивали све традиције које се нису могле помирити с тим идеалом. Подражавати њима, значило би опет признати онај „природни морал“, чија егзистенција је за њих била очевидна, а нама изгледала у опреци са стварним чињеницама. Ми дакле не идемо за тим да се предузме нека врста рационалног крсташког рата против празноверица које још живе у нашој свести. Истину рећи, све или безмало све што је у њој, то је у неку руку празноверица (у смислу „преживелости“), јер је наслеђе из прошлости, — и то прошлости која више пута залази у преисторијско време. Није све речено тиме што се на пример показала неоснованост веровања чија је последица тај и тај обичај, и што су разлози ове или оне забране изгубили смисао у нашим очима. Ако су тај обичај и та забрана повољно утицали на друштвени напредак, ако су били тако интимно помешани у његов живот да их је немогућно ишчупати а да се не осете озбиљни поремећаји, у име ког начела бисмо ми онда предузели да их искоренимо? Да буде заиста ра-

ционалан, наш утицај на друштво треба да се управља не по једном апстрактном идеалу — који претендује на апсолутну вредност, а у ствари изражава само захтеве данашње моралне свести, — него по резултатима науке. Кад ова буде одредила како је свака обавеза наше моралне свести постала, ојачала и наметнула се, какве је последице ту произвела, и какву улогу још и сад има у друштву, онда ћемо и то знати у ком смислу да је преиначимо. Ово ће бити употреба „рационалне уметности“ коју замишљамо као методичну примену резултата добивених испитивањем морала у научном смислу.

С француског, К. Б.

САМОВАСПИТАЊЕ¹

Човечја култура треба да буде једновремено физичка, морална и ментална. Овом троструком циљу треба тежити у исто доба, јер немогућно је одвојити васпитање тела од васпитања карактера и васпитања духа.

Нема здравих мисли без здрава мозга, нити пак здрава мозга без правилног и нормалног храћења; нема културе карактера, нити културе интелигенције без културе мишића и нерава.

Свако, дакле, морално и ментално васпитање почиње физичким васпитањем; а ово физичко васпитање подразумева поштовање игријене и принципа правилне гимнастике, која је проста и добро смишљена.

Друга је дужност сваког човека који хоће сам себе поново да васпита да дисциплинује свој дух, да познаје принципе вештине читања и проучавања зарад чега најтоплије препоручујемо књигу Paul Nyssens-a². Читалац ће наћи ово неколико идеја разрађених по књигама о човечјој култури³, биће начисто о превеликој вредности којом се придаје у практичном смислу.

О вредности свакога од нас суди се по нашим идејама; наш је карактер сачињен од силе нашег убеђења, наших осећања, нашег веровања, од поверења које имамо сами у себе и од менталног држања које смо усвојили према самима себи, и према стварима и према ближњима. Ово ментално држање је плод свакодневног рада; оно пак ствара наш лични карактер; ствара утицај који вршимо на друге; привлачимо све оно што је у хармонији са душевним стањем које смо себи створили

¹ Ово није чланак већ белешке записиване при читању неколиких књига које ће бити ниже назначене.

² L'art de lire et d'étudier, Paul Nyssens; Bruxelles.

³ Education de soi-meme (Mind Training) par V. Rocine.

www.unil.rs својим навикама и својим размишљањем. На основу закона физичке индукције, на основу закона моралне атракције, треба од нас да створимо центре кристализације, магнетска огњишта.

Наградимо дакле своје ментално стање, организујмо га и пошто смо у стању да реконструиремо своју индивидуалност изаберимо, да бисмо успели, најбољи план, најбољи материјал, и најбоља средства и оруђа. Стекнимо пре свега *позитивно држање*, а оно је сачињено из поверења у сама себе, из вере у успех, из одважности, из иницијативе, из енергије, из оптимизма. Ово је држање погодба за успех; кад га немамо од природе треба га стећи аутосугестијом, доклегод мозак од њега не добије отисак. Сви смо ми готово одарени потребним диспозицијама за успех, да бисмо те диспозиције открили, и да бисмо их упознали, треба их вежбати, а то их вежбање развија. Употреба какве способности далеко је од тога да је упропашћује, да је слаби, већ је очвршћава, ојачава; радимо у толико боље у колико више радимо, у толико смо богатији у колико више трошимо. Рђав је рачун „чувати“ своју снагу! чувати је значи изгубити је чувајући је. Учинити плодоносним значи хранити се, функција развија орган који јој кореспондира. Функција много више развија орган но што орган развија функцију.

Позитиван човек привлачи друге људе и ствари; он одређује и распоређује догађаје и упућује их циљу који је себи истакао; то је закон атракције тако апсолутан каогод и закон теже. Чувајте се да никад не говорите о неуспеху, о сиромаштву, о болести; у овом свету има струја мисли каогод што има ваздушних и морских струја, каогод што има струја порока, врлине, одважности, страха, успеха и богатства; онај који са убеђењем говори о срећи, о богатству, сме се упутити путем, па чак тим путем повлачи и оне којима говори. Ако смо прожети идејом о успеху, ако имамо вере у догађаје и у сами себе, привући ћемо поверење и успех као што магнет привлачи гвожђе, то је закон моралне атракције. Идеја је сила која све за собом вуче, која савлађује свако опирање. Снажна идеја је вера у саму себе, извесност у своје остварање.

Отклонимо од себе сваки страх, јер страх је оно што проузрокује неуспех са менталне збуњености коју ствара; страх ствара душевно стање које парализује нашу енергију, он ствара узнемиреност, плашљивост, уздржљивост, моралну депресију. Ових паразита који сисају наш животни сок нестаје одмах чим се отклони страх.

Страх спречава користан рад, спречава напор, растура планове најсрећније комбиноване; уздржљивост парализује напор, шкоди успеху, јер спречава сваки напредак. Уздржљивост је свакад некорисна; догађаји којих се плашимо не наилазе, а и ако наиђу они су обично посве друкчији и нису онако тешки како смо се ми плашили да ће бити. Депресија, узбудљивост, од којих такође трпимо мање долазе

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Од стварне незгоде а више од оне које се плашимо у будућности. Сваки од нас располаже моралним и физичким средствима да се извуче из садашње незгоде, тим што преоптерећујемо свој дух оним што може сутра наићи, доза постаје сувише јака, она угушује садашњу активност, уништава снагу нашег моралног бића.

Нервни напор који трошимо, церебрални рад који употребљавамо да бисмо решили сутрашње тешкоће све би то било и сувише довољно да савладамо оне тешкоће с којима се стварно сусрећемо из дана у дан. Покушајте да једним потегом ишчупате коњу реп, и ваша снага неће вам бити за то довољна; али свакога дана ишчупајте по једну длаку и, мало по мало, без икакве тешкоће почупаћете их све до једне.

Сваки је од нас добио оставину енергије која му допушта да савлада мале препреке свакодневног живота у колико се оне појављују; не трошимо дакле бескорисно своју виталну моћ, савлађујући замишљене и незнатне тешкоће већ кад оне узете као блок могу изгледати као да су од велике важности. Не плашимо се ничег, плашити се каквог незгодног случаја значи привући га толико исто колико и желети га. Ова атракција према предметима и догађајима врши се жељом каогод и страхом. Кад стечете какву ствар или кад је се плашите, сама је мисао ментална представа, која утиче на вас саме, утиче на лица с којима живите, и напослетку вас одводи поразу или успеху.

Имајте вере у себе и ту ћете веру у вас раширити око себе. Реците „могу што хоћу“, реците то гласно и увек. Ова ће формула имати такву привлачност према вашој околини да ће вам идеал постати стварност. *Имајте вере у друге*, чим их будете познали, то је средство да их привежете и да њихову сарадњу придобијете за свој завршни циљ.

Да бисте достигли замишљени и истакнути циљ, помислите да имате у себи скривених подобности за које не знате, подобности, које су код ваших предака створиле геније или бар људе велике вредности; те моћи имате још по предачкој импресији; прилика их још није открила; потрудите се да верујете у њих, да их вежбате и оне ће вам се ставити на услугу, откриће их у самима себи као што сте их открили код оних којима се дивите! Реците кад се какав посао и задатак појави пред вама „хоћу и могу да га испуним, он се не би преда мном ни појавио, кад не бих био за то подобан“. Будите честољубиви и прожети жељом за усавршавањем; треба човек увек да тражи да се модификује, да се развија ка бољем, да чува или увећава своје здравље, имање као ратни метод, и т. д.

„Нека је част човеку чија је воља снажна, сваки га поштује, сваки му се диви“. Позитиван човек има воље, енергије, снаге. Воља је природна снага каогод магнетизам, као светлост, електрицитет, тежа.

Ништа није немогућно човеку који хоће, јер да се нешто хоће треба имати поверења у снагу која се има и која човеку допушта да све стекне.

Експресија воље пробуђује и изазива све скривене подобности „правог ја;“ она утиче на сва околна створења. У данашњем свету човек је онај који има најјачу вољу која триумфује. Ова воља дејствује и на даљини; она привлачи као што магнет привлачи гвожђе. Циљ је силом околности постигнут.

Човек одарен гигантском вољом као Цезар или Наполеон натурује се свакоме; он привлачи себи друге енергије. Воља је центар вртога који привлачи друга створења, чак и на даљини; ово привлачење има пропорционалну просторност према моралној снази човечјој из које потиче.

Могућност да човек уздигне самог себе није преимућство незнатне мањине као што се мисли; та је моћ на домаћају сваком човеку који је не само хоће већ је просто жели.

Човек који се одлучи да предузме своје лично васпитање треба, пре свега, да се ослободи сваког страха и сваке уздржљивости; треба да има поверења према себи и према другима; потом он ће пробуђити све скривене подобности које није познавао; биће свестан своје воље да је васпита, васпитајући се.

Онај који хоће да развија своју вољу почеће правилном и редовном физичком културом¹. Дизаће се у тачно одређено време, радиће тачно одређена вежбања с трљањем², масажом, потом ће се обратити аутосугестији.

Под сугестијом³ ваља разумети утисак извршен на свој дух или на дух других. Мозак је комад воска а сугестија длето којим се реже по том воску. Утисак је отисак који остави длето. Ако произведете снажну сугестију на свој мозак или на мозак другог ког, ваша ће идеја начинити отисак у том духу каогод потез длета у воску.

Ова сугестија на другог ретко је произведена резоновањима већ утисцима који проистичу од вашег држања, вашег гласа, ваше речи, радијактивности која се из вас развија; јер ова радијактивност зависи од вашег нагласка, од целокупне ваше физиологије. Поступајте тако и према самима себи; изазовите и одржите неколико пута узастопце и упорно, у своме духу, извесне формуле, слике, подобности; отисак ће остати; на тај начин имаћете карактер који сте себи дали; мало по мало створићете у себи особине, подобности које воде вашем усавршавању, здрављу, успеху, срећи⁴.

¹ Pascault. *Pour vivre cent ans*;

² *Vie hygiénique*, Tableau mural, Paulin;

³ *Autosuggestion* par Herbert Parkyn.

⁴ Santé, Succès, Bonheur, par. V. Pauchet.

Аутосугестија се састоји из речи, слика и дела. Онај који хоће да се обрати аутосугестији треба:

1) Да се издвоји и да понавља гласно, или да исписује формуле које кореспондирају подобности коју хоће да стекне; на пример: „Господар сам над самим собом“,.....

2) Да изазива у свом духу ситуације које хоће себи да сугерира;

3) Да примењује подобности које хоће да стекне да би их стекао.

Преко дана стално мислити на *једну особину* између оних које хоћемо да стекнемо; замишљати да се та особина већ има, радити као да се има; ова концепција постаће мало по мало стварност.

Поштовање феномена ритма и хармоније олакшаће вам предузето васпитање. Суерешћемо се у целој васељени и око нас са манифестацијама ритма и хармоније. Васељена је непрекидно у покрету; феномени: топлота, светлост, електрицитет, магнетизам само су вибрације. Ови су покрети потчињени универзалном закону ритма и каогод музички ритам тако и овај природни проистиче из хармоније. Планете се правилно окрећу око сунца; сунце се рађа и залази по сталним законима; ритам постоји свуда; ритам постоји у покретима дисањ кудацима срца, радиоактивности. Ухватимо покрет, потчинимо се ритму јер ритам је у основи човечје природе и целе васељене.

Да бисмо се „ритмисали“ будимо у свему правилни, радимо у исто време исте ствари и то методички, по утврђеном реду, и то ће помоћи усавршавању наших актова, олакшаће функцију нашег мозга и без икаква умора одвешће нас сигурну успеху.

Потрудимо се да будемо у хармонији са околином, ставимо наш организам у ритмички покрет с телима која га окружавају; зарад тога издвојмо се, престанемо мислити, радити, заћутимо у тачно одређено време, ослободимо примаоце за четврт сахата, за двадесет минута, затим размишљајмо, учинимо испит над својом савешћу, погледајмо у оне особине које бисмо да стекнемо, у погрешке које су узроком несрећних догађаја које у животу оплакујемо; ослободимо се овог кратког размишљања и поново ћемо наћи полета, одушевљења; треба полета у предузетом поновном васпитању; овај полет, ову живост наћи ћемо кад будемо ритмисали своје нервне таласе, кад их будемо довели у хармонију са тим спољашњим вибрацијама, тога ради није се потребно потчинити стварима, не треба абдицирати примивши јарам од природе; треба да унутрашњост господари спољашњошћу.

После овог стално одређеног времена за одмор, после ово четврт часа редовног и правилног менталног издвајања и усамљивавања, после овог тренутка када нам је дужност да судимо сами о себи, утврдимо наше планове, наш програм; користимо се изгубљеним тренутцима, за то време вршимо аутосугестију, научимо се контролисати своје идеје

На тај начин стичемо ону лепу особину да се можемо свуда по-
вући сами у себе и да можемо прпети у великом резервоару неутралних
и оригиналних идеја које имамо у себи тек у клици.

Знајмо пре свега шта хоћемо; воспоставимо план; сагледајмо
циљ и етапе које су поређане по путу, учинимо сав тај ментални
рад са размишљањем, концентрацијом. Учинимо то радећи.

Концентрација је подобност да се прикупе све наше идеје ка
једном предмету, тако да се нагомилају на њему све наше менталне
мисли; те се моћи не само додају већ се једна другом умножавају.
Ово ментално „умножавање“ подсећа на рад сочива које прикупља сун-
чане зраке у жижу.

Имамо ли да савладамо какву тешкоћу? Све наше моћи треба
да буду на то усредсређене. Да ли нам је што потребно? Желимо ли
какву ствар? Управимо на то сву своју пажњу и сву своју одушевљену
делатност, све док не постигнемо резултат. Не идимо од предмета
предмету, не упропашћујмо улудо своје подобности. Концентришимо
их зарад једног циља, па ма како он био мало важан. Кад је један
постигнут, изаберимо други, важнији, и научимо тако да у једном мо-
менту радимо само једну ствар, не скрећући, нити се пак удаљавајући
од главног циља. Располажимо сами собом.

Да би се успело у животу треба се потпуно предати своје по-
зиву и послу и живети искључиво са идејом о испуњењу тога позива;
научимо се да увек и како ваља фиксирамо своју пажњу; тако ћемо
развијати концентрацију, погодбу да стекнемо моћ расуђивања и меморију.

Нема велике заслуге у томе да се усредреди своја пажња на какву
привлачну ствар; такође се треба навикавати да се концентришемо и
на стварима незахвалним; спрва се концентришимо на стварима инте-
ресантним, и затим пређимо на ствари теже, чим се подобност развије.

Тако исто стекнемо подобност: постојаност; да би се успело треба
имати упорности, издржљивости, и не попуштати пре но што се до-
било оно што се хтело.

Издржљивост дејствује својом привлачношћу и са даљине на
предмет који се жели. Велики људи дугују за свој успех својој енер-
гији, својем неуморном постојању; упорности коју ништа није у
стању да савлада. Треба непрекидно да тежимо циљу који смо себи
истакли: „*Воља ствара од човека гиганта*“.

*Одлучан човек влада догађајима; далеко од тога да пусти да они
њиме управљају, он их нагони да служе његовим намерама.*

Воља се може упоредити са радничким ножницама. Постојаност
је рука која притискује на ножнице и ту се задржава док се не до-
бије тражени и жељени резултат.

Да би се стекла и развила постојаност треба се вежбати да се
фиксира дух за одређено време; треба концентрисати подобности на

www.sve.org
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

све свакодневне послове, чак и на оне најнезнатније; на сваку науку ма како она била незнатна; и најнезнатнији послови заслужују потпуну пажњу и треба да буду извршени без одлагања и без одмора.

Да би се стекле подобности, особине, одлике, треба *стварати навике*. Навика је морална стаза којом гредe наши актови; и то је оно што их чини лаким, готово несвесним; стварајмо дакле навике, начиним превоје у духу, стварајмо старе менталности. Да бисмо изгубили рђаве навике, стекнимо добре, повуцимо нову стазу и стара ће ишчезнути под трњем и коровом.

Кад смо решени да усвојимо нову навикy, размислимо о њој снажно; потом одвратимо своје мисли од старих стаза и пођимо новима; користимо се сваком приликом да туда прођемо. Што више будемо продавали овим новим стазама, у толико ће оне постојати проходнијима, природнијима; не узимајмо никад напуштене путове; никад не гледајмо за собом.

Од онога дана кад се какав човек решио да се преобрази, он је већ стекао личну вредност; уважавајмо дакле сами себе; то самоуважавање учиниће да ће нас и други узимати озбиљно и уважавање нас; не рецимо никад ништа рђавог о себи као што нећемо рећи ни о другима; знајмо учинити да нас поштују; тражимо оно што нам се дугује; не изгледајмо никад равнодушни ма према чему било; учинимо да вреде наша права; други ће нам дати само оно што од њих будемо тражили.

Наше подобности, наше особине долазе нам од предака, и кореспондирају онима 10, 20, 30 генерација које су претходиле; оне су многобројне и разнолике; васпитање треба да пробуди добре подобности; потом их треба васпитати, развијати; васпитање треба да угуши рђаве инстинкте који, уосталом, пуштају да их апсорбују добре особине.

Од ових наследних особина, ових подобности које преовлађују, носимо отисак и отпечаток у својим навикама, својој физиогномији, конфигурацији главе; наша персоналност открива наше подобности.

Добар васпитач требало би да буде физиогномист; сваки и најмањи наставник могао би дијагностицирати код сваког од деце, која су му поверена, његове подобности, његове инстинкте, његове недостатке; потребну погодбу за њихово управљање и формирање; посао лак, интересантан за који је читање каквог ручњака довољно.

Каријера једнога човека сачињена је од његова карактера, његов карактер сачињен је од подобности које преовлађују; ове подобности које преовлађују резултују од његова непосредна или удаљена наследства.

Да би се успело, треба развијати хармонично све особине, господарећи својим инстинктима и каналишући своју енергију.

Victor Pauchet, L' Educateur moderne, бр. 5. — 1913.

ИЗ ЗАПИСНИКА ДИРЕКТОРА ЈЕДНЕ ГИМНАЗИЈЕ

VII. Само ја знам за 5.

Обичај ми је био, да четвртком по подне прегледам све каталоге. Радећи овај посао запазио сам, да у једном предмету нема петице (одличне оцене). Отишао сам на час наставника тога предмета и присуствовао испитивању. Био сам и у друга два разреда. И заиста никоме није дао 5. То беше млад наставник. Чекао сам згодну прилику, да с њиме о томе говорим.

Једнога дана дође ми у канцеларију један одличан ђак Љ. П. Жалио се на тога наставника што му је покварио оцене. Рече да има из свију предмета 5, само из тог 4. Ја сам објаснио ђаку да је 4 врло добра оцена и да њоме може бити задовољан. Пошто то беше и образован и питом дечко, задовољно се мојим објашњењем, и изгледало је, да је отишао задовољан.

Нађох прилике да младога колегу позовем к себи, и да почнем разговор о оцењивању ученика. Том приликом развијао ми је колега своја начела о оцењивању, и у том му излете фраза, како је ученику немогућно знати одлично предмет; то зна само професор. Задржасмо се на томе. Ја сам слушао пуно одушевљених разлога, које је млади колега изговорио као декламацију. После свега тога рекох: „Ама није овде по среди питање о знању предмета или боље науке, која се у том предмету предаје. Ако је реч о науци, рецимо математици, ту би се могло вазда дебатовати, који међу нама у Србији зна науку математику одлично, који врло добро, а који добро. Могло би се питање још и проширити, па ставити га тако, да ли у опште неко зна математику за пет? Али, о томе овде није реч, средња школа, овде гимназија, не оцењује знање ученичко апсолутно. Она чак не оцењује предмет као науку у ужем смислу. Њен задатак није решавање научних проблема. А најмање може гимназијски наставник да стане на гледиште чисто научно, па да у разреду прокламује како он само зна предмет за 5, а ученици нека буду срећни, ако дотерају до 4. Такво прокламовање погрешно је с васпитног гледишта, јер ученици, знајући унапред да неће добити из тога предмета 5, не улажу сав свој труд и не теже да дотерају до краја са учењем, него уче за 4. Разуме се да се онда и то 4 подбаца, па постане 3 или још ниже. Сем тога што се наставник у оцењивању издваја од својих колега, губи потребне му симпатије својих ученика, а то се неосетно после односи и на предмет, који он предаје. Потраје ли овакво стање и расположење дуже, онда ће на крају школске године тај предмет показати најслабији успех. Позитивно овде није кривица до самих ученика, него и до на-

ставника, који је à priori сугерисао својим ученицима, да у његовом предмету неће нико добити 5. Све је то на штету наставе и васпитања“.

Млади колега бранио је своје мишљење потребном строгошћу. Он је хтео да заплаши ученике, да их страх нагони на рад, и да на тај начин дигне ауторитет предмету који предаје и лично наставнички положај. Најзад он мисли да у истини ученици не могу знати предмет за 5, па што им онда дати више него што заслужују?

— Све је то „расказ“, одговорих колеги. Скините се ви за времена с те висине, на коју се у истини нисте још попели, па уђите међу ваше ученике као њихов најстарији друг, и поведите их унапред; омилите им ваш предмет, куражећи их не само речима, него и вашим поступцима; и лошијима говорите „добро“, па ћете: 1. Видети како ће ученици с пуно воље учити ваш предмет, и 2. Ви ћете у њима наћи ваше добре ученике. Тада ћете доћи врло брзо до мишљења, да има међу њима који заслужују пуну петицу. Ови ће бити срећни, а ви задовољни. Покушајте.

Прошло је двомесече, и ја сам нашао неколико петица у каталогу младога колеге.

Једнога дана уђе у моју канцеларију млади колега и стаде ми се хвалити како ученици врло лепо уче његов предмет, како је он сад с њима задовољан, јер су на часу мирни и пажљиви.

— Дакле има ученика који знају за 5? — запитах га ја у шали.

— Има, има, и све више има таквих.

VIII. Дежурства.

У оно доба не беше разредних старешина. Дежурство беше још непознато.

За време одмора (међучасија) професори су седели у канцеларији, одмарали се, пушили и пили кафу. И заиста после заморнога рада од $\frac{3}{4}$ часа, потребан је мали одмор и млађему наставнику, а камо ли старијему. Који није имао у своме послу по четири часа предавања узастопце, тај није осетио сласти међучасја и одмора у њему. Па и најмлађему је последњи — четврти — час тежак. Разуме се да све ово вреди за наставника, који рад у школи узима озбиљно, који ради и кад испитује и кад говори. Ако наставник хоће да буде „комотан“, па прозива и пусти да ученици само говоре и говоре, а он на крају бележи само 2, 3, 4 и 5, и пошто чује „звонце“ скупи каталог и полети у канцеларију, тај не зна за умор. Или ако наставник нов задатак сврши са две речи: „одавде — довде“, и тај не зна да ужива у међучасију.

Међучасије од 15 минута психичка је потреба и за наставника и за ученика. Да ли су учинили добро они директори, који су укинули међучасије, још је питање о коме се може доста говорити.

Ми смо имали међучасија између свију часова, и то по 15 минута. За то време звонило се двапут: први пут на 10 минута. Тада су ученици улазили у школу, на 5 минута доцније, и тада су наставници улазили у школу.

За време од 10 минута, колико су ученици имали права да се у дворишту одморе и разоноде, могло се много што шта десити. Па и дешавало се. Деца су се играла, што је врло лепо. Али деца су се тукла и псовала, што је врло ружно. Требало је наћи начива, да ученици и тих 10 минута употребе корисно у школи. Ако не уче, да не чине оно што би дијаметрално било против школе и њенога живота; да се не квари за 10 минута оно што је рађено за $\frac{3}{4}$ сахата.

Законскога прописа није било по коме би се могао ставити под надзор одмор у међучасију. Али зар може закон све да предвиди? Шта све нема у закону, а има га у животу? Тако смо мислили у професорском савету, па смо се, мимо закон, договорили, да би било добро и по децу и по наставника ако би се корисно употребило међучасије. То би било у облику неког слободнога надзора над ученицима и за време одмора у дворишту.

Тако је остало дежурство. Наставници су добровољно дужност дежурства поделили између себе. Вазда по двојица. Чим би зазвонило звонце на одмор, нашла би се два наставника у дворишту, у коме беше нешто преко 500 ученика.

Њихово присуство било је довољно да сузбије пустошества или недопуштене шале, којих у нас много има. С почетка је тако и сматрано дежурство. Два наставника шетали су по дворишту заједно, разговарали се, и кад је на 10 минута звонило, ушли су у професорску канцеларију и на брзу руку једну попушили, јер за време дежурства није се пушило.

Доцније се дежурство раширило у рад за васпитање. Наставници дежурни прилазили су групама ученика, па су или улазили у ток њихова разговора, или су подешавали нове разговоре. У први мах то је за ученике било необично, и око појединих дежурних ученици би се окупили тако да није могао маћи. Тако је постао један нов одношај између наставника и ученика. Нарочито, бољи ученици тежили су, да се у међучасију нађу уз наставнике — дежурне. Било би од интереса кад би нам наставници саопштили поштогод од онога шта се говорило за време њихова дежурања.

У нашој гимназији познала се корист од дежурања. Није било више дрскости, нити оних грубих шала. Ако је понекад налетео друг на друга, било је довољно присуство наставника, па да се утиша другарска срџба.

После неколико година дошао је нов закон. Он је озаконио оно што смо ми добровољно радили.

И данас се у свима школама дежура.

За ме би било од велика интереса да чујем: да ли су ова законска дежурства одмакла од наших добровољних?

Закон је учинио добро што је то наредио. За наше прилике, за наше прилично дивље нарави, потребно је да и игра дечја стоји под утицајем наставника. Разуме се ако се дежурство врши с вољом и сматра за исто тако важну и озбиљну службу као и настава. Корист од дежурства потенцира се ако наставници од времена на време на конференцијама говоре само о дежурању, па том приликом измењају мисли о свему ономе што су на дежурству запазили. Све то би ишло у прилог јединства рада у школи, који је за целокупни успех од великога значаја.

IX. „Оглашени“.

Обично сваки разред има по кога ученика, који се сматра за „најгорег“. Негде их има и више. То су „оглашени“. На њих се не гледа као на остале ђаке. Наставници се њима мање баве, а често неће за њих ни да знају. Не прозивају их, а и ако их прозову, то бива изузетно брзо. После неколико изговорених или промуцаних реченица наставник објави: „Ето, опет не знаш — одлази на место“.

„Оглашени“ су доиста јад школе и разреда, али највећи јад себи и својим родитељима.

Оглашених има свуда. Има их у сваком друштву, па и у школи.

Није овде место, али биће од интереса један мој доживљај из ревизије основних школа 1879 године. Вредно га је забележити.

Било је у селу М. округа пожаревачког. Основна четвороразредна неподељена школа. Један учитељ у сва четири разреда. Ученици седе у два реда клупа. На левој страни у две клупе збили се неколицина ученика јаче него по другим клупама. Приметих то, али не запитах зашто.

Почео је испит.

Ја прозивам ученике, а учитељ пита. Дође ред и на једнога из оне две клупе. Дете устаде. Учитељ се окрену мени и саопшти ми: „Овај не зна ништа“.

— Молим вас питајте га, одговорих ја.

— Ама он ништа не зна, понови учитељ.

Шта сам могао да радим, него да продужим прозивање.

Кад се диже други из оне клупе, учитељ опет: „И овај не зна ништа“.

— Покушајте да га питате.

— Не, не зна тај ништа.

Иза тога наста објашњење, како у оне две клупе седе *глишаци*, који ништа не знају, и који ће понављати разред до века. „Та деца, рече учитељ, немају дара за науку“.

Ето и то су „оглашени“.

Разуме се, да сам после свршеног испита објаснио учитељу његово скроз погрешно поступање наспрам оне деце, забележио све то у главну уписницу, да би подсетио школског надзорника, који до године онуда прође, да припази на тог учитеља.

Да се вратим гимназији.

Оглашених у гимназијским разредима има две врсте: Једни су оглашени са неучења, а други са несташлука. И једни и други на терет су школи. Дотле се још трпи. Али кад се међу наставницима створи мишљење, да од тога и тога ђака нема ништа и ништа бити не може: тада настаје „оглашење“ права несрећа и за ђака и за његове родитеље. Тај ђак или стално остаје у апсу или му се унапред саопшти „да ће понављати разред“. Као такав он често страда и онда кад није крив. Или се његова најмања кривица одмах диже на квадрат и изриче казна, која се према другоме никад изрекла не би.

У професорској канцеларији води се често реч о тим „оглашенима“, и скоро увек при томе се јединогласно осуђује ученик. „Нема ништа од њега“.

— Да га истерамо, рећи ће по неки старији наставник, коме је несташлук учеников досадио.

— Он има већ две двојке, још једна, па је печен.

Ја сам имао сажалења према оглашенима, и често сам их призивао к себи и са њима говорио. Већином сам нашао, да њихову животу нису они толико криви колико дом у коме живе — њихови родитељи. Не воде рачуна о својој деци. Родитељи брину друге бригае, а за децу не маре.

Неучење је често последица немања. Дете нема уџбенике, нема школских потреба и ако има, нема их довољно. Па и рђаво друштво — београдски гамени — учинило је своје, те дете из школе не иде кући, него у скитњу.

Школина је, пак, дужност да брине за све ученике без изузетка. С тога би на првом месту требало укинути оглашавање извесне деце за „недаровите“ или за оне „који ће насигурно понављати“. Такве пресуде из уста наставника тешко падају. Оне управо убијају. Међутим дужност је наставника да ученика диже горе, а не да гура доле. Школа је зато да и од најгорега начини доброга. То је тешко, али се може трудом постићи.

Ја сам осећао неке нарочите симпатије за „оглашене“, и ја сам им чешће прилазио него другој деци. А и у колегијуму сам о томе говорио и штитио ове јаднике, колико сам год могао. Уживао сам кад сам кога од њих спасао. И да видите како су се ти ученици после отресли зла и постали добри ученици, а доцније то су постали и добри,

вредни људи и исправни грађани. Треба само хтети имати много стрпљења и уложити много труда, а успех је у већини случајева сигуран.

Погрешно је оглашавати ученике за рђаве у опште, погрешно је пресећи им пут поправци, погрешно је прокламовати у школи једне за даровите, друге за глупаке, погрешно је гонити ученика због његовог несташлука и кратити му због тога оцене. Све је то погрешно. Све то знају и наставници, али деси се да они то по некад чине. С тога је директорова дужност да све то за времена види и исправи. Види ли он то и за времена поправи, наћи ће у томе пуно уживања.

Х. Општа казна.

Једнога дана задржао сам се у канцеларији дуже него обично.

Прозори V разреда били су окренути у двориште, а прозори моје канцеларије беху преко пута.

Необична ларма допирала је до мене. Прошло је 12 сахата, па ми чудно беше лармање у то доба.

Запитах фамулуса Стеву шта је то?

— Г. П. оставио је V разред у апс, одговори Стева.

Какав апс, помислих ја! Цео V разред.

Изађох у двориште. Ларма се мало утиша, али сам видео ученике у учионици. Упутих се њима.

И заиста г. П. наредио је, да V разред остане до једнога сахата. Зашто? Ученици рекоше зато, што су неколицина били толико немирни да су сметали г. П. у раду.

Наредба наставникова извршена је, али сам и ја остао са ученицима до 12³/₄ сахата, па смо тада сви отишли кућама.

Цео разред казнити, ствар је озбиљна. Она још теже пада ако се то чини неколицине ради. Треба се ставити у положај одличних и врло добрих ученика, па ће се одмах схватити тешкоћа овакве казне.

Прокламовати 50 ученика за криве, па одмах свих 50 казнити, оставити да они сами (или фамулуси) изврше ту казну, не може бити од користи ни школи, ни настави.

Ја сам ову ствар расправио не у седници, него у једној конференцији наставника. Нашли смо пуно разлога да овакав рад није добар, и да га не треба практиковати ни у ком случају. Он може бити само од штете по општи интерес школе. Добре ученике, који се вазда лепо владају не треба, ни криве, ни дужне гурати уједно са онима који су криви. Само онај који је крив треба да буде кажњен. Изрећи казну над невиним, то је вапијућа неправда. Од тога се треба чувати. И ја нисам никад више видео цео разред у апсу.

Али има још једна врста опште казне. То је тековина новијега доба.

Наставник који, са буди каква разлога, није у стању да одржи ред у своме разреду, или при настави, он прокламује: „Да ће целом

разреду смањити оцене са по једном цифром“. И тако они који имају 5, добиће 4, а они 4 добиће 3 и т. д.

Кажњавање свију ученика једнога разреда с оценама, не познају ни закон, ни правила школска. То је једна произвољна мера, која нема ослоњаца ни у закону, ни у педагошкој науци. Зато што је неко немиран, казнити га оценом?!

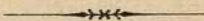
За несташлуке има казни, за неучење су друге прилике.

Ни у ком случају не може се допустити да се немирљук казни оценама. У стара времена учитељи цртања и краснописа служили су се таквим средствима. Данас тога не би требало да буде. Али бива. И то бива у више школа и код више наставника.

Кажњавање несташлука оценом грех је и према ученику и према родитељима. То чини да ученик стане мрзети наставника, јер нико тако не може да осети неправду као млада душа. Међутим, у узајамној љубави наставника и ученика, највећа је гаранција за успех у целокупноме школиноме раду.

Има пуно начина да се постигну сви жељени циљеви и без општих казни, које се, у интересу школе, морају избегавати.

Др. Н. Ј. П.



ШКОЛСКО И КУЛТУРНО КРЕТАЊЕ

У СРПСТВУ, СЛОВЕНСТВУ И СТРАНОМ СВЕТУ

Уџбеник за морално васпитање — Француска Лига за морално васпитање отворила је конкурсе, са 15 хиљада динара награде, за *Уџбеник моралног васпитања*, који би био сачињен према принципима Лигиним, која је „решена да поштује конфесионалну неутралност и да очува свакоме свом члану потпуну слободу мишљења, да распростире моралне идеје по којима је сагласност доста потпуна, како би се допустила сарадња свих добрих воља“.

Према програму конкурса Уџбеник треба да буде тако редигован да може бити дат у руке деци између десете и дванаесте године и употребљен у народним школама. „Уџбеник треба да буде још пре васпитно дело него ли наставно. Треба да очува конфесионалну неутралност и да избегава сваку пропаганду за и против разних религија и за и против разних филозофских система. Треба још из детињства да пробуђује осећање моралне и стварне активности, и у исто доба да усађује у свест, осећањем и разумом, моралну диспозицију“.

Рукопис треба послати Лиги до 1 априла 1914. Прва награда је од 5000 динара; других 5000 динара поделиће се на три рукописа који долазе одмах иза награђенога; а осталих 5000 динара расподелиће се на остале рукописе као награда од 200—500 динара.

Суд који има да донесе одлуку о најбољем рукопису овако је састављен:

Ribot, члан Академије, председник; Lachelier, члан Института; Lavisse, члан Академије; Voutroux, члан Академије, потпредседник; Léon Bourgeois, пређашњи председник министарства; Paul Deschanel, члан Академије; Charles Gide, професор на правничком факултету; G. Leugues, пређашњи министар просвете; Liard, члан Института; ђенерал Lyautey, члан Академије; Gabriel Séailles, професор на Собрани; Emile Faguet, члан Академије; пастор Charles Wagner.

Поред ових великана, познатих и нама, има још неколико других. Свакако имена свију њих јамче да ће донета *прву* награду добити *прво* дело по вредности и својој изради.

*

Интернационална размена ученика — Недавно је одржана у Француској десета главна скупштина Друштва за интернационалну размену деце и младежи за изучавање туђих језика.

У извештају се помиње да је последње године 280 дечака и девојчица било размењено са толико исто девојчица и дечака немачких и енглеских. Досад је учињено оваких размена на 3200 и резултати су одлични.

Друштву су прискочили у помоћ и понеки професори универзитета, нарочито професори немачког језика, и под њиховим надзором иде изванредан број француских ученика да иведу школски распуст у Немачкој да тамо изучавају немачки језик.

*

Лепљење објава по школским зидовима или у непосредној близини школа — Префект једног краја у Француској недавно је упутио представницима већих општина овакав циркулар:

„Пред очима су ми незгоде које проистичу са лепљења разних објава (плаката) по школским зидовима. Није већ тешко утврдити да школске зграде, озидане великим трошком појединих општина и у исто доба као предмети најбрижљивије архитектуре, ишчежавају под читавим слојем разнобојних хартија које су лепљене те овде те онде, и које је затим киша сирала, те су по зидовима остајали разнобојни трагови, или што је још лешше од тих објава више поједина парчад, која тек што нису отпала. По уз ову има и још једна друга незгода на коју ми је дужност да вам скренем пажњу и да вам је предочим и која се односи на само васпитање наше.

„Кад се непрекидно посматрају ове објаве, нарочито оне између њих које су намењене да скрену пажњу на почетак излагања каквог романа у подлистку каквих новина, не може, доиста, проћи без опасности по младе ученике. Цртачи који састављају ове објаве, нарочито обузети том идејом да оне што јаче падну у очи и да задрже пажњу мимопролазника, гледају да у овим цртежима истакну што страсније и што драстичније сцене. Кад се и одрастао мимопролазник с тешком муком бори, да не приђе оваквим сугестивним сликама, како се онда не плашито последица које оне могу произвести на уобразиљу наше деце и наших младића који их свакога дана и сваког тренутка имају пред очима.

„Неодступно, под дуготрајним утиском ових слика, у младим мозговима, који су погодни да приме све и сваковрсне утиске и који још нису довољно снабдевени критичким духом, подижу се страховите визије или се пробуђује болесно и убитачно љубопитство.

„Потребно је, према овоме, лечити ово зло, чије су вам зле последице јасне каогод и мени. Већ у реду аналогних идеја, закон, скрупулозан да удали и уклони све оно, што може ометати моралну акцију учитељеву, даје вам овлашћење да забраните отварање продавница пића у извесном растојању од школских зграда. Сматрам да би се иста таква забрана корисно применила и што се тиче лепљења објава, па и ако у овом погледу енергично и потпуно поунити овај недостатак и празнину својом личном иницијативом. С једне стране доиста зависи од вас да то забраните строгом општинском наредбом, или ако то нећете онда с друге стране, да прибегнете савету и да посаветујете оне који лепе објаве да то не чине по школским зградама.

„Свакако ћете указати помоћ у овом погледу васпитачима наше младости и надам се да ћете се тога ради користити мерама којима располажете“.

*

Потреба прилагођавања аритметичких проблема¹ — Прилагођавајте проблеме, узимајте што је могућно више дата из производње, из

¹ Извод из службеног листа за основну наставу у Finistère-y.

www.ub.edu стварних трансакција, из економског живота земаљског. Кад то радите, замислите какве ће услуге учинити својим ученицима, а и себи самима.

1) Ови ће задаци бити као будни чувари. Чувари од монструозних рачунских заблуда, од фантастичких одговора који једино имају за извињење ону безазленост с којом су изговорени. Стављено изненада пред чудновата дата стварности дете нема ништа што га задржава, што га заштићава од ових глупости, од ових претераности. Истините количине су за добар смисао гаранције и необично делују на васпитавање резоновања.

2) Ови ће проблеми дати вашим ученицима, то ће рећи сутрашњем обрађивачу, потоњем трговцу, газдарици и домаћици појмове чију корисност неће бити потребно доказивати. Ићи ћу још и даље: ти ће им проблеми дати праве практичне уште. На тај начин наши мали сељачићи, на пример, о свему размишљајући, све рачунајући, сабирајући и подвлачећи, готово сам у искушењу да кажем а све играјући се, научиће да познаду много ствари које сваки добар обрађивач треба да зна а које их тако мало знају, саставне делове земљишта, богатство земљишта у азоту, и другим састојцима; одржавање плодности ђубрењем, употребу ђубрета, његову вредност, количину и т. д.

3) Пребацко сам се рекавши: играјући се. Остајем при оном размишљајући, јер зар ови проблеми неће имати за ваше ученике интерес и привлачност какве други немају? Проблеми су недовршене историје. Реч је сасвим на свом месту. Историја прича свагда је интересантна за децу, али у колико је интересантнија она за коју су подаци приени из стварности. И потом интересујући их за ове и овакве приче, заинтересоваћете их за живот, за живот њихова оца, за живот њихове земље, и такође за средину будућности. Чини ми се било би некорисно доказивати вредност оне поуке којом бисмо још више привезивали наше сељачиће за њихову земљу.

И дајући овакве задатке учинићемо корак напред да се приближимо троструком циљу који треба да има свака основна школа: „Она даје ограничени број знања; али ова су знања тако пробрана да она не само што детету осигуравају *све практично знање* које му је потребно, већ још делују на његове подобности, стварају му дух, обрађују га, проширују и та знања *доиста сачињавају васпитање*“.

То су два циља. А трећи је у овим речима: „Интерес који је покретач сваког васпитања такође је циљ. Интерес, изазивајући и задржавајући пажњу чини наставу плодном. У школи су изрази „интересантан“ и „користан“ синоними. С друге стране интерес постаје мало по мало завршетак наше институције. Наши ученици, кад успех крунише наше напоре, остављају нас, односећи живу жељу да се просвете, у основи чега бисте нашли разне интересе које је школа успела да припреми. Прва дужност учитељева, или ако се хоће његова подобност која преовлађује, јесте дакле да буде интересантан“.

На посао и спремите математичке проблеме из живота и за живот.

*

Удружење за опрему¹ — „Нема кориснијег удружења од удружења за опрему. У то се улази у деветој години, из њега се излази у осамнаестој; за првих година, до тринаесте, улаже се десет пара недељно, а петнаест пара од тринаесте до осамнаесте; на тај начин уложи се укупно

¹ Говор који је држао Henri Doliveux, инспектор, приликом стварања Удружења за опрему у Elbeuf-y.

59,80 динара, зашта се добија дванаест кошуља, троје гаће, дванаест цених марама, четири узглавника, четири застирача, шест убруса, шест крпа за брисање руку и шест стоних убруса.

„Ово је мало а међутим је много.

„Младе девојке које немају никаквог имања многобројне су код нас, приморане да зарађују себи свакодневни хлебца и зарађујући га скромно, оне живе од данас до сутра, и с тешком муком уштеде по коју пару. Кад дође време удаји треба им купити не само опрему у рубљу већ такође и кућни намештај и кухињско посуђе, а међутим и они за које се удају, и ако су добри људи каогод што су, и оне добре девојке, нису ништа богатљи од њих. И тада не могући купити за готово, купују што им треба на кредит, и од самога дана свадбе почињу тешкоће, почињу дугови које нису у стању да исплате, што напоследку ствара беду. Жени која нема ничег свог личног у тек заснованој кући, много се и не свиђа таква кућа; муж, опет, кога ништа код куће не задржава, иде у кафану и на крају крајева алкохолизам довршава оно што су несмотреност и неувиђавност отпочели. И кад још наиђу деца, изгуби се глава. Да ли сам претерао са изношењем ове слике? Зар није ово тачна слика тужне и кобне историје првих година брачног живота многих и многих радничких породица? Да, куповање на вересцију почетак је њиховог пропадања, тога би им се ваљало чувати као живе ватре, нема ничег горег но тако отпочети са кућењем куће.

„Удружење за опрему има за циљ да делимично олакша ово зло. Млада девојчица која би ступила у ово удружење у деветој години, и не примећујући, стећи ће опрему која ће бити њезина својина, за коју ником ништа неће дуговати и која ће јој у исто време, тој сиротој девојци, бити прави мизанс.

„И какав драгоцени мизанс! 59,80 динара свакако не значе богзна шта. Но и то зависи. Пре свега сви знате да они предмети које сам побројао вреде више, и да се у каквој радњи могу купити тек за тродупле паре. Што их тако јевтино добијају последица је погодбе удружења у које су ушле. Једино је Удружење у стању да по тако јевтину цену набави тако скупо и тако добро рубље. То већ нешто значи.

„Но то није све. Ово рубље тако јевтино паша млада девојка сама је спремила; за девет година она је радила на њему; она ће га поштовати, волеће, бринуће се о свему, неће допустити да убрзо пропадне и да га нестане. Она такође неће допустити да одело њенога мужа пропадне и упропасти се са њезине небриге, а тако исто стараће се и о децјем рубљу; од њезине опреме, њезино старање и преданост природно је пренеће се и на све друге породичне ствари, на све покућанство. Она ће настојавати да унутрашњост њезине куће буде ако не потпуно угледна, а оно бар чиста и пријатна, хтеће то и имаће то.

„Она ће га имати зато, што је радећи девет година на својој опреми стекла драгоцених особина. Она ће научити радити, предвиђати, штедети. Она ће познати јединствену вредност реда, методе, оштроумности, стрпљења. Постаће одважна и вредна. Имаће појма о своме достојанству; неће малксати и њезина велика дужност као жене и матере затећи ће је спремно.

„Треба такође забележити да ће упознати рад у друштву. Између свих ових младих девојака које припремају себи опрему, настаће дивно и пламенито такмичење зарад добра. Ничег тужног, ничег саможивог у овој сарадњи. Мени се чини да ће оне све радити певајући. Све шијући постаће боље. Оне ће мало по мало стећи уверење да је њихов рад морално дело,

www.univerziteti.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

сачињено од хармоније и лепоте; нова ће их снага оживити и одушевити; оне ће бити наоружане за живот, и то наоружане врлином и милоштом.

„И младе богате девојке често пута саме припремају опрему. То је отуда што у том налазе и неке друге користи а не само користи новчане. И кад тако ствар стоји, сиромашна девојка којој је толико исто потребна издржљивост колико и новац, не треба ли, пре још но богата, да буде сама шваља? Умети шити то је за жену почетак и свршетак мудрости. Она која воли да шије окретна је жена.

„Па и наше школе све више и више дају места шву и код нас у лајичкој школи и поникло је удружење за опрему. Ми хоћемо једновремено да васпитамо и да учимо своју децу. Школа која би занемарила васпитавање својих ученица задржала би само име школа. Прва и последња ствар коју треба учинити у школи јесте да се код ученика створе добре навике. Учинити добро, ето то је сва дужност наших учитеља и учитељица. Они у том послу доиста не заостају. Како им дневни школски рад не изгледа довољан, то су прегли да раде и на другим културним стварима, и за последњих двадесет година колико је и колико корисних ствари урађено њиховом иницијативом, и само тако наша лајичка школа и изгледа права народна школа.

„Удружење за опрему је пре свега, и поред своје скромности, дело правог ослобођења. Сретан сам што видим да је оно засновано у Elbeuf-у. Имате пуно разлога да га проширите по свима девојачким школама и по свима мешовитим школама. Посао није лак, али је захвалан, јер се тим иде на олакшање живота нашој сиромашнијој класи“.



ПРИКАЗИ И ОЦЕНЕ

1. СПИСИ

Родитељски дневник. По француском. *Влад. Т. Спасојевић.* Београд 1913 год. Стр. 187. Цена 2 динара.

Идеја о деци и рад за децу захватио је цео свет. И државе и народи и многобројна друштва свом снагом раде за децу. Сви они то чине по великоме рачуну своје.

Држава гледа у деци своје будуће грађане, који ће јој плаћати порез, приресе, трошарину и т. д.

Народу биће деца најснажнија одбрана и највећа гаранција за његову будућност.

Друштву ће деца бити напредни елементи за технику, културу и привреду.

Онај ће народ бити силнији, угледнији и напреднији, који одгаји што више и што снажније и способније деце.

Како ће се једном државом управљати зависи од тога како она буде одгајала децу.

Само ово неколико реченица казује колика је вредност деце за целокупан живот народа, државе и друштва. С тога се културне државе и напредни народи утркују, који ће што више учинити за своју децу. Само један пример из последње утакмице. Немци су дотерали да од 100 здраво рођене деце умре у првој години 17; докле је у Француској умрело 21. Та разлика од 4 револтирала је Французе, и они су подигли нове установе, дали на милијуне франака, издали пуно нових прописа за одојчад, само да не допусте да их Немци претеку. И успели су. — Али Немци иду даље. Они подигну у Шарлотенбургу, код Берлина, најсавршенији завод за одојчад. Кућа за 40 одојчади стала је 370.000 марака. И ту се успело да од 100 одојчади угине само 7. Сем тога нагнају општине да дају нарочите награде сиротим мајкама, које одгаје своје дете на сиси бар годину дана. Награда је око 50 марака.

Идеја за децу, која је кренула из Новог Света допрла је до обала Саве и Дунава. Она сад прелази и на Балкан. Књигу г. Спасојевића, која је израђена по делу Брауншвига, сматрам као једнога апостола нове идеје.

Г. Спасојевић учинио је велико добро свој нашој деци, што је кроз свога Бату, скренуо пажњу родитељима на њихових хиљаду хиљада Бата.

Водити дневник о својој деци, као што је то чинио Брауншвиг, ствар није нова. Али, она је увек врло интересна и поучна. Јер, свако дете за себе је засебан свет. Ни два нису апсолутно једнака.

И ако су природњаци доказали да је ембрио детета у зачетку сличан ембрију пса, пилета и гуштера; у доцнија времена потпуно је различан. И ако су деца првих дана подједнако и слепа и глува; њихов интелект се доцније разилази. Једни се развијају брже, други спорје.

Пратити психолошко развиће детета, ствар је тешка и зато се тражи спрема. Међутим, знатно је олакшан посао, ако се води дневник, као што је то чинио аутор, и као што је то унеколико чинио и г. Спасојевић. Оно што је забележио г. Спасојевић, по сећању, чини ми се да би се могло истаћи у многоме испред онога што је бележио француски писац. Г. Спасојевић бележио је конкретна факта, не дајући им никаква објашњења или значаја за будућност. Његов Бата тражи да му и тата и мама при говору кажу „сине мој“ (стр. 173) и кад они то Бати не кажу, он то захтева: „Кажи, тата, сине мој!“ Они из тога не изводе никакве закључке за будућност Батину.

Бата чита новине. То нам г. Спасојевић врло лепо реферирше на 173 и 174 страни, без рефлексја. И то је исправно. Француз чини у овом погледу једну погрешку. Он из тога што његово дете лако памти приче изводи „да ће нарочито имати диспозиције за књижевност“. Или „да се његов карактер већ учвршћује у својој сложности“ (стр. 111).

Г. Спасојевић је врло добро учинио што је бележио у свога Бате неке нарочите особине и што их је подвлачио. Тако на пример пажња музици, која је забележена тако лепо на 175 и 176 стр. и љубав за коње. У осталом све оно што је бележио г. Спасојевић може да користи нама родитељима. Ја велим може да користи, ако будемо вредни да то прочитамо, и ако, млађи, буду паметни, да на то обрате пажњу. Ту се могу наћи многе директиве за васпитање деце. Има и у аутора врло лепих упута. Нарочито истичем како је он свога сина навикао да се не плаши, и како је лomio његов инат. А зна се да су у наше деце инат и непослушност две особине, које се на овом српском земљишту, уопште, врло добро развијају. „Инат је рђав занат“, али у наше деце „инат“ и непослушност толико су развијени, да их ваља са сваке стране ломити. Аутор је то видео и сџм се мучио како ће то да савлада у свога сина. На стр. 80 прича он о томе. Почео је лепо. Била је „претња да неће ићи на приморје“. Али њихов малишан био је Лукавији и од тате и од маме. Хтео је да плаче, а тата, као сваки тата, по мало и шмоклан, па мама, као свака мама, по мало и слаботиња, попустили су врло брзо, брже него што је требало и „измирли“ се са сином. А да би се „родитељски престиж“ спасао, казнили смо га, вели аутор, „да нас моли за опроштај и да нам обећа да неће у будуће бити тако немарљив и нехатан. Обоје смо га загрлили, вичући му „*мило наше дете*“. Е, зар нисмо ми родитељи вазда и по мало слаботиње? Ту нашу нежност, коју ја сматрам као чеку врсту шмокланства умеју, па само њима својствени начин, да експлоатишу наша деца. И ја бих рекао да је ту највећа наша — родитељска — погрешка, а највећа сила деце наше. Изузетака има, али су врло ретки. Ја знам само једнога оца, који своја два сина никад пољубио није. Отац је умрљо, али деца су жива, велики људи. Ја сам о томе говорио с њиме, и чудио сам се његовоме срцу.

— Како можете да дете не милујете и да га не пољубите? питах га једном.

— Тако. Ја сам се решио на то, и сад ми више није тешко. Кад спавају, по некад се нагнем над дететом, назим, да ли тврдо спава, па, кад се уверим да је заспало тврдим сном, пољубим га. Тада изгледам себи као лопов, који краде. Али ја крадем оно што ми је драго, што је моје, ако би смео тако рећи... и оцу се напунеше очи сузама.

Тврдо срце. Али једини случај, који је мени познат.

Мени је било мило што у белешкама г. Спасојевића има пуно објективности, лепих опсервација, али нема оне „нежности“ која изобилује у францускоме аутору. С погледом на то, мени се белешке г. Спасојевића, и ако су непотпуне и бележене по сећању, више допадају, него забелешке Французове.

У опште белешке о развићу децјем морају бити тачније, ако хоће да користе и другима. У њима морају родитељи наћи поуке, учитељи упуте за шире опсервације, а психолози податке за нова проучавања. Такву скицу једног малог детета написао је Чарлс Дарвин.¹ Он је бележио дане, не само месеце и године. Интересно је да је Дарвин са својом госпођом у Америци почео рад на белешкама из истих разлога из којих је г. Брауншвиц у Француској. Разлика је у томе што је Дарвин удешавао своје белешке на основу психолошких посматрања, а г. Брауншвиц је бележио *родитељски*. Једно и друго корисно је.

Да завршим.

Г. Спасојевић је овом књигом учинио велику услугу васпитачима оmlадине. Родитељи и учитељи наћи ће у њој пуно кориснога материјала, јер су то белешке два просвећена оца. Али сем тога наћи ће врло лепих подстрек и за свој самостални рад. Нека они рашире и продуже оно што су Брауншвиц и г. Спасојевић започели.

Родитељски Дневник треба да прочита сваки родитељ и васпитач.

Др. Ник. Ј. Петровић.

Српске стипендије. *Написао: Васа Пушибрк. Штампарија Ђорђа Изковића у Новом Саду. 1911.*

16^о, страна 29, цена необележена.

Пушибрк се подухватио, да нам у овој расправи прикаже стипендије српске у Угарској, истакне њихово значење, одреди, да ли је капитал стипендијски довољан за Србе у оним крајевима, и да нас упозори на моменте, на које, по његову мишљењу, треба особито пазити при избору питомаца.

Стипендијско је питање данас у оним крајевима, и у Австро-Угарској уопште, важније но у осталим крајевима српским. Али најважније је оно ипак у Угарској, и то у ужој Угарској, из које је ова књижица и потекла, јер је у њој данас српски народ најмање заштићен и под најјачим притиском државнога апарата. О националном развоју ту једва да може бити и помена, нове културне установе држава не одобрава, највише још што трпи затечене, али их држи под строгом контролом, па овда-онда и укида. Школе не живе природним елементом, матерњим језиком, — матерњи је језик заостављен, и читаву наставу поклапа мађарски језик као ератска стена. Као ератска стена заста, јер пошто је неиндојевропски, те нема сличности са српским језиком (нема н. пр. деklinација ни препозиција него односе између предмета исказује постпозицијама, има субјективну и објективну коњугацију, има доста гласова, којих у српском језику нема итд.), то тим још теже притискује наставу и сасвим ремети потребно јединство у њој.

Полазна је тачка пишчева са свим добро, — пре но што се почне говорити о ком предмету, треба га упознати. Стога нам Пушибрк на почетку

¹ Charles Darwin: A Biographical Sketch of an Infant. — Превео др. Паја Радосављевић у листу „Дете“ бр 5 и 6 1910 год.

износи у прегледу стипендије у Угарској, — најалост и опет не потпуно, али је тиме указано на један врло важан задатак, који треба што пре решити. Ако је овај задатак може бити и лак, он је ипак зато врло потребан, и сваки народ као и сваки део народа, треба пре свега да упозна своје стање и своје прилике, и да према њима подешава рад на својим даљим задацима. Што је Пушибрк отпочео, то треба сад што пре и довршити.

Пушибрк је нашао, да за Србе православне вере постоји фонд од преко четири до пет милиона круна, те да би се према томе из тога фонда могло школовати око две стотине народних стипендиста, који би просечно добијали по хиљаду круна годишње. По Пушибркову мишљењу тај је фонд за оне прилике довољан, поред осталих и из тога разлога, што „наш народ жалостан у овим крајевима бројно опада“. Али на срећу овој се тврђи супроте последњи статистички подаци државни, Срби су почели врло лепо бројно напредовати, и ако се буде што озбиљније радило на условима, који одржавају напредовање народа (хигијена, обавезна настава, старање, да се омладина физички и морално очува и одржи, осигурање, — ово су сви услови, других нема, који се не би дали под ове подвести, али ове све треба одржати), то онда не морамо очајавати, да ће нам тај део народа пропасти. Није тачна ни Пушибркова тврдња, да народ без интелигенције није народ, и да се само интелигенција броји, а не прост народ. Народ чини и интелигенција и пуку, и када се интелигенција истроши или и одроди, онда се њезини редови попуњују пуком, као што се пуком и у редовном напредовању проширују. У пуку живи здрав народни инстинкт, и стога је Русо и рекао: *c'est la campagne qui fait la nation* (седа су народ); у пуку је резервоар снаге народне. Што пак наша интелигенција брзо пропада, томе ће бити и други, дубљи узроци. У утакмици се с напреднијим народима изједначање не да постићи с једне генерације на другу, борба та тражи великих жртава и издржати се може само, ако се потрошња снаге стално накнађује из снага резервоара.

Пушибрк тражи, да се стипендисте васпитавају у српском и у православном духу (т. ј. да походе вероисповедне заводе или се бар школују у оним местима, где има Срба и православних свештеника), и да после свршетка својих студија и остану у крајевима, којих су се новцем школовали. Тражња, да српске стипендисте треба да остану „Срби до гроба“, сасвим је природна, и апсурдно је замислити, да је жеља њихових добротвора могла бити друкчија. Али у наше доба потребно је и ту једно ограничење или управо једно проширење. Све су наше стипендије у Угарској остављене за Србе *православне вере*. Нека је то некада и било потребно, када је православна вера била у опасности а с њом и Српство, данас то не само да није више потребно, него је баш штетно. Данас више не можемо и не смемо идентификовати српство и православље ни у оним крајевима, и крајње је време, да се не отуђују и не искључују из народне заједнице у Бачкој Буњевци, који нису нити могу бити ништа друго но што смо и ми сами, нити они чланови нашега народа, који су често и случајно, у другој вери рођени и одрасли. Где год је дакле могућно, треба сад већ расписивати стипендије за Србе, без обзира на вероисповест, а у интересу је народном, да се то убудуће доследно спроводи. Захтев је, да стипендисте остану у својим крајевима, у главном оправдан, али нити се може нити га треба спроводити у свима случајевима. И сам Пушибрк наводи, како поједина места могу дати више интелигенције, но што им треба. Осим тога се ни лична слобода, слобода кретања, не може ограничавати. А уз то долази и потреба чита-

вога народа, која често тражи, да поједини крајеви понешто и жртвују ради опште користи. Има и таквих прилика, где појединац у свом месту не би могао развити потпуно своју снагу, па и то је на штету народнога напретка. И распоред интелегентних снага има своју економију.

Да је ограничавање стипендија на породицу, место, жупанију итд. од штете, јер да тиме не само да не долазе до њих најспособнији, него се новац често и бесциљно потроши (када стипендисте после више година провлачења најзад западну и ни до чега не дођу), има Пушибрк потпуно право. Али се ипак не бих могао сложити с Пушибрком у одређивању способности ученикове. Пушибрку су ту алфа и омега сведочанства, т. ј. врло добре и добре (према нашем одлично и врло добре) оцене. Од довољних (т. ј. добрих) оцена зазире толико, да тражи, да се одузму стипендије ученицима, „чим у науци „попусте“, и на крају године покажу сведоштво, у којој су калкули помешани са довољним калкулима“. И ми се, на жалост, у Србији и сувише много везујемо за оцене у одређивању благодетеља. Али ја мислим, да се оцене установа школска, која је осуђена на смрт, и која је сада на белом хлебу. Оне ту судбину заиста и заслужују, јер су многа зла учиниле. Оне су учиниле толико много превара као може бити ни једна друга установа. Колико су нас пута преварили у животу одлични ученици — у рђавом смислу, и колико су нас пута преварили слаби — у добром смислу? Не може бити сумње, да је један ученик с једном или двама одличним оценама и с више добрих, па чак и слабих оцена бољи од многих (не свих!) ученика с одличним и врло dobrим оценама. Он може показивати извесну једностраност, даровитост у једном правцу, којом може врло далеко дотерати, док многи одлични ученици не показују јаче заинтересованости ни у ком правцу, и у животу остају у свему на осредњој мери, па и испод ове. Не греше се о школу они, који су „школом незадовољни“, него се школа греша о њих, и школа треба да се реформује у томе правцу, да и ове способности незадовољнике задовољи. Када се то изведе, онда се нећемо морати бојати, да ће стипендије добити „неспособни“, и, што је још главније, школа уопште неће више упропашћавати оно имање, које је најскупије међу свему, чим располажемо т. ј. духовно добро, даровитост, него ће га развијати и унапређивати. Професор, који је учио математици генијалнога филозофа Волфа, веома би рђаву услугу учинио немачком народу, да није пустио Волфа, да сврши гимназију. Али овакви примери као да су много ређи од противних. Пропустања додуше има, и то, по мом мишљењу, и сувише, али се пропуштају већином они, који ништа не показују, а не „незадовољници школом“, који се у једном правцу одликују. Ово одликовање постаје за ове коб, јер многи учители мисле, да би они могли исто тако напредовати и у њиховим предметима, али да неће, и осећају то као запостављање својих предмета. — Још се више супротим Пушибрку, што је без милости према „старим гресима“. Њему није доста, ако је ученик сад врло доброг учења и владања, него тражи, да је и пре такав био, и вели, да ученик није за стипендисту, ако је „у претходним разредима био оцењиван са голим калкулима“, па чак „бивао и кажњен“. Међутим ја бих баш оваким ученицима, који показују тако самоваспитавање, или у којих се истом постепено развија све то јача заинтересованост за науку, дао првенство прео свима другим. А треба се сетити, не сетити него никад не заборављати, да је и највећа добит спасти душу, која је била изгубљена, и да нам је ту поуку дао онај учитељ, кога називамо божанским.

Пушибрк је за то, да стипендије добијају и они, који нису са свим сиромашни, и сматра стипендију „само“ као „припомоћ родитељима за васпитавање и изучавање добре деце“. Сасвим је оправдано, да се при издавању стипендије не гледа само на сиротињу. Није онај за стипендију, који најмање има, него онај, који највише уме, који највише даје гаранције, да ће се датим талантом најбоље користити и највише духовна добра у народ унети. Кад држава или народ дају стипендије, онда они имају или бар треба да имају у виду опште интересе, а не појединачне. Нека се сматра и као парадоксно, али моје је мишљење, да стипендија треба да тражи ученика, а не ученик стипендију. Дакле ако и не треба гледати само на сиротињу, стипендије ипак нису „само припомоћ родитељима“. Ако се појединач, кад оставља стипендије, овим одређује, онда он има више у виду материјално одржавање своје родбине или свога краја. И ово је од потребе, али се онда губи виши смер стипендијин. — Што Пушибрк вели о здрављу стипендиста, и о томе, да исту стипендију могу уживати и два, па и више браће, сасвим је умесно. Тако су исто умесни и прекори неправилном бирању стипендиста.

Уверен, да је довољно стипендија за оне крајеве, Пушибрк се напоследку враћа на своје старо *ceterum senso* и саветује имућима, да остављају двома гимназијама, одн. осталим просветним установама, које већ постоје или клерикалном школском фонду и фонду св. Саве, који потпомажу те установе. Вредно је знати, да, крај свих великих прилога, клерикални школски фонд још непрестано плаћа до 100.000 круна годишње за одржавање карловачке и новосадске гимназије. И онај је савет у месту, — али развијенији живот ствара и нове потребе и стварање нових установа не мора значити и цепање снаге народне, као што вели стари директор на крају ове своје расправе.

М. Ш.

Главније биље у народном веровању и певању код нас Срба.
По Ангелу де Губернатису скупио и саставио Нишевланин. — Београд, 1912. — 8^о, стр. 254.

Ретка је књига, која се просветним радницима у народу, за корисну лектуру њихову, може препоручити с толико права с колико се то може учинити код ове књиге гимназијскога професора Павла Софрића, писца већег броја духовитих есеја из области етно-психолошких студија. Народно веровање и певање постаје овде рудник одакле се црпе градиво, које се по том осветљује научним тумачењем, митолошким знањем, психолошким законима, упоредним изучавањем народа, особина душе и срца његова. Прибирање грађе за митологију отвара област рада где ни један члан народне интелигенције није сувишан, није некористан. Писац је ове књиге предузео један посао за који је у напред знао да, као први већи оглед у нашој литератури, не може бити савршен. То је стабло са гранама и границима на којима треба тек да избије лишће; то је напрт на који треба бацити боје. Али вредни писац може рећи с Вуком Караџићем како зна да тај његов посао није савршен, али зна и то да ће људима који га разумеју бити милији и такав него да га нема никаквога. „Лако ћемо се — вели писац за ово дело — сложити и односно мана и недостатака самога рада, пошто смо и сами о томе без икаквих заблуда. Ну мислимо да за сада и овакав непотпун рад није на одмет, а ми с наше стране бићемо задовољни ако му се призна ма и најмања корисност“. Не наводимо ових речи више

него скромнога писца зато да на његовој скромности покажемо своју недокументовану надмоћ, него — напротив — да истакнемо дужност свих који могу помоћи усавршавању овакога посла. А још калуђер Храбар рече: „Удобеје бо јест послежде потворити неже првоје сатворити“. С овим речима од пре хиљаду година стоји у пуној хармонији изјава писца ове књиге, који у предговору вели: „Лакше је што савршено замислити, него га остварити“. Писац се таким и другим, сличним, изјавама не приказује само као скроман радник већ и као човек који се држи оног великог моралног правила: лакше је одржати него обећати! Писац овде не даје реч, не обећава савршеност — али је зато у срећној могућности да даје више но што обећава.

Дело, које је пред нама, оглед је српске митологије о биљу. То је, по целини, новина за нашу прескромну научну литературу те врсте. Писац, свестан такога покушаја, вели: „Потпуна српска митологија о нашем биљном свету треба још веома много времена и рада, а док се она не појави, донде ће сваки привремени рад бити тек од релативне вредности“. Високу, пак, цену такве науке казује у изјави: „Српска митологија биљног света, која би потпуно одговорила начелима научне и уметничке обраде, постала би учитељицом историјског знања најстаријих незапамћених времена и преобатом ризницом једрих мотива за песничко и уметничко заносно стварање“. Џон Рескин, од кога писац узима мото, каже у том смислу: „Обожаванье природе значи, да човек свуда осећа силу великог козмичког духа, и то осећање нити се даде створити, а нити одстранити чистим логичним мозгањем. А ако је такво обожавање природе безазлено, а сем тога ако оно још садржи у себи силу дубоког исконског веровања, онда оно постаје струјом извесних светих истина, које тек њиме могу постати општом својном“.

Основу је за овај спис писац узео из А. де Губернатиса „La mythologie des plantes“. Губернатисов рад има два дела: у првом, који је изишао, излаже општу митологију биљног света на основици компаративнога изучавања. Други део, из 1882, казује митско значење појединог биља. Писац наше књиге није свога посла разграно толико. Он је оставио на страну готово све оно што би се на српском језику имало поновити као резултат или као учење опште митологије биља. За нас је важно — а толико је и за општу науку добит — какве чињенице из посебнога посматрања има да унесе у општу науку српски истраживач. Писац је, по начину на који је Губернатис у другом делу изложио митско значење појединог биља, узео у главном само оно које је и српско биље, па је његову митологију осветљавао поглавито примерима из српског народног веровања и певања. И баш такав његов рад доноси општој науци новина а српском читаоцу задовољство душе, као што је божанска митологија старих класичних народа испуњавала узвишеношћу и мишином сав живот тога минулога света. Ближе о самом начину свога рада вели писац: „Много биље из изворног дела (Губернатисова) изостависмо зато, јер никаку улогу не игра у нашем народу, понеко тек мимогредно споменусмо, а оно, које се код нас својом улогом видно истиче, такво обрадисмо што опширније. По овоме ће наш читалац видети, да нам је тежња била, да покушамо изградити српску митологију биљног света на основи Губернатисовог славног дела“. Исприности, ипак, ни овде није могло бити. „Много наше биље је изостало из овог нашег рада, пошто о њему не имадосмо никакве грађе, много је биље тек површно поменуто, па и оно биље, које је опширније обрађено, потребоваће потпуније обраде“. Писац, дакле, хоће да се ова његова књига сматра тек као покушај. Она

то и нејесте, али је — додајемо одмах — смилшљен, простудован и користан покушај. У име признања његову труду и љубави према томе послу изјављујемо жељу да потпуну митологију нашег биљног света, када се, изазвана овом књигом, буде умножила за њу грађа, изради опет наш писац, који је у том послу толико непредвђачио.

Али и ако главни, није митологија нашег биљног света једини предмет ове књиге. Она у књизи заузима стр. 7—225; а по том је, на стр. 226—252, изнесен „Кратак преглед празновања годишњих времена код нас Срба“. Могло би се готово рећи да овај додатак, о коме читалац не слуги ни по имену саме књиге, захтева такођер посебне књиге када се обради страниције, да, дакле, није у неопределеној вези са главним предметом т. ј, са биљним светом. Ипак има једно оправдање, које је довољно речито: у нашој, и по тој струци толико недовољној, научној литератури још је рано говорити о томе где је чему право место већ какво је што.

Заустављамо се најпре на приказу главнога предмета, а то је „Митологија нашег главнијег биља по његовом азбучном реду“.

Писац је по таком реду навео сто педесет биљака, у широком смислу, и о свакој је казао оно што јо, према програму и према скупуеној грађи, ваљало рећи. О неким појединостима. биће мало даље нарочитих напомена. Извршивати тај задатак који му је и био главна брига, писац се постарао да укратко а прегледано сведе све оно до чега се долази из пространијега излагања.

Све наше биље дели на три кола.

У прво коло долази оно биље које је наш народ познавао још у својој карпатској домовини, пре доселења у земље које у главном и данас држи. Друго коло чини биље с којим се наш народ познао на Балканском Полуострву, а у треће спада биље које смо добили с великим проналасцима географским на раскршћу средњега и новог века. Карактеришући та кола, вели писац за биље из првога: „Улога биља из првога кола одсечно се одваја од улоге осталог биља по дубини, којом је оно утицало на народну душу, те јој је карактер одредило на векове. У ово биље спада наше шумско дрвеће, наше исконско цвеће. С овим се биљем упознаје наш народ у своме једром детињству, кад човеково било саобразно бије према силноме билу живота у природи; кад човеково око још није помућено настраним, а често и мрзи-светским учењима; и најпосле, кад је човекова душа широм отворена свакоме мигу величанствене природе. Овакој импулсивности душе нашег народа ишла је на руку и та прилика, што је карактер карпатског биља далеко простији и прегледнији него балканског биља. Карпатски биљни свет је далеко сиромашнији у облицима, и тако је погоднији да се примитиван човек с њиме сроди. А међу тим је својим особинама толико силан и уочљив, да је неминовно морао подстаћи посматрачку моћ. Трајно зелено дрвеће могло је помоћи постању представе о вечности; биље, које у јесеп баца лишће, а у пролеће опет процвета, помогло је усавршавању вере у бесмртност душе; и најпосле ситне пољске биљке својом лековитомћу, лепотом својих боја и благим мирисом свога цвета и лишћа, блажише и богатише душу наших карпатских предака. Отуда се око овог биља створило највише митских умотворина, које и дан данљи чине основу народне душе. По тим својим умотворинама представља нам се наш народ и у данашњици као здрав и једар северни народ, као прави северњак“. — Биље другога кола Срби су примили или као „заоставштину“ старих становника Балканскога Полуострва — Трчана, Јелина, Римљана — или је до нас дошло с истока преко Ви-

затињана и Арапа. Ту спадају готово све облагорођене воћке и цвеће садашњих вртова наших. „Њихова господска лепота, — вели писац — њихов запосан мирис и разноврсне користи од њих дивљењем испуњују душу нашег народа, али га ипак не загревају. Међу њима се осећа наш народ као у некој господској градини, у којој је, до душе, све прекрасно распоређено, у којој има сваковрсног обиља и наслада, али којој недостаје исконске свежине која пак толико приања његовом једром духу. Па онда не треба да заборавимо, да смо доласком нашим на Балканско Полуострве утицајем хришћанства почели излазити из митског одсека нашег народног живота. У таким приликама митска творачка сила почела је све више и више трнути. А тај процес су потпомогли и јелинско-римски и источњачки класично израђени митови, који сад неодољивом силом продиру у наше митске умотворине измеђујући их и испреметајући их. Отуда је улога балканског биља веома мала у митским нашим умотворинама, али тим претежнија у хришћанским легендама и у народном песништву“. Биље, пак, трећег кола већином је привреднога или украснога карактера. „Ово коло биља долази у додир с нашим народом онда, кад је овај већ завршио свој митски период, и зато оно не оставља никаквог трага у његовим митским умотворинама, а тек веома подређеног у његовим легендама и песништву“.

Говорећи о свакој изабраној биљци посебице, писац се, као одличан зналац старе божанске митологије, постарао да своје излагање богато зачини приповедањем посебних појава у тој старој митологији а у свези са биљем о коме се говори. Тиме је постигао двоје. Пре свега успео је да у излагање унесе занимљивост која очарава и која чини да се читалац не одваја од књиге док је не дочита. Друго је објашњење сâм писац изнео у поговору. „Можда ће нам се — вели — замерити, што смо унели веома много наших митских приповедака. Ну ми мислимо, да је њихово место баш у оваком раду. Јер оне не само што имају јаке везе с нашим предметом, о чему се сваки нажљив читалац могао уверити, већ оне собом представљају оквир за њ. Чак смо тога мишљења, да никако не би погрешили, ако би у томе били и нешто издашнији. Јер без опширне митологије неба нема ни митологије биљног света“. Ми потпуно усвајамо ово мишљење гледиште, и налазимо да је таким његовим поступком књига само добила.

Према важности појединога биља и према његову значају у народном животу као и с погледом на грађу која је, разуме се, веома неједнака, писац се задржао код некога биља подуже, тако да су његова излагања дала лепе чланчиће, којих се зацело не сме лишити први будући састављач наших школских читанака како за млађе тако и за старије ученике. Од такога биља, које је изазвало дужи и особито занимљив говор, помињемо: бор, босиљак, брезу, бршљан, божур, букву, винову лозу, врбу, гуњу, дрец, дуб, зову, јабуку, јавор, јасен, јелу, љубичицу, пшеницу, ружу, смиљ итд.

После свега што смо докле рекли, нека нам буду допуштене и неке појединости уз гдекоје напомене.

Говорећи о Ајдучкој Трави, писац вели: „Још наш народ верује, да је мирисавост биљака општи знак њихове лековитости, и отуда велика омиљеност мирисавих биљака код нас“. Такво тумачење не бисмо могли потписати. Некада се заиста свака таква и слична појава објашњавала сазнањем корисности, али се данас жели друкчије тумачење, па се верује да је *мирис* сâм по себи имао у митологији и уопште у формирању народнога суђења највећи значај. Он игра велику улогу и данас, а некада је у бујној вегетацији заносио човека, освајао га и доводио га до обожавања. Што

се, на пример, за Божје Дрвце веровало да „изазива силну љубавну понуду“, дошло је од опојнога мириса те биљке. Тако је и босиљак постао симболом љубавничкога односа још у Индијанаца.

У красном чланку о бору писац је у напомени на примеру рускога песника Алексија Толстоја, који је наредио да га не сахрањују у металном сандуку, лепо илустровао жељу „да и у смрти у непосредном додиру остане с биљним светом“. Таких се примера може навести и више, а нама се чини најизразитијим онај који даје прослављени италијански песник Кардуџи у сонету „Разговор са дрвећем“, где изјављује жељу да се сахрани у ковчегу од јеловине, што је и извршено. У осталом наш је заслужни др. Ј. Панчић сахрањен, по властитој жељи, у сандуку од оморике.

Пишчево мишљење о томе да је буника оно што се у песми зове бен-ђелуком биљем, од кога се опијају јунаци, потребује у најмању руку, јаким доказа; ми, пак, не бисмо могли на њ пристати.

Рекли бисмо да се Вуков Рјечник тамо где је говор о јаблану изражава одређеније но што налазимо у овој књизи.

Код измирне бисмо напоменули, да тежак мирис измирне и тамјана нема у себи ничега сексуалнога, те ће и то бити један од узрока што се у цркви употребљава.

Налазимо да је *липа* давала много захвалнију и обилатију грађу за објашњење питања која су у вези с општим поштовањем лине у свих Словена. А таком је говору првенствено место у митологији српског и словенског биља. Лине писац није превидео, али нам се чини да оно што је о њој речено није довољно.

Наводећи *чубар*, писац вели: „А најпосле, што је прослављени наш песник Сима Милутиновић Сарајлија употребио чубар у своме псевдониму „Чубро Чојковић“, то ће бити очито знак да му је чубар био једна од најмилијих биљака“. Ова нам је пишчева напомена веома мила и драга, јер смо и сами нашли разлога тако протумачити псеудоним нашега песника, о чему ће бити посебнога говора у другој прилици. —

Други, много краћи, део садржи „Кратак преглед празновања годишњих времена код нас Срба“, где је своје врете покушај да се среди грађа за *митолошки календар* нашега народа.

Може се рећи да нема науке која очарава више него ово истраживање жичке давно минулога живота, жичке која под пенелом још тина, и ако обичан посматралац свакодневнога живота народног и не слуги шта све скрива тај живот. Шта више у већини случајева и они који таким животом живе не знају ни значаја ни правог узрока многим поступцима својим. И баш је та тајаштвеност и учинила те су такве животне навике преживеле многе кризе у развоју народнога духа, а дуго време употребљавања сродило их је са бићем народним толико, да се данас не могу замислити ни оне без народа ни народ без њих.

Међу тим ни на једну одлику прастарог народног живота није хришћанска црква ударала толико колико се паштила да одузме поштовање старим празницима и светковинама и да их претрпа заборавом. Римокатоличка је црква у том погледу измакла недостижно напред од цркве источно-православне. Као што има примера да су код нашега народа западне цркве потурани религиозни текстови под мелодије народних песама, да би се и на тај начин сузбила садржина веселих и љубавних песама — тако се и хришћански календар приближно покланао са старим митолошким календаром, са чега су успомене на старе празнике врло много потамнеле а неке

се са свим изгубиле. На ипак се и на тим подераним листовима књиге некадашњег народног живота налази још по нека реч која се може прочитати и која нас одводи у свет, који је некада био чаробнији, бајнији.

Данас се сматра да је апсолутно немогућно издвојити митологију једног словенског народа из заједничке митологије укупног старог живота свих Словена, те се обично и обрађује Словенска Митологија као један предмет. Има питања код којих се не долази до позитивног резултата кад се на њих тражи одговора само према грађи коју даје живот једног или другог оделитог народа словенског. Стога се и писац ове књиге свуда морао ослањати на податке из живота свих народа словенских, и ако се старао да не губи из вида главну задаћу свога рада: истраживање фактова за митологију српскога народа. То се види у првом, па тако исто и у другом одељку ове књиге.

Узевши да говори о празновању годишњих времена у нашега народа, писац истиче како „метеоролошки појави још и у данашњици поред свеколике наше силне културе и погодног рационализма битан моменат представљају у нашем раду и говору. Јутром се почињемо с њима занимати, целога се дана њима прилагођујемо, а вечером нагађамо како ће они бити сутарњег дана. Ово очито важи за њихову пресудну важност по сав наш живот. Они чак важну улогу играју у конверзацији, кад се неће или не може са истином на среду, и онда су они у личном општењу једино средство, које или уводи у интимнији додир, или пак благо и неприметно насучу на спруд духовите досаде т. ј. доводе до прекида сваког личног додира. Овака њихова комична улога у конверзацији пак показује, да они и овде „ведре и облаче“.

У овом одељку писац после увода говори о Божићу, за тим о Цветима, Васкрсењу и Ђурђеву дану, па се онда приказују Спасов Дан, Тројице и Ивањ-дан, и најзад је реч о Додоли, па о јесени и зими.

Највише је старинских црта и успомена остало у животу и у обичајима који су у вези са светковањем Божића, јер се с овим највећим празником хришћанске цркве локлопио највећи празник прастарог веровања а то је Коледо, светковина рађања младога, повога, сунца,

Писац је, према прибраном градиву, занимљиво откривао животне тајне и старинско порекло појединих празничних обичаја у нашем народу. Ипак нека нам се не замери, што бисмо о *кресу* желели много више *детаља*, јер су истраживања појединих научника а нарочито д-ра Крека спремиле у том погледу за овакав рад врло обилато и довољно осветљено градиво.

При свем том ни ова ни раније изнесене напомене и замерке ни у колико не побијају вредност књиге овакве какву нам је дао писац.

Али, кад је реч о томе, морамо казати да имамо и другу једну, много важнију, напомену. Она је, укратко, у овоме. Упоредна наука о језику унапредила је и изучавање усмене народне књижевности тиме што је и при њеном изучавању послужила методом поређења. Први испитивачи почеше садржину такве усмене књижевности тумачити митолошким путем, сматрајући да су у садржини те књижевности основна и главна страна *мити*. Та *митофилска школа*, с изданима метеорне и соларне теорије, није последња реч у науци. Напротив, њу је у знатној мери потиснула *школа историјске позајмице*, узимајући да се сличност у традицијама различитих народа има тумачити понајпре позајимањем мотива. Трећа, пак, школа *антрополошка* или *етнолошка* прима да су сличне идеје могле понићи код



www.uns.ac.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

разних народа под сличним погодбама. Писац се наше књиге у целом свом раду од почетка до краја показује као следбеник прве школе и њених метода, чиме његова књига добија много у занимљивости али не оставља читаоца увек у уверењу да је тумачење појединих појава погодило прави пут. —

Књига је изашла само неколико дана пред почетак велике балканске војне, која је резултатима усрећила Српство. Зато је остала до сада и непозната. А сада је васкрс и обнова српске величине далеко проширила земљиште и за изучавање питања о којима се она бави. У толико је радије препоручујемо, уверени да тиме само чинимо своју дужност.

У Бечу

А. Г.



БИБЛИОГРАФИЈА

БИБЛИОГРАФИЈА СРПСКИХ ЛИСТОВА У 1912 ГОДИНИ.

ИЗРАДИО

Урош Џонић.

(СВРШЕТАК)

134. *Нови Србин*, часопис Срба средњешколаца у Угарској. Уређује одбор. Год. I. Сомбор, 1912.
[Почео излазити у септембру].
135. *Ново Време*, дневни политички лист. Директор листа Крста Цицварић. Излази сваког дана. fol.
[Престало].
136. *Жива*. Лист за тежаке. Излази месечно у Пешти. Уредник Стев. В. Поповић. 4°.
137. *Одјек*, орган радикалне демократије. Београд, 1912. Година XI. Директор Милорад Драшковић. Заступа власника: одговорни уредник Владимир Станковић. Одговорни уредник Владимир Станковић. Штампан Наумовића и Стефановића. fol.
138. *Окружна Самоуправа*, службени орган округа ваљевског. Ваљево, 1912. Година VII. Власник ваљевски окружни одбор. Уредник Гавра Церовић. Излази једанпут недељно. Штампарија М. А. Славуја — Ваљево. Одговорни уредник Гавра Церовић. fol.
139. *Окружна Самоуправа*, службени орган окружног одбора округа ужичког. Ужице, 1912. Година VI. Власник: окружни одбор. Главни сарадник Ник. А. Јовановић, учитељ. Излази четвртак. Уредник Петар Бјелица. Штампан Љуб. М. Романовића — Ужице. fol.
140. *Окружна Самоуправа*, службени орган окружног одбора округа чачанског. Власник: окружни одбор. Уредник: Жив. П. Кнежевић. Излази 1, 10 и 20 сваког месеца. Штампарија Стевана Матића — Чачак. fol.
141. *Окружне Новине*, службени лист округа пожаревачког. Пожаревац, 1912. Год. VII. Излазе једанпут недељно. Власник округ пожаревачки. Уредник Драг. М. Ранковић. Штампарија Ђорђа Наумовића — Пожаревац. fol.
142. *Омладина*, лист за просвету и привреду. Излази недељно у Будим-Пешти. Год. II. Цена 4 круне годишње. Власник Ђ. Живановић. Уредник Душан М. Крстић. 4°.
143. *Општина*, орган Удружења Деловођа и Писара Општинских Судова у Краљевини Србији. Уређује редакциони одбор. Излази двапут месечно. Београд, 1912. Година IV. Одговорни уредник Рад. Мил. Војиновић. Уметничка штампарија „Призренац“ Срет. Ј. Ђорђевића. Власник Драгутин И. Ракић. fol.
144. *Општинске Новине*, службени орган општине града Ниша. Излазе недељом. Ниш, 1912. Год. XVI. Власник Пера Т. Аранђеловић, председник општине нишке. Нова Акционарска Штампарија. Одговорни уредник Свет. Костанџиновић. fol.

145. *Ослобођење*, напредни српски лист. Вјут-Монтана, 1912. Година II. Власници и уредници: Јован Ђоновић и Тодор Божовић. (Америка). fol.
146. *Отаџбина*, лист за забаву поуку и књижевност. Год. II. Њу-Јорк, 1912.
147. *Отаџбина*. Излази сваког уторника, четвртка и суботе. Сарајево, 1912. Год. IV. Власник: Петар Кочић. Одговорни уредник: Лазо Радуловић. Штампарија Пијковић и Друг у Сарајеву. fol.
148. *Отаџбина*. Лист за забаву, поуку и књижевност, излази месечно у Принц Руперту, у Канади. Год. II. Цена долар, за Европу долар и по годишње. Власник и уредник Ј. К. Дулетић, 8^о.
149. *Пастирска Реч*, недељни лист религиозно моралне и поучне садржине за свештенство и народ. Власник и уредник Петар Милојевић, прота. Год. VII. Одговорни уредник Радојица Милојевић. Штампарија Наумовића и Стефановића — (Београд, 1912). 4^о.
150. *Пијемонт*. Београд, 1912. Год. II. Излази сваког дана. Директор Љубомир С. Јовановић. Модерна штампарија „Пијемонт“ Љуб. С. Јовановића. Власник Љуб. С. Јовановић. Одговорни уредник Вранко Божовић. fol.
151. *Пиротска Окружна Самоуправа*, службени лист окружног одбора округа пиротског. Бр. 1. Пирот 5 јануара 1912. год. Год. III. Власник окружни одбор. Уредник Стеван П. Илић. Народна Штампарија — Пирот. Одговорни уредник Стеван П. Илић. fol.
152. *Пиротски Одјек*, орган самосталних радикала. Пирот, 1912. Год. I. Уређује редакциони одбор. Власник у име клуба Јордан Ј. Цацић, трговац. Народна Штампарија — Пирот. Одговорни уредник Михаило Цонић. fol.
153. *Подрински Одјек*, орган Самосталне Радикалне Странке у округу подринском. Год. I. Четвртак 15 марта 1912. Шабац. Уређује редакциони одбор. Број 1. Заступа власника одговорни уредник Обрад Јерковић. Штампарија Грданички — Шабац. fol.
154. *Пожаревачка Самоуправа*, орган радикала округа пожаревачког. Излази четвртком и недељом. Год. III. Власник Павле Поповић, адвокат. Главни и одговорни уредник Владимир П. Николајевић, адвокат. Штампарија Борђа Наумовића у Пожаревцу. fol.
155. *Позориште*. Орган Друштва за Српско Народно Позориште, излази у Новоме Саду за време бављења позоришне дружине у Новоме Саду свагда о дану представе, иначе месечно. За Србију 1-20 дин. Година XXXIV. Власник дружина, уредник Антоније Хацић. 4^о.
156. *Позориште „Синђелић“*, позоришни лист. Директор К. А. Делини. Ниш, 1912. Година IV. Излази уторником, четвртком, суботом и недељом. 4^о.
157. *Поклич*, књижевни омладински лист. Уредник Миливоје Соколовић. Број 1. Београд, септембра 1912 год. Год. I. Излази двапут месечно. Власник Борђе Петровић. Одговорни уредник Миливоје Соколовић. Штампарија Андре Петровића. 4^о.
158. *Покрет*, лист за економију, књижевност и политику. Број 1. Пожаревац, субота 4 августа 1912 године. Година I. Излази средом и суботом. Власник Драг. С. Павловић. Уређује одбор. Штампарија „Вук Караџић“ Браће Д. Селића — Пожаревац. fol.
159. *Полет*, независан демократски лист. Год. IV. Крагујевац, 1912. Излази сваког дана. Нова штампарија „Шумадија“. Одговорни уредник Радомир К. Сретеновић. 4^о.
160. *Политика*. Београд, 1912. Власник и уредник Владислав Рибнивар. Излази сваког дана. Одговорни уредник Миомир Миленовић. Штампарија „Политике“ Владислава Рибникара. fol.
161. *Полиција*. Стручни лист, излази два пута месечно у Београду. Год. III. Цена 8 дин. годишње. Власник и уредник Васа Лазаревић. 8^о.

www.unilib.rs. *Полицијски Гласник*, службени лист Министарства Унутрашњих Дела (Власник Министарство Унутрашњих Дела) Београд, 1912. Година VIII. Излази једанпут недељно, а према потреби и више пута. Штампана Краљ. Срп. Држ. Штампарије. Уредник Душан В. Алимчић. 4^о.

163. *Пољопривредни Гласник*. Повремени спис Српског Пољопривредног Друштва, излази у Београду. Год. XIV. Цена свесци 2 динара. Власник друштво. Уредник Мирко Миљковић. 8^о.

164. *Пореска Служба*, орган Удружења Пореских Чиновника у Краљевини Србији. Уредник Љуб. Андрејевић. Београд, 1912. Год. IV. Штампарија „Доситије Обрадовић“. 8^о.

165. *Поштанско-Телеграфски Весник*. Орган поштанско-телеграфског одељења Министарства Грађевина, излази месечно у Београду. Год. XXIII. Уредник Сава Д. Мијалковић. Штампано у Српској Краљ. Државној Штампарији. 4^о.

166. *Правда*. Београд, 1912. Година IX. Директор Јован Адамовић. Власник Јован Адамовић. Штампарија „Правда, Драг. Петровића и Кооп. Одговорни уредник Димитрије Костић. fol.

167. *Право Народа*, новине социјал-демократске странке. Излази сваког петка у Шиду. Срем. Год. VI. Цена 4-80 круна годишње, за Србију 7 круна. Власник и уредник Витомир Кораћ. fol.

168. *Православље*. Лист намењен православноме српском народу за поуку у српско-православној вери и хришћанским врлинама, излази месечно у Митровици. Срем. Год. III. Цена 1-60 круна годишње. Власници и уредници прото Владимир Милутиновић и поп Јован Ж. Бота. 8^о.

169. *Преглед*, часопис за науку и социјални живот. Власник: Васиљ Грђић. Уредник: Ристо Радуловић. Год. III. Сарајево, 1912. Штампарија „Народа“. 8^о.

170. *Преображај*, привредно-демократски лист. Директор: Пера Максимовић. Београд, четвртак 1. августа 1912. год. Угледни број. Год. I. Власник Пера Максимовић. Одговорни уредник Михаило Ст. Ивковић. Штампарија Ст. М. Ивковића и Кооп. fol.

171. *Преиорука*, лист за општи саобраћај. Бр. 1. Шабац, 18 октобра 1912. Год. I. Излази четвртком, и по потреби и више пута недељом. Штампана Св. Градничког-Шабац. Власник и одговорни уредник Сава Пајић. fol.

172. *Привредник*. Орган савеза српских земљорадничких задруга Српског Привредног Друштва и Главне Привредне Задруге. Излази два пута месечно у Загребу. Год. XV. Цена 4 круне годишње, за Србију 6 круна. Власник Савез. Уредник Владимир Вујовић. 4^о.

173. *Просветни Гласник*, службени лист Министарства Просвете и Црквених Послова Краљевине Србије. Уредник Др. Миливоје М. Јовановић. 1912. XXXIII год. Издање и штампа Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. 8^о.

174. *Просвјета*. Орган друштва „Просвјета“, излази свакога месеца у Сарајеву. Год. V. Цена 3 круне годишње. Власник „Просвјета“, уредник Васиљ Грђић. 4^о.

175. *Поштански Гласник*, орган поштанско телеграфског телефонског удружења. Излази сваке недеље. Београд, 1912. Год. I. Власник Тома Јовановић. Уредује одбор. Благајник Јован Микић. Одговорни уредник Љубомир Новаковић. Штампарија „Св. Сава“. fol.

176. *Поштанско-Телеграфски Преглед*, стручни лист за пошту, телеграф и телефон. Број 1. Београд, 1 јула 1912 год. Власник и уредник Милутин Вујадиновић. Година I. Излази сваког 1 и 15 у месецу. Одговорни уредник Милутин Вујадиновић. Штампарија Наумовића и Стефановића. fol.

177. *Пчела*, орган главне пчеларске задруге за Краљ. Србију. Београд, 1912. Год. I. Излази по потреби. Власник Крста Мршуља. Штампана Наумовића и Стефановића. Одговорни уредник Спасоје Наумовић. 8^о.

178. *Пчелица*, поучно забавни листић за старо и младо. Излази месечно у Северину код Беловара у Хрватској. Цена 2 круне годишње. Год. III. Власник и уредник Васа Витојевић. Српска манастирска штампарија у Карловцима. 8°.

179. *Рад* главнога одбора Краљевине Србије за помоћ војним обвезницима и пострадалим у рату. 1912. За управу главнога одбора Д-р Ник. Ј. Петровић. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије. 4°.

180. *Рад*. Политички лист, излази недељно у Мостару. Год. IV. Цена му је 10 круна, ван Босне 12 круна. Власник и уредник д-р Душан Пелеш. fol.

181. *Радикал*, орган српске народне радикалне странке у Хрватској. Излази недељно у Руми. Год. V. Цена 8 круна годишње. Власник и уредник Др. Жарко Миладиновић. fol.

182. *Радикална Реч*, лист за месне, просветне и друштвене прилике. Год. II. Излази сваке недеље у Новом Саду. Одговорни уредник: Павле Татић. Цена 4 круне годишње. fol.

183. *Радник*. Лист за интерес радног народа у Америци, излази свакога четвртка у Њу-Јорку. Год. VII. Цена долар за Америку и Европу годишње. Власници Влахо Морети и Саво Зечевић. Уредник Р. Јовановић. fol.

184. *Радник*. Орган крагујевачке организације српске социјал-демократске странке, излази недељно у Крагујевцу. Год. IX. Цена 3 дин. годишње. Народна Штампарија. Крагујевац. Власник и одговорни уредник Драгутин Илић. fol.

185. *Ради Народ*, орган анархиста-синдикалиста. Број 1. Београд 11 марта 1912 год. Година II. Излази сваке недеље. Власник и уредник Петар Муњић. Одговорни уредник Тешман Цветковић. Штампарија „Св. Сава“. 4°.

186. *Радничка Стража*. Недељни социјалистички лист, излази у Чикагу. fol.

187. *Радничке Новине*, орган српске социјал-демократске партије и главног радничког савеза. Год. VII, 1912. Власник Милош Тимотић, куфериски радник. Одговорни уредник Љуба Марјановић, кројачки радник. Штампарија Саве Раденковића и Брата, Београд (до Прометне Банке). fol.

188. *Ратна Крошिका*, часопис о догађајима балканског рата. Београд, 1912. Год. I. Излази два пута недељно. Власник и одговорни уредник Св. М. Гребенац. Штампарија „Штампе“ Ст. М. Ивковића и Комп. 4°.

189. *Ратни Свет*. Год. I. 1912. Излази сваког дана. fol. [Престао].

190. *Ратник*. Месечни војни лист, издаје главни ђенералштаб у Београду. Год. XXXIV. Цена за омицире годишње 18 динара, за невојнике и иностранство 24 динара. Уредник потпуковник Воја Живановић. 8°.

191. *Репортер*. Крагујевац, 7 и 8 јула 1912 год. Година I. Бр. 1. Власник Тодор Ђ. Паранос. Одговорни уредник Милорад Иванић. Штампарија „Штампе“ — Београд. 4°.

192. *Република*, орган републиканске демократије. Београд 1912. Година IV. Излази: средом, петком и недељом. Уређује одбор. Штампарија „Правда“ Драг. Петровића и Комп. Власник и одговорни уредник Милан Лазић. fol.

193. *Реч*, Број 1, недеља 18 март. Год. I, 1912. За одбор директор: Бранко Лазаревић; Главни уредник: Др. Мих. О. Глушчевић. Одговорни уредник: Јеврем Грујић. Штампарија Гавр. Давидовића „Бранко Радичевић“. Излази сваког дана. fol. [Последњи бр. 101 изишао 1 јула, 1912].

194. *Рударски Гласник*. Лист за рударство и рударску индустрију, излази месечно у Београду. Год. VIII. Цена 24 динара годишње. 8°.

195. *Радничка Самоуправа*, орган самоуправног округа радничког. Гор. Милановац, 1912. Год. VI. Власник: окружни одбор. Уредник: Милорад П. Смиљанић. Излази сваког месеца 1 и 15. Одговорни уредник Обрад Шолајић. Штампарија Стевана Матића — Чачак. fol.

www.unilib.rs 196. *Савезник*, оmlадински лист са сликама. Орган Савеза Трезвене Мladeжи. Власник и одговорни уредник Др. М. Ђ. Поповић. Год. II. Београд, 1912. Штампарија „Меркур“ Милорада Стефановића. 8°.

197. *Савремена Пошта и Телеграф*. Лист за струку и подmlадак, излази свакога месеца у Београду. Год. III. Цена 6 дин. годишње, ван Србије 8 дин. Власник Вој. Д. Вујић, уредник Вој. М. Поповић. 4°.

198. *Самосталац*, орган самосталних радикала округа моравског. Буприја, 1912. Год. III. Излази сваке суботе. Власник Милосав Петровић, адвокат. Уређује одбор. Штампарија Драг. Ј. Петровића. Одговорни уредник Петар Илић, ликвид. fol.

190. *Самоуправа*, орган радикалне странке. Београд, 1912. Год. X. Уређује Редакциони Одбор. Власник у име Главног одбора радикалне странке Наст. Н. Петровић. Штампарија „Доситије Обрадовић“ — Димитрија Гавриловића (пређе Аце М. Станојевића). Одговорни уредник Јован Милошевић. fol.

200. *Саобраћајни Преглед*. Орган „Клуба службеника српских железница“. Излази два пута месечно у Београду. Год. II. Цена 6 дин. годишње, ван Србије 8 динара. Власник за клуб Милан Ст. Ристић. Уредник Јевтимир Д. Поповић. 4°

201. *Сарајевски Лист*. Званични орган босанско-херцеговачке владе, излази уторником, четвртком и суботом у Сарајеву. Год. XXXV. Цена 20 круна годишње. fol.

202. *Свест*, орган Удружења Неуказаних Државних Чиновника Краљ. Србије. Год. IV. Излази три пута месечно. Београд, 1912. „Бранко Радичевић“, Штампарија Гавр. Давидовића. Одговорни уредник: Стојан Ј. Стојановић. 4°.

203. *Светлост*, илустрован месечни часопис. Орган друштва за школску хигијену и народно просвећивање. Година V. 1912. Београд, штампарија „Доситије Обрадовић“ Димитрија Гавриловића (пређе А. М. Станојевића). Власник Друштво за Школску Хигијену и Народно Просвећивање. Уређује Др. Св. М. Марковић. 8°.

204. *Селак*. Недељни политички лист, излази недељом у Беловару. Год. IV. Уредник Милан Обрадовић. fol.

205. *Слобода*, лист за привреду и трговину. Год. II. Шабац, 1912. Електрична штампарија Св. М. Грданичког. Власник и одговорни уредник Исајло Радовић. fol.

206. *Слобода*, недељни политички лист, Бјут-Монтана. Год. VII. Цена 1 долар годишње. Власник и уредник М. Бузацић. fol.

207. *Слобода*, орган Срба социјал-демократа у Угарској. Излази три пута месечно у Новоме Саду. Год. III. Цена годишње 3'60, за Србију 6 круна. Власник Лазар Вулићевић. Уредник Никола Крстић. fol.

208. *Слобода*, радикалски лист. Излази редовно недељом. Број 1, недеља 5 фебруара 1912 год. Власник и одговорни уредник Тодор Стојиљковић. Штампана Нова Акционарска Штампарија — Ниш.

209. *Slobodna Tribuna*. Glasilo Jugoslovenske Misli i Nezavisni List Slobodnih Hrvata i Srba u Americi. Godina IV. Setli, 1912. fol. [Ђирлицом и латиницом].

210. *Словенски Југ*, Год. IX. Београд, 1912. Уредник Др. Бож. Марковић, в. професор Универзитета. Излази сваке суботе. Власник у име Грађ. Клуба „Саов. Југ“ Мих. Смиљанић, инж. Штампарија Саве Раденковића и Брата. 4°.

211. *Слога*, недељни политички лист. Сомбор, 1912. Год. VIII. Главни и одговорни уредник: др. Коста Бугарски. Електрична штампарија М. Бикара и Другова у Сомбору. fol.

212. *Слога*, независно гласило америчких Срба. Питсбург, 1912. Год. III. fol.

213. *Слога*, орган српског клуба „Слога“. Година I. Београд, 1912. Излази недељом. Власник Владислав Илић. Уређује одбор. Главни уредник Др. Р. Арнаутовић. Одговорни уредник Аца Димитријевић. Штампарија Савић и Коми. Београд. fol.

214. *Службени Војни Лист*. Орган и издање Министарства Војног, излази по потреби. У Београду. Год. XXXI. Цена 9 дин. годишње. Уредник потпуковник Никола Стевановић. 4^о.

215. *Смедеревски Гласник*, службени лист окружног одбора окр. смедеревског. Власник окружни одбор. Лист излази два пута месечно. Уредник Милан П. Пантелић. Смедерево, 1912. Година III. Штампарија Свет. Ђ. Петровића — Смедерево. fol.

216. *Соко*, орган предводничког одбора зајечарског с. д. д. с. Број 1. Зајечар, јануара 1912 г. Год. I. Уређује одбор. „В. Јавшић“, Нова штампарија М. Деспотовића. 1912. Цена св. 0-20 п. д. 8^о.

217. *Соколеки Гласник Душана Силног*. Орган савеза соколских друштава „Душан Силни“ излази месечно у Београду. Год. III. Цена 2 дин. годишње. Власник друштво. Уредник Момир Коруновић. 4^о.

218. *Социјалистичка Зора*, орган месне социјал-демократске организације у Скопљу. Година III. Скопље, 1912. Излази двапут месечно. Штампарија Саве Раденковића и Брата — Београд. Одговорни уредник Петар Георгијев. 4^о.

219. *Спиритиста*, орган свих спиритиста Краљевине Србије. Београд, 1912. год. I. Власник, главни и одговорни уредник Петар Ј. Новаковић. Штампарија Владе Стефановића и Друга. 8^о.

220. *Сиоменак*. Лист за децу, излази свакога месеца, сем јула и августа у Панчеву. Год. XX. Цена 2 круне, за Србију 2-50 годишње. Власник и уредник Иван Мартиновић. 8^о.

221. *Србадија*, непартијски лист за новости, поуку, забаву и огласе. Власник и директор Ставра Динић — Бокор. Излази једанпут недељно а по потреби и више. Нова Акционарска Штампарија — Ниш. Одговорни уредник Аксентије Костић. fol.

222. *Србин*. Лист за српског радника и заштиту радничких прилика у Америци, излази у Пуеблу сваког петка. Год. XII. Цена долар за Америку, 2 за Европу. Власник и уредник Рад. А. Порубовић. fol.

223. *Србин*. Политички лист, излази два пута месечно у Госпићу. Год. XIV. Цена 5 круна годишње. Власник српска штампарија, уредник поп Перо Крајиновић. fol.

224. *Србобран*, гласник српске народне самосталне странке. Загреб, 1912. Год. XXIX. Излази сваки дан осим недеље и празника. Издање и наклада: „Српског Кола“ д. д. Одговорни уредник Гојко Стојановић. Својина и штампа Српске Штампарије у Загребу. fol.

225. *Србобран*, српски народни лист и орган савеза сједињених Срба „Слога“. Година IV. Њу-Јорк, 1912. Власник: Српско издавачко друштво. Излази сваког четвртка. fol.

226. *Сремац*, недељни лист за просвету и привреду. Земун, 1912. Год. II. Излази сваке суботе. Цена 6 круна годишње. Власник и одговорни уредник Милан Илић. Штампарија Милана Илића у Земуну. fol.

227. *Српска Војска*, независан војни лист. Власник и уредник Свет. Исаковић, пуковник у пензији. Излази недељно. Београд, 1912. Година V. Штампарија Андре Петровића. 4^о.

228. *Српска Застава*, дневни политички лист. Београд, 1912. Год. XX. Власник за Акционарску Штампарију „Ст. Сремац“ М. Ђ. Јанковић, адв. Штампарија Ђорђа Мунца и М. Караћа. Одговорни уредник Радомир А. Станковић. fol.

229. *Српска Зора*, лист за просвјету и привреду. Год. VI. Дубровник, 1912. Излази сваког 1 и 15 у мјесecu. Својина и издање: Просвјетно-Привредног Друштва „Српска Зора“ у Дубровнику. Уређује: Мито Пушић, друштвени пословођа. Штампа Бовешке штампарије у Котору. Одговорни уредник Ђ. Вукасовић. fol.

[Вирлицом и латиницом].

230. *Српска Књижевна Задруга*, службени лист Српске Књижевне Задруге. Год. V. Београд, 1912. Уредник Павле Поповић, в. професор Универзитета. Власник Х. Дилер, директор треће београдске гимназије. Штампарија „Доситије Обрадовић“, Књегине Љубице ул. бр. 8. 4^о.

231. *Српска Омладина*. Власник Смаил-ага Ђемаловић, уредник Ђорђе Пејановић. Година I. Сарајево, 1912.
[Почела излазити 1 септембра 1912].

232. *Српска Пчела*. Идустровани лист за рационално пчедарство, излази месечно у Београду. Год. VII. Цена 5 дин. годишње. Власник и уредник Крста Мршуља. 8^о.

233. *Српска Ријеч*. Сарајево, 1912. Год. VIII. Власништво и штампа: Српска Дионичка Штампарија у Сарајеву. Одговорни уредник: Танасије Н. Павловић. fol.

234. *Српска Школа*. Лист за унапређење наставе и школског живота, излази месечно у Скопљу. Цена 16 франака годишње. Власник и одговорни уредник Давид Димитријевић, уредник проф. Ал. Марић, штампарија „Вардар“ у Скопљу. 8^о.

235. *Српска Школа*. Педагошко-књижевни лист, излази свакога месеца у Сарајеву. Год. VI. Цена 6 круна годишње. Власник српско учитељско удружење. Уредник Милош Попара. 8^о.

236. *Српске Новине*. Службени дневник Краљевине Србије. Година LXXIX, 1912. Одговорни уредник: Живојин О. Дачић. Издање и штампа Државне Штампарије Краљевине Србије. fol.

237. *Српски Архив за Целокупно Лекарство*. Орган Српског Лекарског Друштва, излази месечно у Београду. Год. XVIII. Цена 8 дин., ван Србије 10 дин. годишње. Власник Српско Лекарско Друштво, уредник др. Јован Данић. 8^о.

238. *Српски Витез*. Родољубиви лист за витештво и народно васпитање излази месечно у Београду. Год. V. Цена 8 дин годишње. Власник и уредник др. Вој. В. Рашић. 4^о.

239. *Српски Глас*, лист Срба демократа. Бел. Кивинда, 1912. Год. VI. Излази сваког петка. Власник и издавалац: Дружина „Српског Гласа“. Одговорни уредник др. Васа Јаќшић. Штампарија са електричном струјом С. Милековића. fol.

240. *Српски Глас*. Недељни политички лист у Бјут Монтани.

241. *Српски Гласник*. The Servian Herald. Год. IV. Сан Франциско, 1912. Излази суботом. fol.

242. *Српски Гласник*, орган српске народне радикалне странке. Загреб, 1912. Год. II. Излази сваке суботе. Одговорни уредник: др. Јован Стевановић. Власник: Управа српске народне радикалне странке. Штампа: Дионичке тискарне у Загребу. fol.

243. *Српски Дневник*. Излази сваког дана сем недеље. Година I. Њујорк, 1912. fol.

244. *Српски Есперантист*. Пропагандни и службени месечни лист Друштва Српских Есперантиста излази у Београду. Год. III. Цена 5 дин. годишње. Власник за друштво Драгомир М. Андоновић. Уредник С. Буђевац. fol.

245. *Српски Железничар*, орган удружења железничара Краљевине Србије. Београд, 1912. Год. VIII. Излази једанпут недељно. Уређује одбор. Одговорни уредник Алекса Богдановић. Штампа Наумовића и Стефановића. 4^о.

246. *Српски Књижевни Гласник*. Уредник, Јован Скерлић. Власник, Богдан Поповић. Београд. Нова Штампарија „Давидовић“. Књ. XXVII и XXVIII. 1912. Излази 1 и 16 сваког месеца. 8^о.

247. *Српски Митрополијски Гласник*, званични орган за народно црквене аутономне послове. За уредништво одговара Никола Максимовић, тајнички пристав. У Карловцима, 1912. Год. X. Српска Манастирска Штампарија у Карловцима. 8^о.

248. *Српски Одјек*, лист српске народне радикалне странке. Излази сваке недеље у Земуну. Год. VI. Цена 8 круна годишње, за Србију 10 круна. Власник и уредник др. Миливоје Бабић. fol.

249. *Српски Омладински Гласник*, књижевни омладински лист. Година I. Београд, 1912. Уређује одбор. Штампарија Андре Петровића. 8°.

250. *Српски Пчелар*, илустровани орган Српске Пчеларске Задруге, излази месечно у Карловцима. Год. XVI. Цена 6 круна годишње. Власник Задруга, уредник Јован Живановић. 8°.

251. *Српски Пчелар*, илустровани лист за пчеларство. Власник: Алекса-Аца Живановић. Уредник: Светозар Гавриловић. Београд, 1912. Год. II. Излази месечно 8°.

252. *Српски Рад*, радикални лист за политику, просвету и привреду. Излази четвртом и недељом у Митровици у Срему. Год. III. Цена 16 круна, за Србију 20 круна годишње. Власник Влада Стојановић. Уредник Бранко П. Николић. fol.

253. *Српски Родолуб*. Недељни политички лист, излази у Питсбургу. Год. XI. Цена долар годишње. Власник Томановић и Кошп. Уређује одбор. fol.

254. *Српски Свијет*. Политички народни лист, излази недељом у Питсбургу. Год. V. Цена долар на годину, за Европу 2 долара. Власник М. Бузацић. Уредник М. Јевтић. fol.

255. *Српски Соко*, орган соколске жупе друшко-горске и босанско-херцеговачке. Излази месечно у Карловцима. Цена годишње 3 круне, ван Аустро-Угарске 4 круне. Власник и уредник Никола Максимовић. Год. VI. 4°.

256. *Српски Соколски Гласник*, орган Српског Соколства. Уређује др. Лаза Поповић. Београд, 1912. Год. I. Власник: Срет. Ил. Обрадовић. Одговорни уредник: Момир Коруновић. Штампарија „Бранко Радичевић“ Гавр. Давидовића. 4°.

257. *Српски Стрелац*, орган Стрелачког Савеза. Излази почетком сваког месеца. Београд, 1912. Год. I. Власник: Стеван Ил. Обрадовић. Уредник: Јован К. Тановић. Модерна Штампарија „Пијемонт“. 8°.

258. *Српски Технички Лист*. Орган Удружења српских инжењера и архитеката излази сваке недеље. Година XXIII. Цена 20 дина годишње. Власник удружење, уредник Јевта Т. Стефановић. 4°.

259. *Српски Учитељ*. Год. IV. Скопље, 1912.

260. *Српско Јединство*, орган Друштва Српско Јединство. Недељни лист. Год. I. Београд, четвртак 10 маја 1912 год. Број 1. Уређује Редакциони одбор. Власник Никола Петровић-Чекеревац. Одговорни уредник Павле Милић. Штампанаумовић и Стефановић. 4°.

261. *Српско Коло*, народни лист. Издаје: Друштво „Српско Коло“. Уређује: Уредништво „Србобрана“. Загреб, 1912. Год. X. Штампана Српска Штампарија у Загребу. Одговорни уредник Гојко Стајановић. fol.

262. *Српство*, орган српске народне странке у Угарској. Год. III. Нови Сад, 1912. Излази сваки дан осим четвртка и недеље. Штампарија Ђорђа Ивковића у Новом Саду. fol.

263. *Стари Радикалац*, лист месног одбора народне радикалне странке у Шапцу. Шабац, 1912. Год. II. Уређује одбор. Власник Драг. С. Петровић, адвокат. Излази недељом. Цена 0-50 месечно. Одговорни уредник Стеван Арсић. Штампана Грдавички — Шабац. fol.

264. *Стармлади*, хумористички-сатирички лист. Излази два пута месечно у Новом Саду. Год. VI. Цена 8 круна годишње. Власник и уредник Петар Крстоношић. 4°.

265. *Стража*, слободоумни орган јавног мишљења. Година II, 1912. Директор Крста Децварић. Главни уредник Душан Мил. Шијачки. Власник Драгољуб Стојановић. Просветни гласник, I в. њ., 5 св., 1913.

новић, Космајска 22. Штампарија К. Грегоровића и Друга, Космајска 25. Одговорни уредник Милован М. Јовсић. fol.

166. *Стрељачки Гласник*. Орган стрељачкога савеза Краљевине Србије. 1912. Београд. Година XXIV. Излази једанпут месечно, а по потреби и два пута. Власник Стеван П. Обрадовић. Уредник Јован К. Тановић. Модерна Штампарија „Пије-монт“. 4^о.

267. *Сунце*. Ниш, 1912. Година I. Власник и уредник К. Ђ. Поп-Манић. Уређује уређивачки одбор. Излази сваки дан по подне. Штампарија „Нишког Гласника“. Одговорни уредник Ђ. Поп-Манић. fol.

268. *Тежак*, основан 1869 године. Илустровани лист Срског Пољопривредног Друштва. Излази два пут месечно. Уредник: Јоца Марковић. Год. XLIII. Београд. Штампарија „Доситије Обрадовић“ Димитрија Гавриловића (пређе А. М. Станојевића) 1912. 8^о.

269. *Телеграм*. Београд, 1912. Год. I. Власник Љ. А. Црвенчанин. Уређује одбор. Одговорни уредник Спасоје М. Поновић. Штампарија „Симеон Мироточивић“. fol.

270. *Тимочанин*, службене новине окружног одбора округа тимочког, Зајечар, 1912. Год. VI. Власник окружни одбор. Одговорни уредник Ст. Л. Николић. Излази 1 и 15 сваког месеца. „Б. Јакшић“ — Штампарија М. Деспотовића — Зајечар. fol.

271. *Типографски Гласник*, орган друштвине типографских радника у Србији. Излази једанпут месечно. Уређује редакциони одбор. Београд, 1912. Год. XI. Власник Петар Николић. Штампарија Ђорђа Мунца и М. Карића, Београд. Одговорни уредник Петар Николић. fol.

272. *Топличке Новине*, службени лист округа топличког. Прокупље, 1912. Год. VI. Власник Окружни Одбор. Лист излази четвртком. Уредник Коста Ј. Спасојевић. Прва прокупачка штампарија „Југ Богдан“ М. М. Павловића. Одговорни уредник Коста Ј. Спасојевић. fol.

273. *Трговачка Писма* за наставу из простог и двогубог трговачког књиговодства, кореспонденције и трговачких рачуна. Уређује Јован Радуловић, књиговођ — Паланка. Власник и одговорни уредник Јован Радуловић. Уметничка штапарија „Гутемберг“, Милана П. Стефановића — Ниш 1912. 4^о.

274. *Трговачке Новине*, лист Срба трговала, занатлија и привредника. Нови Сад, 1912. Год. XI. Излази сваке недеље. Власник: Ђорђе Ивковић. Штампарија Ђорђа Ивковића у Новом Саду. Одговорни уредник: Јован Маровић. fol.

275. *Трговачки Вјесник*. Привредно-политичко гласило за трговину, индустрију и промет. Излази два пута месечно у Бечу на српском, хрватском и немачком језику. Год. II. Цена 15 круна, за Србију 18 круна. Власник и уредник др. Артур Лука. 4^о.

276. *Трговачки Помоћник*, орган савеза трговачких помоћника у Србији. Излази 1 и 16 у месецу. Београд, 1912. Година V. Власник Илија Милкић. Одговорни уредник Јоца Станишић. Штампарија „Меркур“ Милорада Стефановића. fol.

277. *Трговина*. Ниш, 1912. Година IV. Излази двапут недељно. Власник листа Тодор С. Палигорић, трговац. Уређује Одбор, директор листа Милутин Татић, професор. Нова Акционарска Штампарија — Ниш. Одговорни уредник Милан П. Станковић. fol.

278. *Трговачки Гласник*, орган Београдске Трговачке Омладине. Београд, 1912. Година XXII. Власник председник Београдске Трговачке Омладине Марко Вулетић. Одговорни уредник Милован Обрадовић. Председник уређивачког одбора директор Д. М. Ђорић. Штампарија код „Просвете“ С. Хоровица. fol.

279. *Трезвеност*, лист за расправљање алкохолног питања. Орган велике српске ложе реда добрих храмовника (гут-темплера) и друштва српских лекара аистине-

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

- тата. Година V. 1912. Уредник др. М. Б. Поповић. Београд. Штампарија „Меркур“ Милорада Стефановића. Власник др. Јован Данић. 8^о.
280. *Трибуна*. Београд, 1912. Излази сваког дана. Власник Наум Димитријевић. Штампарија „Трибуне“ А. Јовановића. Одговорни уредник Наум Димитријевић. fol.
281. *Узданица*. месечни војни лист за поуку, неговање војничких врлина и витешку забаву. Уредник Љуб. Балгић. Излази једанпут месечно. Година XII. Београд, 1912. „Бранко Радичевић“, Штампарија Гавре Давидовића. 8^о.
282. *Уједињено Српство*, српски лист за српски народ у Савезним државама Америке. Год. III. Чикаго, 1912. fol.
283. *Учитель*. Педагошко-књижевни лист, орган Учитељског Удружења у Краљевини Србији и свих српских учитеља. Излази месечно у Београду. Год. XXXI. Цена 10 дин. годишње. Власник за удружење Урош Благојевић. Уредник Мих. М. Станојевић. 8^о.
284. *Учитељска Борба*. Орган Клуба Учитеља-ца Социјал-Демократа. Уредник Драг. М. Михаиловић. Год. II. Ужице, 1912. Штампарија Љуб. М. Романовића. Власник и одговорни уредник за Клуб Учитеља-ца Социјал демократа Драг. М. Михаиловић. Излази једанпут месечно. 8^о.
285. *Фармација*, службени орган Удружења српских апотекарских помоћника. Београд, 1912. Година III. Власник Мг. Вук Бошковић. Одговорни уредник Мг. Мил. Стефановић. 4^о.
286. *Фармацјетске Новине*. Орган Српског Апотекарског Друштва, излази три пута месечно у Београду. Год. IV. Цена 10 дин. Годишње. Власник и уредник Љубиша С. Арсеновић. 8^о.
287. *Хришћанин*, лист за народ. Издање свештеничког удружења. Београд, 1912. Година II. Власник Свештеничко Удружење. Уредник Драгутин Димитријевић, свештеник. Штампарија „Св. Сава“. Излази сваког 1 и 15 у месецу. 8^о.
288. *Хришћански Весник*. Црквено-богословски лист, излази месечно у Београду. Год. XXIX. Цена 10 дин. годишње. 8^о.
289. *Царински Гласник*. Орган удружења царинских чиновника, часопис за царинску струку. Излази свакога месеца у Београду. Год. V. Цена годишње 15 дин. 20 дин. вап Србије. Власник удружење. Уредник Михаило Л. Аћимовић. Нова штампарија Саве Раденковића и Брата. 4^о.
290. *Цетињски Вјесник*. Излази сриједом и суботом. Цетиње, 1912. Година V. Штамп. Кр. Ц. Државне Штампарије. Власник и одговорни уредник Радомир Кривошапћ Орлински. fol.
291. *Чувар Здравља*. Месечни лист одбора округа крагујевачког за просвећивање народа. Излази у Крагујевцу. Год. III. Цена 2 дин. годишње. Власник окружни одбор, уредник др Добр. Гер. Поповић. Лист се у 2000 примерака бесplatно растура народу округа крагујевачког. 8^о.
292. *Шабачки Гласник*, лист за политику, привреду и трговину. Шабац, 1912. Година XXV. Излази уторником, четвртком и недељом. Власник Милан Милановић. Штамп. Драг. Милановића — Шабац. Одговорни уредник Милан Милановић. fol.
293. *Шабачки Занатлија*, орган подринских занатлија. Шабац, 1912. Год. VII. Власник у име Занатлиског Савеза Бранко Николић. Уређује редакциони одбор. Главни уредник Митар Станић. Штамп. Драг. Милановића — Шабац. Одговорни уредник Митар Станић. fol.
294. *Шивачки Радник*, орган савеза кројачких радника-ца у Србији. Београд, 1912. Год. II. Власник и одговорни уредник Милан Пешић. Штампарија „Меркур“ Милорада Стефановића. 4^о.

295. *Школски Вјесник*, Стручни лист земаљске владе за Босну и Херцеговину. Излази ћирилицом и латиницом у Сарајеву.

296. *Школски Гласник*, лист за школу и учитеље. Орган српског народног учитељства у Карловачкој Митрополији. Год. V. Излази 15 и 30 дана сваког месеца, осим јула и августа, у Новом Саду. Издаје Бока Михајловић, учитељ. Одговорни уредник: Гавра Поновић, умир. учитељ. Цена 8 круна годишње. 4^о.

297. *Школски Радник*, педагошко-књижевни лист. Власник у име учитељског збора округа рудничког Витомир П. Нишић, учитељ. Уредник Владимир С. Вемић, учитељ. Горњи Милановац, 1912. Год. VI. Штампано у штампарији Стевана Матића — Чачак. Излази сваког месеца 8^о.

298. *Штампа*, демократски лист за политику, новости, књижевност, привреду и војску. Београд, 1912. Год. XI. Директор Св. М. Јакшић. Власник Св. М. Јакшић. Штампарија Ст. М. Ивковића и Комп. Одговорни уредник Милан Марић. fol.

299. *Шумадија*, независни демократски лист. Крагујевац, 1912. Год. III. Власник Мил. Борђевић. Директор Сима Цветковић, адв. Нова штампарија „Шумадија“ Стефановића и Јовановића — Крагујевац. Одговорни уредник Петар Максимовић. fol.

300. *Шумарски Гласник*, лист за шумарство и шумску индустрију. Орган Српског Шумарског Удружења. Год. IV. Уредник др. Тока Ст. Јовановић, секретар Мин. Нар. Привреде. Београд, 1912. Нова штампарија „Давидовић“ Љуб. М. Давидовић. 8^о.

Додатак:

301. *Архив* за историју српске православне карловачке митрополије. Год. II, у Карловцима 1912. Уређује прото Димитрије Руварац. Власник Димитрије Руварац. 8^о.

302. *Градинар*, илустровани орган за пољопривреду и градинарство. Година XXV. Београд, 1912. Штампарија „Доситије Обрадовић“ Димитрија Гавриловића. Београд. Издаје Трговина Тодора Мраовића. 4^о.

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 дин., за друге земље 15 дин. у злату (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу у уредништво (Министарство Просвете и Црквених Послова у Београду). Они се, на захтев писца, враћају.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А